

Baltu filoloģija

I

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

**Prof. Heinriha Stroda ģimenes
dāvinājums
LU Bibliotēkai
2013**

Latvijas Universitāte
Filoloģijas fakultāte
Latviešu valodas katedra
Latviešu literatūras katedra

BALTU FILOLOĢIJA

I

Zinātniski informatīvi ziņojumi

Mūsu Alma mater nēstres speciālistam
prof. Heiņriham Šrodam

ar cieņu SKlavina

1991. g. maijā

Rīgā 1991

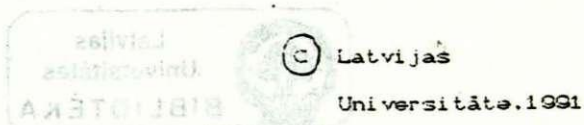
Baltu filoloģija. Zinātniski informatīvi ziņojumi/ Red.kolēģ.:
S.Klavina (atb. red.) u.c. - 1.laidiens - R.:LU 1991. - 91 lpp.

"Baltu filoloģija" ir zinātniski informatīvi ziņojumi, ko periodiski izdod LU Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedra un Latviešu literatūras katedra. 1.burtnica ir veltīta LU 70 gadu jubilejai un stāsta par fakultātes vēsturi, kā arī ziņo par Filologu biedrības (LFB) atjaunošanu un darbību 1989.gadā. Ziņojumi informē arī par jaunāko zinātnisko literatūru baltu filoloģijā.

Izdevums domāts filologiem un visiem, kas interesējas par LU vēsturi un LFB darbību.

Redakcijas kolēģija: prof. M.Rudzīte, doc. S.Klavina(atb.red.),
doc. A.Stikāne, v.p. I.Kalnina, v.p. J.Kušķis.

B 4602000000-007u 91.
MS12C111-91

I E V A D V Ā R D I

1989. gadā apritēja 70 gadu kopš latviešu tautai ir savs augstākās izglītības un zinātnes centrs dzimtajā valodā -- Latvijas Universitāte. Tas ir būtisks nosacījums mūsu mazās tautas pastāvēšanai: universitātēm taču ir lemts būt par tautas un cilvēces garīgo vērtību krājējām, nesējām un devējām. Un starp šīm vērtībām ir tautas lielākās bagātības: valoda, folklorā un literatūrā.

Kā Latvijas Universitāte šīs bagātības krājusi, pētījusi un veidojusi. -- par to atklāti un godīgi runāja valodas un literatūras pētnieki tradicionālajā prof. A. Ozola piemiņas konferencē 1989. gada 17. martā. Šīs konferences referāti veido zinātniski informatīvo ziņojumu krājuma "Baltu filoloģija" 1. burtnīcu.

Latvijas Universitātē no 1920. līdz 1940. gadam ar latviešu un citu tautu valodas, folkloras un literatūras pētīšanu nodarbojās Filologu biedrība (LFB). 1989. gada 1. aprīlī LU Filoloģijas fakultātes zālē notika svinīga šīs biedrības atjaunošanas sanāksme. "Baltu filoloģijas" 1. burtnīca stāsta par LFB 1989. gada darbu, par citiem svarīgiem notikumiem Latvijas filologu dzīvē, kā arī par jaunāko zinātnisko literatūru.

Latvijas tautas tresās atmodas laikā Universitāte atgūst savu patstāvību, ir atguvusi savu nosaukumu, karogu un simboliku. Arī himnu, kas E. Virzas vārdiem atgādina:

Celdamās augstāku pati arvienu,

Tautai tu augstāku pacelties liec!

Sarma Klaviņa,

LU Filoloģijas fakultātes
Latviešu valodas katedras
vadītāja

Vilnis Eihvalds

KĀ DIBINĀJA LATVIJAS UNIVERSITĀTES FILOLOĢIJAS FAKULTĀTI

Jaunlatviešu kustība cita vidū nāca ar skaidri un nepārprotami izteiktu atzinumu, ka tauta ir tiesīga un ka tai jādzīvo pašai sava gara dzīve, jāizkopj un jāpilnigo sava kultūra, zinātne un māksla uz dzimtās valodas, tautas mutvārdu dailrades un prātniecības pamatiem.

Auseklis savā slavenajā "Kurzemes teikā" dziedāja par tautas pili, kas "vecos laikos" līgojusi "Gaismas kalna" galotnē, nebidamās nedz "gaisa vētru", nedz "kara vilņu bangojuma"... Tad tēvu zemes ielejā ausušas "asinainas dienas", staltā pils iegrimusi zemē ar visiem tajā apslēptajiem "tautas gara dārgumiem". Šai pilij atkal jāceļas augšām! Juris Alunāns pazīstamajā sonetā "Rīts" kā skaldidams noskalda lepņus un cerīgus vārdus: "Latvieši, uz jums ar rīts jau gaida...". Par to, ka "augšā kāps pilskalns iz senseniem laikiem", - sapņo Rainis un vieda pareģona vārdiem pasludina: "Asins šaltim šlācot, celsies augšā pils un karalmeita".

Drosmīgs mēģinājums atslēgt gaismas pili bija jau 1905. - 1907. gada revolūcija, vēl, diemžēl, neveiksmīga... "Nepabeigtas senās cīņas, uzvara nav gūta...". Pēc septiņiem gadiem sākās jauni, daudz lielāki asins plūdi -- Latvijas zemei vēlās pāri nežēlīgs vēstures virpulviesulis: pirmais pasaules karš un vācu keizara okupācijas jūgs, divu revolūciju brāzmainais uzbangojums, asinains pilsoņu karš ar terorismu un ārzemju intervenci.

Kara gaitā no Rīgas uz austrumiem tika evakuēts arī Politehniskais institūts. Vācu okupācijas vara 1918. gadā ķērās pie bijušā Rīgas Politehniskā institūta kā augstskolas (Technische Hochschule) reorganizēšanas. 1919. gada sākumā P. Stučkas vadītā Latvijas padomju valdība savukārt uzsāka Latvijas Augstskolas (LA) organizēšanu. Šo iniciatīvu pēkšņi pārtrauca 22. maija traģiskie notikumi. Taču RPI reorganizēšanas, respektīvi, Latvijas Universitātes dibināšanas darbs komplicētos 1919. gada vasaras un rudens apstākļos ienītinām turpinājās... Šai procesā cieši iekļāvās arī

Filoloģijas fakultātes veidošanās, jo tieši rudens pusē nākamās Latvijas Universitātes projektētāji pirmo reizi blakus tehniskajām fakultātēm paredzēja vietu arī humanitārā studiju disciplinām. Dibināšanas gaitā vairākkārt mainījās politiskie režīmi un to priekšnieki, mainījās dibināšanas komisiju sastāvi un nosaukumi.

1919. gada 4. septembrī LA organizācijas komisija ievēl Filoloģijas fakultātes kodolā bijušo Tērbatas universitātes profesoru J. Lautenbahu, maģistrandu E. Blesi un filoz. kandidātu P. Dāli. Ar šo aktu fakultāte -- tās nosaukums līdz 1920. gada 18. septembrim ir Valodnieciski-filozofiskā, bet pēc tam -- Filoloģijas un filozofijas fakultāte, ir formāli nodibināta. Par dekānu bija iecelts Tērbatas universitātes Teoloģijas fakultātes docents un Latvijas Izglītības biedrības vidusskolas direktors K. Kundziņš (amatā paliek līdz 1920. gada 12. jūnijam).

Latvijas Universitātes oficiālā atklāšanas diena -- 1919. gada 28. septembris. Filologiem pirmās lekcijas lasījuši šādi docētāji:

- 30. IX -- E. Blese -- ievadā valodniecībā;
- 1. X -- K. Kundziņš -- pedagoģijā;
- 1. X -- E. Blese -- latviešu valodas propedeitikas kursā;
- 2. X -- K. Straubergs -- grieķu valodā;
- 3. X -- P. Dāle -- psiholoģijā.

Turpinās jau vasarā aizsāktā zinātnieku pulcināšana. Nolemj, ka Latvijas vēsturi lasīs Fr. Zālītis, latviešu jaunāko literatūras vēsturi -- V. Eglītis, mākslas vēsturi -- Filips Šveinfurts.

Fakultātes 1920. gada 8. jūnija sēdē piedalās pirmo reizi prof. J. Endzelīns un doc. J. Plāķis; 29. jūnija sēdē piedalās arī prof. P. Šmits, bet 1. septembra sēdē prof. E. Felsbergs (mākslas vēsturnieks). Pamatvilcienos fakultāte nu bija noorganizēta! Daļa docētāju (Fr. Zālītis, V. Eglītis) gadu gaitā aiziet, vietā nāk citi: Ludis Bērziņš (ar 1921. gada 5. martu), Teodors Zeiferts (māca latviešu valodu, ar 1921. gada 28. maiju), Pēteris Kikauka (docents klasiskajā filoloģijā, ar 1921. gada 3. septembri).

Fakultāte ir nostabilizējusies, rit visnotaļ normāls kārtējais darbs.

1924. gada rudenī sakarā ar LU piecu gadu jubileju fakultāte par goda doktoru iecel savu locekli J. Lautenbahu.

1927. gada pavasara semestri ievēlēts par privātdocentu un sāk lasīt lekcijas incilais filozofs Teodors Celms. T. Zeiferta (miris 1928. gadā) vietā ievēl K. Kārklīnu. Par privātdocentu angļu

literatūrā 1929. gadā ievēlēts V. Metiūss (Matthews), kurš jau savu iestāji lekciju nolasa latviešu valodā.

1934. gadā par profesoru sāk strādāt St. Kolbuševskis no Poznaņas.

1936. gadā darbu fakultātē uzsāk privātdocents J. A. Jansons -- spilgta personība latviešu literatūrvēsturnieku saimē.

1938. gadā savu lekciju kursu Romas vēsturē uzsāk privātdocents G. Lukstiņš, erudīts antikās kultūras pazinējs.

Gadu gaitā par fakultātes goda doktoriem tika iecelti arī P. Šmits, J. Kauliņš, J. Plāķis, L. Bērzins (baltu filoloģijā), arī Zviedrijas karalis Gustavs V (vēsturē)...

Svinīgās sēdēs atzīmētas jubilejas E. Felsbergam, J. Endzelinam, J. Lautenbaham u. c.

Fakultātē notikuši publiski pieminas akti izciliem latviešu un pasaules kultūras darbiniekiem (J. Porukam, Dantem, Kantam, Kronvalda Atim, J. Alunānam u. c.).

Ernests Felsbergs veicis Latvijas Universitātes rektora pienākumus (no 1920. līdz 1923. gadam), Pēteris Šmits bijis prorektors (1921. - 1922. gadā).

* * *

Filoloģijas un filozofijas fakultātes nodibināšana Latvijas Universitātes sastāvā ir notikums ar izcilu kulturoloģisku un reizē arī sabiedriski politisku nozīmi. Pirmo reizi latviešu tautas vēsturē bija radusies iespēja augstskolas līmenī apgūt humanitārās zināšanas (valodniecībā, literatūrzinātnē, vēsturē, pedagoģijā, psiholoģijā, filozofijā utt.) tepat Latvijā, turklāt savā dzimtajā valodā, kas bija nākusi suverēnās valsts valodas godā.

Par mācību spēkiem darbojās vairāk vai mazāk izcili savu docējamo disciplīnu lietpratēji. Par to liecina arī uzrakstītie un izdotie fundamentālie izdevumi, kas parādījušies divdesmitajos un trīsdesmitajos gados: Jāņa Endzelina ilggadīgo pētījumu kopsavilkums "Lettische Grammatik" (Rīgā 1922), Teodora Zeiferta "Latviešu rakstniecības vēsture" 3 sējumos (divi izdevumi), Pētera Šmita sakārtotās un izdotās "Latviešu pasakas un leikas" (fundamentāls darbs 15 sējumos, 1925 - 1937), "Latviešu ticējumi" (I-IV, 1940), virsredaktora Dr. phil. h. c. Luda Bērzina vadībā izdotā "Latviešu literatūras vēsture" (I -VI, 1935 - 1937. redaktori: K. Egle, K. Kārklīnš, Z. Maurina).

Baltu filoloģijas nodaļā galvenie studiju priekšmeti bijuši: leišu valoda, senslāvu valoda, sanskrita valoda, slāvu valodu salīdzināmā gramatika, indoeiropiešu valodu salīdzināmā gramatika, baltu valodu salīdzināmā gramatika, latviešu valodas zinātniskā gramatika, latviešu literatūra, leišu literatūra (fakultatīvi), romiešu literatūra, grieķu literatūra. Studentiem ieteicamo disciplīnu skaitā bijušas: mākslas vēsture, baltu mitoloģija, Latvijas arheoloģija, estētika, krievu, poļu, čehu literatūra u.c.

Latviešu literatūrā lasīti kursi: latviešu literatūras vēsture, ievads latviešu tautas dzejā, latviešu literatūras sākums, latviešu stilistika u.c.

Semināri notikuši par latviešu drāmu, Raiņa dailradi, Jāņa Poruka darbiem u.c.

Baltu filoloģijas nodaļa, kas aptvēra arī literatūrzinātnei piederīgās disciplīnas, samērā īsā vēstures nogrieznī bija izaugusi par autoritatīvu un visnotaļ respektējamu augstākās izglītības un zinātniskā darba centru.

Rasma Grisle

ENDZELĪNA IZVEIDOTĀ BALTU FILOLOĢIJAS NODAĻA
UN VIŅA VEIKUMI UNIVERSITĀTES PERIODĀ *

Profesors Jānis Endzelīns Latvijas Universitātē ir strādājis no 1920. līdz 1950. gadam. Šurp uz dzimteni pārnākams no Harkovas universitātes, viņš bija 47 gadus vecs un jau pasaulē pazīstams zinātnieks, lai gan viņa monumentālie darbi vēl nebija nākuši klajā.

Dokumentāriski Endzelīna darbības laiks mūsu universitātē iznāk tieši apmēram 30 gadi: no 1. aprīļa 1920. gadā, kad viņu te, Latvijas valdības goddevīgi aicinātu, darbā pieņēma, līdz 1. aprīlim 1950. gadā, kad, pēc kara režīma publiski apvainots un nopelīts, Endzelīns iesniedz atlūgumus un tiek atļauts no darba mācīgbada vidū.

Ar to tad baltu filoloģijas nodaļa universitātē faktiski bija likvidēta. Sākās latviešu valodniecības lejupslīde, jo pagrima valodnieku izglītošana -- profesionālā un ētiskā. Sākās erozija latviešu valodai un tās mācīšanai skolās, kur daudz launa darīja visā izglītības sistēmā izplatītā sekmju liekulošana.

Diemžēl tas nepavisam nav vēl pārvarēts, tā ka, isi sakot, ir mums, piemēram, radušies tādi augstamatoti valodnieki un korespondētājlocekļi, kam ir pamats bitin bities no atklātuma un kavēt tā istenošanos, kad varētu publicēt profesionālu kritiku, kas būtu vai nu jāatzīst, vai jāatspēko. Tāpat nav retums mums tagad tādi vidusskolu absolventi un jau, piemēram, medicīnas institūtā iekļuvi studenti, kas nemāk savas domas nepārprotami pateikt un nav apguvuši elementāru pareizrakstību. Piemēram, latīņu *species amara* viņu tulkojumā ir "rūktā tēja" (ar burtu k, itin kā uz so tēju kāds būtu rūcis), viņi rakstot jauc adjektīvus "aukstis" un "augsts", un dažs pat ierakstījis badā miruša slimības vēsturē: "nāves cēlonis baģ" (ar -c!). Šo dokumentu profesors Lazovskis varētu parādīt.

---

* R. Grīslas referāta tekstā saglabāta autore lietotā ortogrāfija.

Bet es nu pievērsīšos Endzelīna veikumiem, jo tos atcerēties ir pienācīgi un pareizākas nākotnes labad svētīgi.

Ir rakstos vairākkārt apliecināti profesora Endzelīna nopelni Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas fakultātes zinātniskā noorganizēšanā, aizrādot, ka šās fakultātes darba maģistrāles ir viņa sprautas un izveidotas, jo šīni sākuma periodā Endzelīns bija arī fakultātes dekāns (1920 - 1923). Viņam bija augstskolas darba pieredze jau no Tērbatas un no Harkovas universitātes, un viņš valodniecībā bija starptautiski ievērojams kā vairāku grūtu problēmu atrisinātājs (akcentoloģijā, kuršu etniskās piederības jautājumā) un svarīgu pētījumu paveicējs (grāmatas par latviešu prepozīcijām un priedēkļiem, par slavu un baltu valodu senajiem sakariem). Nupat 1922. gadā bija nācis klajā viens no viņa monumentālajiem darbiem, proti, Lettische Grammatik, ar ko viņš kļuva lietpratēju atzīts pasaules mēroga izcilnieks zinātnē.

Laikam pats lielākais Endzelīna nopelns Latvijas universitātē saistās ar nacionāli un internacionāli svarīgu bezprecedenta notikumu: ar baltu nodalas radīšanu, kādas vēl pasaulē nebija nevienā augstskolā. Liepratējiem sadarbojoties, baltu filoloģijas nodala tika veidota augstā zinātniskā līmenī, jo Endzelīna paša valodnieciskā erudīcija bija milzīga, viņa zinātniskās prasības ļoti stingras un plašas jau no laika gala. Piemēram, jau 1903. gadā, polemizējot ar Pēteri Šmitu, labu austrumvalodu pazinēju, Endzelīns aizrāda, ka "lai varētu spriest par latviešu valodas teorētiskiem jautājumiem... pamatīgi jāiepazīstas ar indoeiropiešu valodu salīdzināmo gramatiku... ar citu indoeiropiešu valodu vēsturi (Apskats XXI 322 -323).

Mācību plāni tika veidoti tā, lai studenti gūtu daudzpusīgu un pamatīgu izglītību. Plāni tika laika gaitā arī pārveidoti. Grāmatā "Latvijas universitāte divdesmit gados, 1919 - 1939" I 169 - 300 ir sīkas un precīzas ziņas par fakultāti un uzrādīti arī plāni: 1924., 1931. un 1938. gada plāns. Diferencējot programmu, baltu nodala jau pēc 1931. gada plāna sazarojās valodniecības un literatūras nozarē, 1938. gada plānā jauns bija tas, ka pirmais mācības gads paredzēts kā propaedeutisks gads (philosophicum), kad visu fakultātes nodalu --baltu, klasiskās, ģermāņu, romāņu, vēstures, filozofijas un pārdarīšanas nodalās studentiem ir paredzēta vienāda programma, bet specializēšanās sākas ar otro mācības gadu. Plānojums domāts

tāds, lai citīgi studējot, četros gados varētu fakultāti beigt.

Mācības priekšmeti pēc 1938. gada plāna visām nodaļām pirmajā gadā ir šādi: pieci ievadkursi (filozofijā, vispārīgās literatūras vēsturē, mākslas vēsturē, Latvijas vēsturē, latviešu literatūras vēsturē), grieķu valoda (veselas 6 stundas nedēļā!), divas jaunās valodas, viens seminārs (vai nu filozofijā, mākslas vēsturē, vēsturē, valodās vai literatūras vēsturē).

Baltu filoloģijas nodaļā speciālie priekšmeti (sākot ar 2. gadu līdz ar norādījumu, pēc kādas kārtas tie apgūstami pa mācības gadiem) ir šādi: ievads valodniecībā, ievads baltu filoloģijā, leisu valoda, latviešu valodas zinātniskā gramatika, baltu valodu salīdzināmā gramatika, latviešu literatūras vēsture, leisu literatūras vēsture, vispārīgā literatūras vēsture, etnografija, baltu mitoloģija, grieķu vai latīņu autors, folklorā.

a) Valodniecības nozarē vēl: ievads fonētikā, sanskrita valoda, senslavu valoda, indoeiropiešu valodu salīdzināmā gramatika, grieķu valoda, slavu valodu salīdzināmā gramatika, latviešu senvēsture, četri semināri nodaļas priekšmetos.

b) Literatūras nozarē vēl: latviešu stilistika, citu Eiropas tautu literatūras vēsture, grieķu un romiešu literatūras vēsture, aistētika, divi speciālkursi latviešu literatūras vēsturē, latviešu mākslas vēsture, četri semināri nodaļas priekšmetos.

Bez tam katram baltu filoloģijas studentam studiju laikā bija jāsavāc un jāiesniedz derīgi latviešu valodas, folkloras vai etnografijas materiāli, citādi nevarēja kārtot gala pārbaudījumus.

Pārbaudījumi bija jākārtos visos obligātajos priekšmetos. Gala pārbaudījumi bija latviešu valodas zinātniskajā gramatikā un latviešu literatūras vēsturē. Pēc tam katram eksāminādam bija komisijas klātienē jāuzraksta rakstu darbs par tēmu, ko pateica tieši pirms rakstīšanas.

Skolotāja tiesību iegūšanai vēl bija jāiztur pārbaudījumi attiecīgajos pārdarboģijas, didaktikas un psiholoģijas priekšmetos, kā arī loģikā un atzināas teorijā, tāpat savā priekšmeta metodikā.

Doktora grāda iegūšanai arī bija jākārtos eksāmeni un jāiesniedz disertācija -- patstāvīgs pētījums.

Bez Jāna Endzelina svarīģus baltu filoloģijas priekšmetus docēja arī valodnieki Pēteris Šmits, Anna Ābele, Juris Plāķis un

literatūras pētnieki Ludis Bērziņš, Jānis Alberts Jansons un Kārlis Kārklīns. Taču Endzelīns bija galvenais baltu filoloģijas pārstāvis, jo viņš docēja galvenos baltoloģijas priekšmetus: baltu valodu salīdzināmo gramatiku un latviešu valodas zinātnisko gramatiku (kur bija ietverta gan valodas vēsture, gan dialektoloģija). Papildināties pie Endzelīna šurp brauca pat citu zemju valodnieki (piemēram, no Norvēģijas Kr. Stangs, no Somijas V. Kiparskis, no Lietuvas J. Kabelka, kā arī no Francijas M. Žonvals, kas bija Meijē skolnieks un reizē strādāja mūsu romāņu nodaļā par docentu). Mēdza teikt: "No Endzelīna atspīd visa universitāte".

Kopā pa visām trim universitātēm Endzelīns ir docējis pāri par 30 dažādu valodniecības priekšmetu (kas uzrādīti Vilnas žurnālā Baltistica IX/2, 130-131). Viņš valodu faktus iztirzā plašā salīdzināmās valodniecības aspektā. Latvijas universitātē Endzelīna lekcijas un semināri ir vai nu tieši par baltu filoloģiju un latviešu un pārējo baltu valodām (latviešu valodas propaedeutisks kurss, ievads baltu filoloģijā, baltu valodu salīdzināmā gramatika, seminārs baltu valodās, latviešu valodas zinātniskā gramatika, seminārs latviešu valodas zinātniskajā gramatikā, leisu valodas zinātnisks kurss), vai par citām indoeiropiešu valodām un vēstures avotiem (indoeiropiešu valodu salīdzināmā gramatika, sanskrits, sanskrita teksti, senirāpu teksti, senislandiešu valoda, senislandiešu teksti, slavu valodu salīdzināmā gramatika, ģermāņu pirmvaloda, sensakšu valoda, senleļsvācu valoda, valodniecisku darbu analīze, Plauta Mostellaria, Tacita Germania).

* * *

Blakus profesora pienākumiem universitātē Endzelīns uzņēmās daudzus ar valodniecību saistītus sabiedriskus darbus.

Endzelīns 1920. gadā nodibināja universitātē Latviešu filologu biedrību, vairākus gadus bija tās priekšnieks, kopoja tās rakstus (starp tiem daudz izlokšņu aprakstu), ir rediģējis visus FBR 20 sējumus. Viņam arī izdevās panākt, ka tos savulaik neieslodzīja specfondā. No LU Rakstiem Endzelīns ir rediģējis tikai pirmo sējumu.

Kā LU pārstāvis viņš devies arī uz ārzemēm, piemēram, 1928. gadā uz pirmo starptautisko valodnieku kongresu Hāgā, 1930. gadā nolasījis dažas lekcijas Čehoslovākijas universitātēs Prāgā un Brno par baltu un slavu valodu sakariem.

Pēc Kārļa Milēnbaha nāves Endzelīns ir Rīgas Latviešu bied-

ribas zinību komisijas valodniecības nodaļas priekšnieks. Tur abi valodnieki bija izstrādājuši jauno latviešu valodas pareizrakstību jau gadsimta sākumā (1907-1910); bet 1920. g. to vēlreiz publiski apsprieda, un 1922. g. tā kļuva oficiāla. Valodniecības nodaļas sēdēs (ik ceturtdienu 2 stundas) Endzelīns arī vāca un apsprieda Milenbaha aizsāktās latviešu valodas vārdnīcas materiālus, un kopš 1933. gada šais sēdēs tika pārrunāti arī valodas prakses jautājumi. Katrs varēja vaicāt un saņemt Endzelīna atbildi. Pavisam notika 240 šādu arī prakses jautājumiem veltītu sēžu.

Endzelīns ir darbojies dažādās ar valodas lietām saistītās apvienībās un komisijās (terminoloģijas, sieviešu uzvārdu rakstības, svešvārdu un vietvārdu rakstības u.c.).

Endzelīns organizē Latvijas vietvārdu vākšanu un panāk latviešu valodas krātuves dibināšanu 1935. gadā.

Sargādams un kopdams latviešu valodu, Endzelīns uzmanīgi raugās, lai ar publikācijām neizplatītos bojāta, piesārnota un noplicināta valoda. Tāpēc viņš ir rediģējis gan bērnu pasaku grāmatas un tautasdziesmu izlases, arī R. Klaustina sakārtotās Latvju tautas dainas -- 12 sējumus, gan 4 evaņģēlijus, dažādas vārdnīcas, mācīgrāmatas u.c.

Atzīdams, ka svešinieku ilgi mākto un bojāto latviešu valodu atjaunot isti var vienīgi skola, Endzelīns lasa lekcijas skolotāju kursos, kritizē skolu programmas, skolotāju sagatavošanu un viņu darbu latviešu valodas stundās, uzsvērdams, ka skolā ir jāiemāca pareizi runāt un rakstīt, nevis jānotērē laiks ar gramatikas terminoloģijas mācīšanu -- ar sarežģītām terminu definīcijām, kādām patlaban atkal ir ziedu laiki.

Universitātes periodā (1920-1950) Endzelīnam ir ap 230 publikāciju (neieskaitot ne atkārtotus izdevumus, ne turpinājumus iznākušas vārdnīcas burtnīcas). Starp šām 230 publikācijām ir dažāda apjoma grāmatas, kā monumentālā Lettische Grammatik, Lettisches Lesebuch, Latvijas vietu vārdi I-II, Dažādas valodas kļūdas, Baltu valodu teksti, Senprūšu valoda, Altpreussische Grammatik, Ievads baltu filoloģijā, Baltu valodu skanas un formas, kā arī monumentālā Latviešu valodas vārdnīca un tās Pāpildinājumi -- 6 sējumi, kopā 5480 lappušu.

Šai vārdnīcā atrodami vairāk nekā 110 tūkstoši šķirkļa vārdu, kam blakus doti atbilstošie vistuvāko radu valodu vārdi (kad tādi ir) un latviešu izlokšņu paralēles, precīzi

uzrādot to ģeogrāfisko izplatību; dots arī nozīmes tulkojums vāciski. Sīki un attīstības secībā ir uzrādītas vārdu dažādās nozīmes līdz ar frazeoloģiju, kā arī doti etimoloģiski skaidrojumi šķirklia beigās, kur atklāta latviešu vārda cilme un tā radi pārējās indoeiropiešu valodās, bet ja vārds aizgūts, tad minēts attiecīgais oriģināls.

Šī vārdnīca nāca klajā 21 gada laikā (1923-1932, 1934-1946). Materiālus tai bija sācis vākt 1900. gadā Milēnbahs, un viņš 1916. gadā jau mira. Pēc 7 gadiem viņa darbu turpināja Endzelīns. Pamatsējumi nāca klajā 3 gados, Papildinājumi 12 gados, kad Endzelīnam palīdzēja E. Hauzenberga-Šturma, bet šī līdzstrādniece kara laikā viņam zuda. Viņiem visiem trim amata pienākumi bija citi, nevis vārdnīcas gatavošana (viņiem bija mācību darbs skolā vai augstskolā).

Rodas jautājums: kā viņi to spēja, kā Endzelīns tik milzu daudz spēja? - Īpaši uz šādu jautājumu vedina kāds cits jautājums, proti: cikus gadu desmitus ciki darbinieku desmiti, pēc sava amata pienākuma gatavodami Latviešu literārās valodas vārdnīcu, tagad jau ir nostrādājuši?! Kāpēc ir tāda starpība darba panākumos?

Kamēr zinātnu vēsturnieki to kātrreiz būs noskaidrojuši pilnīgi, pieņemsim par atbildi un par mācību Endzelīna 3 tezes.

I. Steidzies lēnām! Tas ir, nepārsteidzies arī ar hipotezēm un teorijām, kam nevar rast attaisnojuma. Strādā ik dienas -- pacietīgi un pamatīgi.

II. Akribiju! Tas ir, vislielāko rūpību un precizitāti darbā.

III. Skopojieties vārdiem! Tas nozīmē -- jāpasaka viss, lai doma būtu skaidra, saprotama, bet ne vairāk.

Trešās tezes garā Endzelīns ir arī rakstījis pieprasījis sava darba pārskatus un rektoram iesniegtas programmas. Piemēram, 1935. gadā par baltu valodu, salīdzināmo gramatiku (ko studenti mācījās mēnešiem, lai nokārtotu eksāmenu). Endzelīns programmu ar savu roku uzrakstījis šādi: "Runāju šai kursā par baltu valodu grupējumu, fonētiku un morfoloģiju un -- cik atliek laika -- arī par sintakses jautājumiem."

Endzelīns ir atzīts arī par ļoti ietekmīgu skolotāju: "viņš leaudzināja savu zinātnieka un godīga, taisna cilvēka dabu" -- raksta ukraiņu akadēmikis Bulahovskis, "viņš ma-

ni leaudzināja "uzticību zinātnei" -- apliecina gruzīnu akadēmiskis Ahvlediani (kādreizējie Endzelīna studenti Harkovā). Un Latvijas universitātes audzēkne Hauzenberga-Šturma saka: "Tas gars, ko profesors Endzelīns mūsos ir dēstījis ar savu paraugu, ir: strādāt darbu un kalpot zinātnei, cik katra spējas ļauj".

Daudzi Endzelīna skolas pārstāvji, mācīdami latviešu valodu skolēniem vai strādādami valodniecības laukā, ir darijuši godu savam skolotājam -- gan Latvijā, gan citur pasaulē. Starp ārzemēs nokļuvašajiem ir, piemēram, skolotāja un mācību grāmatu autore Valerija Bērziņa, valodnieki Anna Ābele, Kārlis Draviņš, Velta Rūke-Dravina, Edīte Hauzenberga-Šturma, Alfrēds Gāters, literāte Zenta Mauriņa u.c.

Cittautu valodnieki Endzelīnu dēvējuši par "latvju milzi". Jo viņš ir veicis ne vien atsevišķus darbus, kas citiem lingvistiem nav bijuši pa spēkam, bet viņš ir atdevis zinātnes rīcībā v e s e l u v a l o d u: pamatīgi noskaidrotu latviešu valodu, atklādams tās faktu (piemēram, intonāciju) patstāvīgo vērtību salīdzināmās valodniecības laukā, un vegeļu valodniecības nozari: baltu valodniecības nozari. Endzelīna darbi ir darijuši spējīgu dzīvot un uzplaukt daudzās zemēs pasaulē.

Un mūsu pašu tēvijā viņš latviešu valodu no gadsimtiem niecinātas "zemniecīgu valodas" ir pacēlis kultūras valodas augstumos. Tik nelausim tai noslidēt atpakaļ!

Tautai atstātā mantojuma dīdumā Jānis Endzelīns un Krišjānis Barons ir līdzinieki. Tāpēc, man šķiet, uz Endzelīnu pašu arī ir attiecināmi viņa mājas arhīvā saglabājušies teikumi, kādus viņš domājis veltīt Baronam 1935. gada gvinīgajā sēdē. Taču tur viņš savu runu ir nobeidzis citā variantā: lakoniskāk, "skopodamies vārdiem". Lūk, nenoskopotais variants:

Mēs nu vaifs neesam laudis -- bez pagātnes, bez tradīcijām. Kā latviešu kareivjus sajūsminās atmīpas par Briedi un Kalpaku, tā nu mums latviešu zinātniekiem un it īpaši mums latviešu filologiem aiz muguras ir Barontēvs / un Endzelīns -- to pielieku no sevis. R. G. / Mums viņu epigoniem, zināms, ir grūti turēties viņu augstumos, bet kā spoža zvaigzne naktī vada cēliniekū, tā mums mūsu darbībā atmīpas par Barontēva / un Endzelīna / skaidro tēlu un domas par viņu nesalīdzināmo darbu lai nelauj grimt zemumā, lai nelauj pagurt grūtībās, bet lai skubina arvien uz priekšu.

Kas mirstams bija Barontēvā / un Ēndzelinā/, ir miris pēc
negrozāma dabas likuma; bet ka lai viņu gars dzīvo mūsos un
mūsu bērnu bērnos, tas atkarīgs vienīgi no mums pašiem.

Anastasija Stikāne

LATVIEŠU LITERATŪRAS KATEDRAS DARBĪBA PĒCKARA GADOS

Latviešu literatūras katedra kā studentu mācīšanas un audzināšanas, kā docētāju zinātniskās pētniecības pamatvienība noorganizējās pēc Lielā Tēvijas kara, kad Filoloģijas fakultātē uz Baltu filoloģijas nodaļas bāzes tika izveidota Latviešu valodas un literatūras specialitāte.

Latviešu literatūras katedras pirmais vadītājs -- prof. A. Upīts. To viņš vada no 1944.-1948.gadam. Prof. A. Upīts lasa latviešu literatūras kursu (1880.-1940.g.), prof. J. A. Jansons -- latviešu literatūras vēsturi no pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80.g., doc. A. Grigulis -- latviešu padomju posmu.

Blakus tiek izveidota Folkloras katedra, kuru vada no 1940.-1948.g. prof. J. A. Jansons un docē: tradicionālo folkloras kursu un semināru folklorā, kā arī lasa lekciju kursu - tautas dzejas un mākslas dzejas ciešie kopsakari.

Vēl tiek noorganizētas: Vispārīgās literatūras katedra un Literatūras teorijas katedra -- tās abas vada prof. R. Egle. Prof. R. Egle lasa kursu ievads literatūras zinātnē, doc. K. Kraulīšs -- literatūras teoriju, p. S. Sīrsone -- vispārīgo literatūru (sākot ar antīko).

Pēc prof. R. Egles nāves 1947.gadā šīs katedras vada doc. K. Kraulīšs.

Pie fakultātes atjauno darbu:

1. Psiholoģijas institūts, vada prof. P. Dāle.
2. Folkloras krātuve, vada prof. J. A. Jansons.
3. Latviešu valodas krātuve, vada prof. J. Endzelīns.

Pie LVU Filoloģijas fakultātes 1946.g. februārī nodibinās Latviešu valodas un literatūras institūts. Tas rodas, apvienojoties Latviešu valodas krātuvei ar jaundibināmo Literatūras institūtu.

Latviešu valodas un literatūras institūta pirmais direktors ir prof. A. Upīts. Lielākā daļa darbinieku nāk no Universitātes. Kad 1946.g. 1.jūlijā republikā nodibinās Zinātņu akadēmija, Valodas un literatūras institūtu iekļauj ZA sistēmā. Arī Zi-

nātnu akadēmijas Folkloras institūta vadību uzņēmušies katedru docētāji (sākumā prof. J. A. Jansons, vēlāk -- prof. R. Peiše).

Katedru sadarbību ar zinātniskās pētniecības institūtiem sekmē tas, ka jau pašā sākumā vairāki docētāji strādājuši abās vietās (bez prof. A. Upiša, prof. J. A. Jansona, prof. R. Peišes vēl minami prof. P. Birkerts, doc. A. Bērzkalne, doc. E. Sokols, doc. K. Kraulīnš, v. p. K. Kundziņš, p. S. Sīrsone u. c. d.).

Pēc kara fakultātes vispārizglītojošie kursi tiek pārkārtoti pēc Savienībā pieņemtās augstskolu sistēmas parauga. Latviešu valodas un literatūras specialitātes plāni un programmas tiek izstrādātas pašu nodalā. Šai darbā radoši iesaistās pieredzējušie mācību spēki. Prof. A. Upišs, vērtējot Literatūras katedras darbu, 1947. gadā raksta: "Ar atzinību jāmin, ka lielākā daļa veco mācības spēku Universitātē tiešām godīgi un sirsnīgi cenšas attaisnot to uzticību, ko valsts tiem piešķirusi".¹

Taču šo erudīto speciālistu darbu fakultātes vadība nenovērtē. Šodien jāsaņem patiesība, lai arī cik rūgta un nepatīkama tā būtu. Jau 1946. gada beigās pēc A. Ždanova referāta un CK lēmuma par žurnāliem "Zvezda" un "Leningrad" sākās "raganu medības". Tās turpinās visu 1947. gadu un 1948. gadu pret prof. J. A. Jansonu, prof. P. Birkertu, prof. P. Dāli un doc. A. Bērzkalni. Tiek noorganizētas Filoloģijas fakultātes atklātās sēdes ar studentu piedalīšanos pedagoģiskā sastāva kvalifikācijas celšanai -- ceturtdienās, kā mēs toreiz pirmā kursa studenti sauca -- "zaļās ceturtdienas". Šāds pasākums ir bijis paredzēts, lai atklātu dažu profesoru "bezidejiskos" un "antizinautiskos" uzskatus un ievirzītu viņu darbu tā, lai tas balstītos uz marksisma-lenīnisma zinātnes.

Kādā no šādām "zaļajām ceturtdienām" prof. J. A. Jansons referē par tēmu "Latviešu folkloras īpatnējā gaita". Savu referātu prof. J. A. Jansons sāk ar domu, ka "tautasdziesmas ir tautas gara liecinieces. Katrai tautai ir īpatnēja dzīves gaita. Ar citām Eiropas tautām mēs esam saistīti, mēs piederam Eiropas tautu limenim. Nekas Eiropā nav bijis, kas nebūtu parādījies pie mums un, neskatoties uz to, mums ir savas īpat-

ratūra un Māksla, 1947., 18. V.

Tas izraisa pārmetumus: vai tad ir kāds "speciāls Eiropas tautu limenis", kuram pieskaitāmi arī latvieši? Kāpēc prof. J. A. Jansons nav izmantojis N. Marra stadiju teorijas atzinumus par nacionalitāti kā sociālo parādību?

Tālāk seko pārmetums prof. J. A. Jansonam par nespēju orientēties šķiru cīņas jautājumos, jo referātā izskanējusi atzina, ka "latviešiem feodālismu no ārienes ienesa vācu ieburcēji. Šis feodālisms apvienoja latviešu tautu cīņai pret vācu verdzinātājiem un izbeidza šķiru cīņu latviešu tautas vidū. Feodālisma laikmetā latviešu folklorā nav šķiru cīņas, nav antagonisma starp kalpiem un saimniekiem, ir kopīgas intereses, šķiru cīņa paliek pret feodālismu."

Pēc J. Stalina teorijas feodālisms "savš" vai "svešš" nevājina šķiru cīņu, bet tikai to padziļina un to gan prof. J. A. Jansonam vajadzējis zināt.

Par prof. J. A. Jansona nepiedodamu kļūdu uzskatīja viņa viedokli, ka zinātniskos pētījumos lietotā kulturāli vēsturiskā metode nav pretrunā ar marksistisko metodi, bet ir tās priekštece. Par šīs prof. J. A. Jansona "kvalifikācijas celšanas" norisi stāsta kāda M. Rešala(?) ievietotais atreferējums laikrakstā "Literatūra un Māksla", kurā apsveikts šāds audzināšanas pasākums.¹

Vispār jāteic, ka 1947. gadā "Literatūra un Māksla" veltīja lielu uzmanību literatūras mācīšanas jautājumiem augstskolās. Tā kritizēti Pedagoģiskā institūta pasniedzēji, kas savās lekcijās runā par tādiem "latviešu literatūras kaitīgiem mikrobiem", kā A. Niedra, Tīrzmaliete, J. Kosa, Līgotnu Jēkabs, H. Eldgasts, V. Damberts.² Latvijas Valsts universitātē pasniedzēji par daudz lielu uzmanību veltījot Vecajam Stenderam, Fīrekeram, Mancelim u.c. feodālā laika rakstniekiem, bet nepieciešams vairāk par jaunāko³ literatūru. Būtībā pēdējais pārmetums adresēts prof. J. A. Jansonam, jo viņš LVU lasīja lekciju kursu par feodālisma laika literatūru.

¹ Rešals M. Profesora J. A. Jansona "personīgie" uzskati. -- Literatūra un Māksla, 1947. .16. V.

² /Ievadraksts/ Uzlabot literatūras pasniegšanu augstskolā. -- Literatūra un Māksla, 1947. .16. V.

³ Turpat.

Neatlaidīgas "raganu medības" izvēršas pret prof. P. Birkertu. J. Niedre rakstā "Kā P. Birkerts izskaidro latviešu folkloru"¹ pārmet prof. P. Birkertam, ka pēdējais aplam traktējot folkloru kā "tautas radoša gara" izpausmi. Neesot ievērots šķiriskums un tāpēc J. Niedre secina: "Vina (P. Birkerta -- A. St.) folkloristiskie apcerējumi ir grēmdējošs balasts pētniekam un interesentam".

1947. gada 19. jūnijā Filoloģijas fakultātes atklātā sēdē P. Birkerts nolasa referātu "Manas folkloristiskās darbības paškritika", kurā visai asprātīgi vērtē pats savu devumu -- 25 grāmatas -- socioloģijā, folkloristikā un psiholoģijā un kuru nobeidz: "Tie, kas grib izsludināt par nederīgiem manus darbus, ir analfabēti un launprātīgi. Tēvs piedod tiem, jo tie nezina, ko dara."

Pēc asa prof. P. Birkerta zinātniskā devuma novērtējuma fakultātē kritikas turpinājums notiek Latvijas Padomju Rakstnieku savienībā. Par to varam pārliecināties "Literatūras un Mākslas" atreferējumā.²

Latvijas Padomju Rakstnieku savienības paplašinātā valdes sēdē A. Upīša vadībā, piedaloties RS biedriem, iztirzā RS biedra kandidāta prof. P. Birkerta literāro un filozofisko darbību. Par prof. P. Birkerta teorētisko līmeni referē RS valdes sekretārs K. Kraulinš: "Prof. P. Birkerts sevi reklamējis par vecu marksistu un savus darbus ieteicis lasīt Filoloģijas fakultātes studentiem."

Tāpēc jautājums tiek nostādīts principiāli ļoti asi: vai prof. P. Birkerta ieturētā filozofiskā pamatlīnija ir marksistiska vai nav?

K. Kraulinš apskata dažus prof. P. Birkerta darbus. Pirmkārt, 1921. gadā izdoto prof. P. Birkerta grāmatu "Socioloģija", kurā izteikti uzskati par sabiedrību. Izrādās, ka prof. P. Birkerts par proletārisku revolūciju runājis tikai divās vietās un pie tam garāmejot. Tāpēc referents to uzskatījis par lielu trūkumu.

---

¹ Krievs J. /J. Niedre/ Kā P. Birkerts izskaidro latviešu folkloru. - Literatūra un Māksla, 1947., 25. II.

² Kas ir Pēteris Birkerts, "marksisms"? - Literatūra un Māksla, 1947., 1. VIII.

Otrkārt, vērtējot prof. P. Birkerta grāmatu "Dailrades psiholoģija" I daļa (1922), tiek pārņemts, ka autors aizstāvējis tirās mākslas teoriju, tātad nemarksistiskus uzskatus. Tos pamato ar šādu citātu: "Mākslas darbs, kā pūlas ieskaidrot Pēteris Birkerts, sākas mākslinieku estētiskās jūtas un noslēdzas estētiskās jūtas. Visa mākslas eksistence tātad noris estētiskās jūtas."¹ Redzam, ka minētais citāts nekādu mākslas teoriju neatklāj.

Treškārt, K. Krauliņš piemin P. Birkerta grāmatas "Psiholoģija" (1921) un "Dailrades psiholoģija" (1923), kurās arī trūkstot marksisma pamata, jo cilvēka dvēsele skatīta kā īpaša substance. Tāpēc kopumā dots bargs secinājums:

"Ar savu pseidomarksisma sludināšanu, viņš gribot negribot veicina imperiālistiskās buržuāzijas reakcionāro uzskatu izplatīšanos un aizkavē progresīvo padomju zinātnes principu iesakņošanās mūsu inteliģencē. P. Birkerta nekritiskā izturēšanās pret savu līdzšinējo aplamo, nemarksistisko teorētisko pamatojumu ir asi nosodāma un nav savienojama ar padomju rakstnieka nosaukumu."²

Debatēs uzstājušies: A. Upīts, J. Grants, R. Peļše, J. Niedre, A. Grigulis, Fr. Rokpelnis, I. Muižnieks un J. Vanags. Visi atzinuši K. Kraulina referātā izteiktos slēdzienus par pareiziem un asi nosodījuši P. Birkerta nemarksistiskos uzskatus.

Prof. P. Birkertam un prof. J. A. Jansonam tiek piedēvētas ideālistiskas teorijas. J. Niedre (vārdā nenosaucot) raksta: "...vēl šobrīd LV universitātē var darboties mācības spēki, kas attīsta skaidri ideālistiskas teorijas par "tautas gudrību" vai "tautas estētiku", sacīdami: "Ko es tur varu darīt. Tā saka folkloras materiāls. Tāds tas ir."³

Skaidrs, ka visos jautājumos tiek prasīts šķiriskums, un zinātniska pieeja aizstāta ar politisku, ideoloģiju J. Staļina teoriju garā.

---

¹ Kas ir Pētera Birkerta "marksisms"? - Literatūra un Māksla, 1947., 1. VIII.

² Turpat.

³ Niedre J. Latvijas folkloristikas padomju ceļš. -- Literatūra un Māksla, 1947., 25. VII.

Ar 1948./49. m. g. latviešu literatūras specialitātes katedrās notiek radikāli pārkārtojumi. Pēc "raganu medībām" no fakultātes spiesti aiziet izcilie speciālisti: prof. J. A. Jansons, prof. P. Birkerts, prof. P. Dāle, doc. A. Bērzkalne.

1949. gadā Latviešu literatūras katedrai pievieno Folkloras katedru, Vispārīgās literatūras katedru, Literatūras teorijas katedru un apvienoto katedru nosauc par Latviešu literatūras un folkloras katedru. Ar šādu nosaukumu tā pastāv līdz 1958./59. m. g. sākumam, kad tiek nosaukta par Latviešu literatūras katedru. Šo nosaukumu tā saglabā līdz šodienai.

No 1948.-1962. gadam katedru vada doc., vēlāk prof. A. Grigulis. Viena principiālā un prasmīgā vadībā izaug jauni ievērojami latviešu literatūras pētnieki, kā V. Valeinis, I. Kiršentāle, M. Losberga, E. Knope, O. Čakars u. c. Aspirantiem un jaunajiem pasniedzējiem A. Grigulis izvirza stingras prasības: lekcijas lasīt pēc rūpīgi izstrādāta konspekta, jo "zināšanas ir vienīgā novatorisma augsne".

Tradīcijas turpinās Latviešu literatūras katedras darbā, kad to vada prof. K. Kraulinš (1962.-1981.), un rodas jaunas, kad to vada doc. G. Bībers (1981.-1984.), doc. A. Stikāne (1984. - 1990.)

No 1990. g. oktobra katedru vada vec. pasn. Ie. Kalnina.

Jānis Kušķis

LATVIEŠU VALODNIECĪBA UNIVERSITĀTĒ NO 1950. LIDZ 1964.
GADAM

Padomju Savienībā 1950. ir marrisma sagraves gads, bet 1964. ir pēdējais gads pirms "stagnācijas". Jāsaka, ka Latvijā marrisma recidīvu ietekme turpinājās vēl ilgāk par 1950. gadu un savukārt "stagnācija" sākās agrāk -- jau ar 1959. gadu. No politiskā viedokļa šos 15 gadus var dalīt trīs posmos: 1) stalinisma pēdējie gadi, 2) politiskais atkusnis sakarā ar PSKP XX kongresu, 3) "stagnācijas" sākuma gadi. Šie apstākļi ietekmēja arī latviešu valodniecības norises Universitātē minētajos 15 gados.

Ar 1950. gadu Universitātē vairs nav prof. J. Endzelina. Daudz mēnešus pirms marrisma sagraves vietējiem "padomju" valodniecības un marrisma aizstāvjiem ar J. Niedri priekšgalā pēc A. Pelšes ierosmes izdevās no Endzelina atbrīvoties kā no tāda, kura uzskati neatbilstot padomju valodniecībai.

Likās, ka pēc marrisma sagraves J. Endzelina atzinas Universitātē pilnā mērā tiks no jauna celtas godā. Diemžēl -- latviešu padomju valodniecībai par ļaunu -- notikumi ievirzījās citādi. Bijušie marrisma aizstāvji steigā mainīja izkārtni un turpināja Endzelina "kritizēšanu", tagad vairs nevis kā padomju valodniecībai "neatbilstošu" salīdzināmās valodniecības uzskatu pārstāvi, bet gan A. Pelšes manierē kā "buržuāzisko nacionālistu". Kādu spēku spiests, arī Valodas un literatūras institūta direktors Ē. Sokols atļāvās vairākkārt apgalvot, ka J. Endzelina Latviešu valodas gramatikā varot atrast kaut kādas zinātnes druskas gluži tāpat kā samazgu spaiņi kādu graudu.

50. gados Universitātē turpināja strādāt docētāji, kas darbu bija sākuši J. Endzelina darbības laikā, kā arī citi valodnieki. Ne vienmēr viņiem bija pa spēkam tāda apjoma uzdevumi, kādus veica J. Endzelins. Notika specializēšanās šaurākās nozarēs (pēc krievu valodniecības parauga). Mūsdienā latvie-

šu literāro valodu docēja R. Grīsis, E. Eihvalde, A. Ozols, J. Kārklīnš, A. Laua un E. Soida, latviešu dialektoloģiju un vēsturisko gramatiku -- M. Rudzīte, literārās valodas vēsturi -- A. Ozols. Jaunu darbinieku ienākšana latviešu valodniecībā bija pozitīva. Tomēr viņu darbību traucēja marrisma recidīvi un lieki "buržuāziskā nacionālisma" meklējumi. Pēdējo sāka meklēt pats A. Peļše, runādams par latviešu padomju valodniecības jaunākajiem uzdevumiem. A. Peļše uzstājas arī Universitātē, teikdams, ka "mēs zināsim ko darīt ar profesoru Endzelīnu", lai gan viņu no Universitātes marristi jau bija padzinuši. Var sacīt, ka no marrisma spaidiem valodniecība Universitātē pamazām tika valā. Bet vietā nāca "peļšisms".

No I. Pinkša stāstījuma ("Karogs", 1988. g. 10. nr., 125. --127. lpp.) zinām, ar kādām metodēm darbojās A. Peļše: viņš centās degradēt sev kādā zinā nevēlamus darbiniekus, bet to darija ar svešām rokām. Tā A. Peļše piespieda I. Pinksi vērsties pret V. Lāci. Un līdzīgi ar toreizējā Universitātes rektora J. Jurģena starpniecību Latviešu valodas katedras vadītāju A. Ozolu piespieda kritizēt J. Endzelīna tikko otrā izdevumā iznākušo Latviešu valodas gramatiku. A. Ozols centās no tā izvairīties, bet bija A. Peļšes draudi nepaklausības gadījumā likvidēt Latviešu valodas katedru.

Šādos apstākļos A. Ozols izšķiras par "mazāko launumu" un riko apspriedi "M e t o d o l o ģ i s k a s kļūdas un trūkumi J. Endzelīna Latviešu valodas gramatikā", valodniecības jautājumiem cenzdamies nepieskarties. Šai apspriedē A. Ozols nolasa zinojumu. Viņu citīgi atbalsta J. Kārklīnš. Citi valodas docētāji vai nu iebilst, vai klusē. Tā pēc A. Peļšes prasības tika peltis J. Endzelīna galvenais darbs, kas jau kopš 1922. gada bija padarījis latviešu valodu pazīstamu pasaules valodniecībā, pēc kā tiecās J. Endzelīns.

Bet 1953. gadā nomira J. Stalins un situācija sāka mainīties. Bija pat ierosinājums J. Endzelīna gramatikai piešķirt Stalina prēmiju. Tas gan nerealizējās, bet vēl pēc dažiem gadiem Endzelīna gramatikai piešķīra Ļeņina prēmiju. Šai laikā A. Peļše bija aizņemts ar citiem jautājumiem un nekavēja Endzelīna prēmēšanu.

Šādos apstākļos veidojās Universitātes latviešu valodnieki.

Zinātnisko darbu Universitātes valodnieki ir veikuši

atbilstoši mācību kursu prasībām. Radusies tādi darbi kā A. Lauas Leksikoloģija un frazeoloģija (1959), Mūsdienu latviešu literārās valodas fonētikas jautājumi (1961), Mantotā un aizgūtā leksika (1964), M. Rudzītes Latviešu valodas vēsturiskās gramatikas lekciju konspekts (1960), Latviešu izlokšņu teksti (1963), Latviešu dialektoloģija (1964), kolektīvi J. Kārklina, A. Lauas un E. Soidas darbi Latviešu valodas mācība (1962) un Latviešu valoda 9.--11. klasei (1963) (piedaloties arī citiem autoriem ārpus Universitātes, K. Gailuma Latviešu valodas gramatika 8.--11. klasei (1959) (kopā ar O. Vilānu), Latviešu valodas mācība krievu skolām (1961), A. Bojātes Lietuviešu-latviešu vārdnīca (1964) (kopā ar V. Šubātnieku), A. Laures un M. Briģes Latviešu valodas mācīšanas metodika (1960), A. Ozola Latviešu tautasdziesmu valoda (1961), Veclatviešu rakstu valoda (pabeigta 1963. g., publicēta 1965.), neizdota palikusi viņa Jaunlatviešu rakstu valoda, kas pabeigta 1964. gadā.

Filoloģijas fakultātē aizstāvēja disertācijas Latviešu valodas katedras darbinieki: J. Kārklins par vienkāršu teikumu latviešu valodā (1953), M. Rudzīte par Ziemeļrietumvidzemes izlokšņiem (1954), A. Laua par latviešu valodas fonētiski fonoloģisko sistēmu (1954), E. Soida par vārdkopām jaunlatviešu publicistikā (1954), A. Bojāte par datīva un akuzatīva nozīmēm publicistikā (1959), M. Briģe par palīgteikumu tipoloģiju latviešu valodā (1964). Vairākās Krievu valodas katedras disertācijās ir krievu un latviešu valodas salīdzinājums resp. sastatījums dažādos aspektos; tādas aizstāvēja N. Bogolubova, V. Juriks, M. Semjonova (visas 1955.). Angļu filoloģes M. Vecozolas disertācijā pētīts latviešu un angļu vokālisms (1954). Filoloģijas fakultātē aizstāvētas arī bijušā Rīgas Pedagoģiskā institūta darbinieku disertācijas -- K. Gailums par savrupējo apzīmētāju (1956), E. Liepa par fonēmu pareizrunu (1958). Filoloģijas fakultātē disertācijas aizstāvējušas arī Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta darbinieces T. Porīte par vārdu kārtu (1954), S. Raģe par trim Ziemeļvidzemes izlokšņiem (1955), E. Šmite par vidus un lībisko izlokšņu saskari Daugulos (1955), D. Zemzare par latviešu leksikogrāfijas attīstību (1956), M. Lepika par noliegta pārejoša verba objektu (1955). A. Ozols kā pirmais aizstāvēja doktora disertāciju latviešu padomju valodniecībā -- par

latviešu tautasdziesmu valodu (1959). Tādā kārtā Filoloģijas fakultāte dod ieguldījumu latviešu valodniecības attīstībā Universitātē un ārpus tās.

A. Ozolam izdevās panākt, ka Universitātes izdevumā diezgan regulāri sāka iznākt latviešu valodniecības rakstu krājumi. Tādi ir LVU Rakstu seši sējumi (11., 16., 25., 30., 35., 60.). A. Ozols cenšas rakstu krājumus padarīt respektablus, tāpēc tajos pieaicināti publicēties arī cittautu valodnieki A. Rosins (no Vilņas), St. Fr. Kolbuševskis (no Poznaņas), I. Marvans (no Prāgas). Latviešu valodas katedras darbinieki savukārt publicējušies Valodas un literatūras institūta Rakstos, "Zinātnu Akadēmijas Vēstis" un citos izdevumos.

Universitātes Rakstus, pārvarot dažādas pēckara gadu grūtības, arī tīri birokrātiskas, bija izdevies sākt izdot ar leningradieša B. Larina atbalstu. Filoloģijas fakultātē tie bija kļuvuši par nopietnu valodniecisku sēriju, kas vēlākajos "stagnācijas" gados diemžēl tika pārtraukta. Latviešu valodniekiem palīdzēja arī citi krievu un lietuviešu valodnieki. Bet īpaši pieminams Tartu universitātes profesors P. Ariste, kas vadījis vai recenzējis daudzas disertācijas.

1946. gadā marristu ietekmē bija izdevies uzspiest tā saukto "sociālistisko" ortogrāfiju, kurā, piemēram, svešvārdus latviešu valodā vajadzēja rakstīt bez garumu apzīmējumiem. Sabiedrību šis "jaunums" neapmierināja, un valodnieki vērsās pret to. Ieguldījumu deva arī Universitātes filologi. A. Ozols Valodas un literatūras institūta konferencē nolasīja vienu no būtiskākiem referātiem pret šo bezgarumzīmju rakstību. Ministru Padome 1957. gadā pieņēma lēmumu, ar ko noteica latviešu rakstos garumus svešvārdos apzīmēt saskaņā ar literāro izrunu. Diemžēl līdz pat mūsu dienām šis lēmums nav īstenots pietiekami, jo internacionālistiskos rakstos tikai vienu garumzīmi. To dara, atsaucoties joprojām uz A. Ozola referātu. Bet pats A. Ozols šādu rakstību nebūt neuzskatīja par galīgu atrisinājumu. To derētu atcerēties, arī veidojot latviešu pareizrakstības vārdnīcu.

50. gadu beigās Universitātei pievienoja Rīgas Pedagoģisko institūtu un dažas Daugavpils Pedagoģiskā institūta latviešu pīlsmas grupas. Tas nekādā zinā nenāca par labu latviešu valodai un valodniecībai -- sašaurinājās valodniecības studentu gatavošana skolām. Latgale sarūka latviešu valodā izglītības

iegūšanas iespējas, tika samazināts valodnieku štats, vairs neiznāca pedagoģisko institūtu latviešu valodniecības rakstu sērija.

Draudi latviešu valodai un valodniecībai radās pēc 1959. gada LKP CK jūlija plēnuma. Deformējās vietējos cittautesos atdzimt sākusī interese par latviešu valodu. Universitātē krievu specialitātēs saruka latviešu valodas mācīšana. Tika nullificēts latviešu valodas iestājekšāmens krievu plūsmā. 1960. gadā kāds augstāks aparāta darbinieks LVU iestājekšāmenu komisijas locekļiem deva, piemēram, šādus norādījumus: "надо проверять как поступающий знает латышские буквы А, В и С; если он говорит, что эти буквы а, бе и це, ставьте ему отметку "5"; если он говорит, что а, ве и эс, ставьте "4"". Un eksāmens galā. Lai cik smieklīgs, tas tomēr bija nopietns aizrādījums. Tagad, cīnoties par latviešu valodas statusu, mums jāpārvar tā latviešu valodas nezināšana, kam cittautesos aizsākumu lika šī kopš 1960. gada veidotā latviešu valodai naidīgā situācija. Ne A. Ozolam, ne kādam citam valodniekam nebija spēkam novērst šo uzspiesto valodas politiku, kas sāka nopietni apdraudēt latviešu valodas eksistenci.

Īsi pirms nāves A. Ozols veica kādu būtisku akciju, kas tagad ir it kā aizmirsta. Viņš gatavojās lasīt zinātnisku referātu par J. Endzelina nozīmi latviešu valodniecībā, arī par Endzelina Latviešu valodas gramatiku, un šo nodomu plaši propagandēja. "Stagnācijas" gados, kad R. Ķīsis runāja par "buržuāzisko endzelismu", kam piebalsoja A. Pelše, minētais A. Ozola referāts izraisīja sensāciju. To noklausījās visai plaša auditorija. Tā A. Ozols izpirka savu aplamo līdzdalību pret J. Endzelinu vērstajā apspriedē 50. gadu sākumā. Bet arī tagad varēja tikai runāt par J. Endzelīnu kā valodnieku. Nebija iespējams pateikt patiesību par 50. gadu pelšiskās konferences organizēšanu pret J. Endzelīnu. Tikai mūsdienās E. Berklavs, V. Kalpiņš, Vilis Krūmiņš, I. Pīnķis un citi publicējuši atmiņas par A. Pelšes darbības metodēm.

Šajā ziņojumā ir izmantotas dažas A. Ozola atmiņas par 50. gadu norisēm.

Pēc A. Ozola nāves Latviešu valodas katedrā A. Lauas vadībā bija sagatavots plašs pieminas rakstu krājums A. Ozolam. Tajā piedalījās arī Zinātņu akadēmijas un citi filologi. Diemžēl toreizējā Universitātes vadība (rektors V. Šteinbergs) brezvēja

krājuma veidošanu un beigās nelāva to laist klajā. Krājums aizgāja bojā, par ko vēl tagad ir neērti gan A. Ozola pieminas, gan rakstu autoru priekšā. Kā zināms, V.Šteinbergs nesēn Vissavienības presē publicējis nekorektas domas par mūsdienu procesiem Latvijā, un pret to ar protestu vērsusies Latvijas Zinātnieku savienība.

Kā redzams, aplūkotie 15 gadi no 1950. līdz 1964. gadam, kad Latviešu valodas katedru vadīja A. Ozols, bijuši pretrunu pilni. Redzam, ka šajā laikā valodniecībā bijis daudz sasniegumu, bet arī daudz zaudējumu.

Emīlija Soida, Sarma Kļaviņa

LATVIEŠU VALODAS KATEDRA PĒDĒJOS GADU DESMITOS

Laika plūdumā katedras kolektīvā ir ielijušas daudzas dzi-
ves, ir veidojušies un lūzuši likteni, radušās, istenojušās un
arī dzisušas daudzas ieceres. Arī pēdējos gadu desmitos.

1964.gadā Latviešu valodas katedras vadīšanu uzpēms
doc. A.Laua un vadīja to līdz 1976.gadam. Pēc tam šo uzdevumu
veica doc. E.Soida līdz 1987.gadam. Pašlaik katedru vada
doc.S.Kļaviņa.

Doc. A.Laua respektēja mūžībā aizgājušā katedras vadītāja
prof. A.Ozola iedibinātās tradīcijas un katedras darbā attī-
stīja viņa aizsākto un ieceres. Ārējie sabiedriskie apstākļi
un Universitātes iekšējā situācija nekatrreiz tam bija lab-
vēlīga.

Katedras galvenais uzdevums ir bijis un būs - latviešu va-
lodas un literatūras speciālistu gatavošana republikas kultūrai un tautas izglītībai. Diemžēl t.s. stagnā-
cijas gados tipveida mācību plānos, kurus augstskolām centra-
lizēti noteica PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītī-
bas ministrija, "lauvas tiesu" iecēma sabiedriski politiskie
priekšmeti, bet specialitātei atlikušais stundu skaits bija mi-
nimāls un nepietiekams. Šajos apstākļos katedra daudz pūlējās,
lai saglabātu iespējami pilnīgu specialitātes apgūšanu: mek-
lēja un ieviesa dažādas mācību formas, pastiprinātu uzmanī-
bu pievērsa specsemināriem, spēkursiem un praktiskajiem dar-
biem, popularizēja individuālos studiju plānus. Tas ļoti pa-
lielināja docētāju pedagoģisko slodzi, bet samazināja iespē-
jas strādāt zinātnisko darbu.

Sākoties pārbūvei PSRS, radās zināma brīvība mācību plānu
veidošanā. 1987.g. katedra kopā ar Latviešu literatūras
katedru ievērojami izmainīja tipveida mācību plānu, kā arī
izdarija labojumus esošajā plānā. 1988.g. iespējas mācību
plānu uzlabot paplašinājās.

Tagad, kad Universitāte sāk atgūt augstskolas autonomiju,
noris mācību procesa pārkārtošana. 1989./90.m.g. patstāvīgi

izstrādātais jaunais latviešu valodas un literatūras specialitātes mācību plāns paredz akadēmiskās izglītības un profesionālās sagatavotības iegūšanu, kā arī iespēju specializēties latviešu valodā vai latviešu literatūrā, vai baltu filoloģijā, vai klasiskajā filoloģijā. Akadēmiskās izglītības programmu veido vispārhumanitārie, specialitātes un specializācijas priekšmeti, obligāti, izvēles un fakultatīvi studiju priekšmeti.

Mācību plānu sekmīgas īstenošanas būtisks nosacījums ir mācībspēku resp. zinātniski pedagoģisko darbinieku sastāvs, kas parasti izaug vai nu pašu universitātes vai citu augstskolu, pirmām kārtām Viļņas universitātes aspirantūrā.

1961.g. uz VU aspirantūru lietuviešu valodas un lituānistikas apgūšanai tika komandēts R. Bērtulis. Prof. V. Urbuša vadībā viņš izstrādāja disertāciju "Kopciļmes lietvārdu semantiskās atbilstības latviešu un lietuviešu valodā." VU Fonētikas laboratorijā prof. A. Girdena vadībā izstrādātu disertāciju "Ziemeļu izloknes vokālisms (eksperimentāls pētījums)" 1978.g. aizstāvēja D. Markusa, bet 1988.g. akad. V. Mažula vadītu disertāciju "Baltu valodu u-celma ipašības vārdu vēsture" aizstāvēja P. Vanags.

Arī Ļeningradas un Maskavas augstskolās veidojās daži latviešu zinātnu kandidāti. 1964.g. aspirantūrā iestājās šā gada absolvente S. Klaviņa, kas studiju laikā individuāli bija pievērsusies matemātiskai lingvistikai, izmantojot Ļeningradas universitātes speciālistu konsultācijas. Disertācija par tematu "Latviešu funkcionālo stilu sastatījums (lingvistiski statistisks pētījums)" tika izstrādāta prof. R. Piotrovska vadībā un aizstāvēta Viļņas universitātē. 1966.g. uz Maskavas M. Tereza Svešvalodu institūta aspirantūru tika komandēta D. Nitīpa. Aspirantūru viņa beidza 1969.g. ar disertāciju "J. Endzelina lingvistiskie uzskati" (vad. prof. L. Bazilovičs).

Katedras aspirantūru beidza R. Veidemane ar 1968.g. aizstāvētu disertāciju "Sinonīma problēma latviešu leksikoloģijā un leksikogrāfijā" (vad. doc. A. Laua) un B. Reizāne ar 1971.g. aizstāvētu disertāciju "Šķilbēnu izloknes mantotā leksika" (vad. prof. M. Rudzīte). 1980.g. katedras aspirantūrā iestājās L. Lelkuma un izstrādāja disertāciju "Darbības vārds Skaistas, Krāslavas, Aulejas un Izvaltas izloksnē"

prof. M. Rudzītes vadībā. 1982. g. aspirantūru dzimtās valodas mācīšanas metodikā akad. I. Freidenfelda vadībā uzsāka Kokneses vidusskolas skolotājs (tagad direktors) M. Reinbergs.

Lielas cerības katedra lika uz D. Gaili - spējīgu, strādīgu jaunieti. Jau vidusskolā viņam bija izveidojies skaidrs mērķis - apgūt valodas un valodniecību. Pabeidzis čehu valodas studijas Leningradas universitātē, viņš gatavojās padziļināt zināšanas baltistikā LVU, pievērsties zinātniskam darbam. Glābjot sliktstošu bērnu, 1986. g. traģiski pārtrūka viņa dzīve. Latviešu filoloģija zaudēja spējīgu, apdāvinātu, mērķtiecīgu personību.

Kopš 70. g. beigām tiek praktizēts klātienē aspirantūrā ieskaitīt pēc viena gada stažēšanās katedrā. Tā aspirantūrā iestājās V. Šaudina (1978.), I. Lokmane (1988.), A. Kalnača (1989.).

Sekmīgu studiju svarīgs priekšnoteikums ir arī mūsdienīgi mācību līdzekļi, pirmām kārtām mācību grāmatas. To gatavošana katedras locekļiem ir aktuāls uzdevums visu laiku.

Ir iznākušas vairākas kursu programmām atbilstošas mācību grāmatas. Tā prof. M. Rudzīte savu grāmatu "Latviešu dialektoloģija" (1964.) papildinājusi ar autoreferātu (84 lpp), kurā ietvertas bez tam vēl 36 kartes, 1969. gadā aizstāvēja kā doktora disertāciju. Vairākus izdevumus piedzīvojušas A. Lauas mācību grāmatas: "Latviešu valodas fonētika" (1. - 1961., 2. - 1969., 3. - 1980.) un "Latviešu leksikoloģija" (1. - 1969., 2. - 1981.). Divās daļās iznākusi J. Rozenberga "Latviešu valodas praktiskā stilistika" (1. d. - 1978., 2. d. - 1983.). E. Soida un S. Klaviņa sagatavojušas "Latviešu valodas inverso vārdnīcu" (1970.).

Studentu mācību līdzekļu fonds nedaudz tika paplašināts ar tulkotām grāmatām: 1975. g. izdota katedras mācību spēku kolektīva tulkotā grāmata - A. Reformatskis "Ievads valodniecībā", 1987. g. iznāca V. Koduhova "Vispārīgā valodniecība" E. Soidas un S. Klavinas tulkojumā.

Bez tam ir izstrādātas un 1985. g. izdotas docējamo kursu programmas un vairāki mācību līdzekļi LVU rotaprinta izdevumā.

Īpaši jārunā par praktiskās latviešu valodas mācību grāmatu cirtautiešiem. To katedra sāka veidot jau pirmajās pēckara piecgadēs, kad Universitātē latviešu valodu docēja visās krievu mācīvalodas grupās. Šo darbu strādāja Z. Birzniece, Z. Lulberga.

A. Šlesere, A. Bojāte. Ar praktiskā latviešu valodas kursa docēšanu savu pedagoģisko darbību ir sākuši gandrīz visi mūsdienu latviešu valodas teorētiskā kursa docētāji.

Pirmais praktiskā latviešu valodas kursa mācību grāmatas manuskripts tika apspriests jau piecdesmito gadu pirmajā pusē. Taču drīz vien šā kursa mācīšanu LVU sašaurināja, saglabājot to tikai dažās humanitārajās akadēmiskajās grupās. Mācību grāmatas izstrāde apstājās: vec. pasn. Z. Lulberga nomira, Z. Birzniece un A. Šlesere no katedras aizgāja, A. Bojāte pievērsās lietuviešu valodas docēšanai.

1971. g. katedrā tika apspriests E. Liepas un A. Bojātes izstrādāts jauns praktiskās latviešu valodas mācību grāmatas manuskripts humanitārajām studentu grupām, bet arī šis darbs netika pabeigts, jo autori aizgāja mūžībā. Manuskripts nav saglabājies.

1989. g. iznāca A. Stelles, A. Straumes un P. Liepiņa "Mācāmies latviešu valodu" (1. daļa) - līdzeklis tiem, kas sāk mācīties praktisko latviešu valodu. Grāmata tapa pēc LKP CK pasūtījuma. Šis grāmatas veidošanā ir ieguldīts daudz enerģijas.

1989. g. februārī tika nodibināta Universitātes Praktiskās latviešu valodas katedra (vad. doc. A. Stelle), kas pārņēma savā zinā latviešu valodas kā svešvalodas mācīšanu Universitātē.

Blakus pilnai pedagoģiskai slodzei Latviešu valodas katedra nekad nav pārtraukusi zinātniskās pētīnīecības darbu. Laikā no 1967. līdz 1971. g. šo darbu pozitīvi ietekmēja tas, ka tika piešķirti līdzekļi pastiprināti pētījamās tēmas "Latviešu valodas struktūra un tās attīstība" izstrādei. Papildinājās katedras kolektīvs. Uz katedru 1967. gadā atnāca filol. zin. kand. I. Freimane un S. Klavina. Pastiprināti pētījamo tēmu katedras locekļi risināja 3 virzienos:

fonētikā - E. Liepa,

vārddarināšanā - E. Soida un S. Klavina,

sintaksē - J. Kārklīnš, J. Rozenbergs, I. Freimane.

E. Soida un S. Klavina izveidoja "Latviešu valodas inverso vārdnīcu", kas 1970. g. izdota LVU rotaprintā (256 lpp.). Tā bija pirmā tāda veida vārdnīca latviešu leksikogrāfijā. Pārējie zinātniskās tēmas izstrādes dalībnieki gūtos rezultātus apkopoja rakstos, mācību līdzekļos un turpināja disertācijās.

1979. g. katedrai vēlreiz tika piešķirti līdzekļi pastiprināti pētījamās tēmas izstrādei. Iespēju intensīvāk strādāt zinātnisko darbu katedra piešķir A. Lauai, I. Freimanei, S. Veinbergai un M. Rudzītei. Rezultātā 1988. gadā izdevniecībā "Avots" iesniegts A. Lauas, S. Veinbergas un A. Ezerinas izstrādātās latviešu valodas frazeoloģismu skaidrojošās vārdnīcas manuskripts (80 autorloksnes). I. Freimane sagatavojusi grāmatu "Valodas kultūra teorētiskā skatījumā" (30 autorloksnes), bet M. Rudzīte - "Latviešu valodas vēsturiskā fonētika" (15 a. l.). Abu manuskriptus gatavo izdošanai izdevniecība "Zvaigzne".

Pastiprināti pētījamās tēmas sakarā paveiktais tika attīstīts tālākos pētījumos un doktora disertācijās.

Sesdesmitajos gados radās iespēja docētājus uz 2 gadiem ieskaitīt par vecākiem zinātniskiem līdzstrādniekiem doktora disertācijas pabeigšanai, atbrīvojot viņus no darba auditorijā un ļaujot pievērsties tikai zinātniskam darbam. No Latviešu valodas katedras docētājiem šo iespēju piešķir J. Kārklīnam (1964.-1965.), E. Soidai (1970.-1972.), A. Laurei (1974.-1976.).

Taču doktora disertāciju izstrādāšana nebija rezultatīva. 1974. g. 9. janvārī pēkšņi nomira E. Liepa. Manuskriptā palika viņa doktora disertācija. Ar katedras, bet īpaši A. Lauas gādību šis pētījums jau pēc autora nāves iznāca grāmatā "Vokālisma un zilbju kvantitāte latviešu literārajā valodā" ("Zinātne", 230 lpp.).

1981. g. 23. janvārī traģiski gāja bojā A. Laure. Viņas doktora disertācija "Radošie rakstu darbi latviešu valodā no 4. līdz 9. klasei", kas 1977. gada 12. maijā pirmajā variantā tika apspriesta katedras sēdē, tā arī palika līdz galam nepabeigta.

1982. gadā 26. martā pēkšņi, darbu darot, apstājās J. Kārklīna sirds, pārtrūka viņa nodarbošanās ar latviešu valodas sintakses problēmām un ar doktora disertāciju.

E. Soida, būdama par vecāko zinātnisko līdzstrādnieci, pabeidza pētījumu "Vārdu darināšanas sistēma mūsdienu latviešu valodā". Šis pētījums apspriests katedras sēdē 1972. gada novembrī.

Lielu zinātnisku darbu katedra ir ieguldījusi kandidāta un doktora disertāciju recenzēšanā. Piemēram, astondesmitajos gados katedra ir sagatavojusi vadošās pētniecības iestādes atsaucsmes par daudzām doktora un kandidāta disertācijām (sk. 2. pielikumu).

Zinātnisko darbu rezumē un jaunus pētījumus ierosina katedras rīkotās zinātniskās konferences.

A. Ozola piemīnai un viņa iedibinātās tradīcijas turpināšanai katedra organizē tematiskas konferences - A. Ozola dienas. Pirmā šāda konference notika 1965. gada 18. martā (A. Ozola dzimundienā). Tajā referenti dalījās atmiņās par jubilāru, bet jau visas nākamās konferences tika organizētas par konkrētu, aktuālu lingvistikas problēmu (skat. 1. pielikumu).

Tematiskās konferences pulcināja kā pašmāju, tā kaimiņrepubliku un PSRS augstskolu un zinātniski pētniecisko iestāžu zinātniekus. Konferencēm tika izvēlētas aktuālas tēmas, un šo zinātnes dienu dalībnieki saņēma visjaunāko informāciju. Kā no pārskata redzams, līdz 1975. gadam tika izdoti referātu tēžu krājumi vai arī konferences materiāli. Pēc tam papīra trūkuma dēļ šie izdevumi vairs neiznāca:

Sešdesmitajos, septiņdesmitajos gados Latviešu valodas katedrā vēl tika gatavoti un izdoti katedras zinātnisko rakstu krājumi:

1968. - Latviešu leksikas attīstība, LVU ZR, 86. sēj., 367 lpp.,

1969. - Latviešu valodas salīdzināmā analīze, LVU ZR, 118. sēj., 197 lpp.,

1970. - Latviešu valodas struktūras jautājumi, LVU ZR, 98. sēj., 292 lpp.,

1976. - Valodas sistēma, LVU ZR, 259. sēj., 210 lpp.

Papīra trūkuma dēļ apstājās arī katedras zinātnisko rakstu iznākšana. Īpaši smagi katedras kolektīvs pārdzīvoja to, ka vajadzēja atteikties izdot jau sagatavotu tematisku rakstu krājumu.

Katedras locekļi savus rakstus iespieduši gan citu augstskolu rakstu krājumos, gan arī "LPSR ZA Vēstis". Lielai rakstu daļai "Latvijas Padomju enciklopēdijā" autori ir Latviešu valodas katedras locekļi (pavisam 6,70 autorlokšnes).

Daudzpusīga ir bijusi katedras s a d a r b i b a a r s k o l u . Lai atceramies doc. A. Laures organizētos pasākumus skolēniem: olimpiādi "Komatiņš", gramatiskās analīzes konkursu, radio raidījumus! Pašlaik katedras kontaktus ar skolu kopj Dz. Paegle un M. Briģe. Pieaicinot citus katedras locekļus, Dz. Paegle turpināja E. Liepas un A. Laures aizsākto darbu Jauno filologu skolā un tagad vada Republikas skolēnu zinātniskās biedrības Valodas un literatūras sekciju. Katedras docētāji J. Kārklīns, A. Laua, A. Laure, Dz. Paegle, M. Pudzīte un E. Soida iesaistījās

skolu grāmatu izstrādē. M. Briģe, A. Laure, Dz. Paegle u.c. strādāja latviešu valodas skolotāju kvalifikācijas celšanas kursos.

Ir svarīgi spējīgus skolēnus, kas interesējas par dzimto valodu un tās pētišanu, jau laikus ievadīt šajā darbā un palīdzēt studiju izvēlē.

Vēl nedaudz par sakariem ar ārzemju augstskolām. Spējīgiem studentiem arvien tiek dota iespēja paralēli studijām fakultātē papildināt zināšanas kādā specialitātē pēc individuālā studiju plāna arī citā mācību iestādē. Tā 1978/79. m. g. R. Karma Tērbatas universitātē apguva somugristiku. Beigusi studijas, viņa pievērsusies tulkošanai. Uz Tbilisi universitāti 1962. g. apgūt gruzinu valodu bija komandētas M. Dalka, M. Gusāre un M. Nāruka, vēlāk V. Libietis. Savukārt pie mums tādā pašā veidā latviešu valodu 1962. g. sāka apgūt vispirms kā Tbilisi universitātes studenti un pēc tam kā aspiranti Ušangs Sahlthucišvili un Džemals Silagadze, 1977. g. - studenti Š. Šamanadze un I. Ebraliidze. Latviešu filoloģiju apguva arī Lietuvas augstskolu studenti L. Anelauskaitė-Balode, A. Butkus, J. Jakelaitė u.c.

Atbilstoši līgumam ar Rakstnieku savienību kopš 1987. g. katedra piedalās latviešu literatūras tulkošanu gatavošanā. Studenti ir komplektēti no visām PSRS savienotajām republikām. Individuāli latviešu valodu katedrā ir apguvuši arī stažieri no VDR, Čehoslovākijas, Bulgārijas, Polijas, Francijas u.c.

Lekciju ciklus un atsevišķas lekcijas par aktuālām valodniecības problēmām latviešu valodas un literatūras nodalās studentiem un mācību spēkiem lasījuši arī zinātnieki no citām pil-sētām: N. Slusareva, J. Stepanovs, V. Belošapkova, I. Miloslavskis (Maskava); R. Piotrovskis, L. Hercenbergs (Leningrada); A. Paulauskiene (Viļņa); V. Rūke-Dravina, B. Metuzāle-Kangere (Stokholma); V. Vike-Freiberga (Monreāla) u.c.

Zinātniskā un pedagoģiskā limena celšanai kopš 1970. g. ieviesta docētāju stažēšanās. Katedras docētāji šim nolūkam izmanto republikas un PSRS zinātniskās iestādes un augstskolas. Savukārt citu augstskolu, galvenokārt Vilnas universitātes, mācību spēki stažējas Latviešu valodas katedrā.

Un beidzot par katedras sabiedrisko aktivitāti.

Vairāki katedras locekļi ilgus gadus līdzās pedagoģiska-

jam un zinātniskajam darbam veikusi lielu un atbildīgu administratīvo, kā arī sabiedrisko darbu. Lai atceramies, piemēram, E.Soida - dekāna vietniece (1957. - 1961.), katedras vadītāja (1978. - 1987.), M. Briģe - dekāne (1970. - 1979.), R. Bērtulis - dekāns (no 1979. līdz šim).

Līdz ar latviešu tautas trešo atmodu ir atraisījusies arī katedras sabiedriskā aktivitāte.

Kad 1988. g. pavasarī republikas inteliģence gatavojās 1. un 2. jūnija Radošo savienību plēnumam, savus priekšlikumus rezolūcijas projektam nosūtīja arī S. Klaviņa, M. Rudzīte un E. Soida (skat. kopiju 3. pielikumā). Šie priekšlikumi iesniegtajā formulējumā tika iekļauti rezolūcijas 1. nodaļā.

Ierosinājums par valsts valodas statusa konstitucionālu atjaunošanu latviešu valodai sāka īstenoties jau 1988. gada vasarā pēc Augstākās Padomes Prezidija darba grupas izveidošanas Rezolūcijā ietvertu priekšlikumu izskatīšanai. Apakšgrupa latviešu valodas statusa jautājumā iesaistīja darbā S. Klaviņu un M. Rudzīti un līdz ar to arī citus katedras speciālistus.

1988./89. m. g. pirmajā katedras sēdē 29. augustā kopā ar Latviešu literatūras katedru dzīli ieinteresēti tika apspriesti S. Klaviņas un M. Rudzītes priekšlikumu Konstitūcijas panta formulējumam un likumam par valodu lietošanu un attīstību republikā. Seviski aktīvi bija J. Kušķis, I. Freimane, R. Bērtulis, P. Vanags, P. Ūdris u. c. Ierosmi deva neatkarīgās Latvijas likumi un lēmumi par valsts valodu, kā arī Igaunijas un Lietuvas tikko sagatavotie likumprojekti, kurus operatīvi pārtulkoja R. Karma, T. Karma, M. Rudzīte un P. Vanags. Rezultātā jau augusta beigās un septembra sākumā katedra piedāvāja republikas sabiedrībai likuma projektu ("Literatūra un Māksla", 1988. g. 9. sept.). To apsprieda un pamatos atbalstīja arī citas fakultātes katedras: Krievu valodas, Krievu literatūras, Žurnālistikas katedra.

Periodā no 1988. g. 6. oktobra, kad Augstākā Padome pieņēma lēmumu par valsts valodas statusu latviešu valodai, līdz 1989. g. 5. maijam, kad tika pieņemts Konstitūcijas pants par valsts valodu un Valodu likums, katedra intensīvi darbojās gan likumprojektu izstrādes komisijā (M. Rudzīte, S. Klaviņa), gan projekta apspriešanā dažādos kolektīvos, gan priekšlikumu sagatavošanā projekta pilnīgōšanai (katedras atzinumus skat.

"Cīņa". 1989. g. 5. martā), gan APP Juridiskajai daļai adresēto iedzīvotāju vēstulu apkoposānā un tajās izteikto ierosinājumu sistematizēšanā (Latviešu valodas un literatūras specialitātes IV kursa studenti, bibliotēku zinātnes un bibliogrāfijas speciālitātes studentes D. Kupena un Z. Kristapsons).

Šajā laikā visā Padomju Savienībā sākās kustība par nacionālo valodu tiesībām un reizē ar to arī mēģinājumu divvalodības aizsegā saglabāt privilēģēto stāvokli krievu valodai. Bažas par tās pozīciju vājināšanos bija mudinājušas PSRS ZA Valodas un literatūras nodaļu sarīkot izbraukuma sesiju 1988. g. 22. - 25. novembrī Taškentā par tematu "Divvalodība un daudzvalodība padomju daudznacionālajā kultūrā" un pieņemt rekomendācijas, kas faktiski bija vērstas pret PSRS tautu valodu līdztiesību un attīstību. Katedra gatavoja protesta vēstuli pret šīm rekomendācijām, to akceptēja Universitātes Padome un augstskolas kolektīva vārdā nosūtīja PSRS ZA Valodas un literatūras nodaļas akadēmikim-sekretāram J. Čerņiševam (starp citu tika saņemta arī viņa atbilde).

1989. g., kad jau daudzās PSRS savienotajās republikās pamatnācījas valodas de iure bija atguvušas valsts valodas statusu vai arī gatavojās to darīt, Maskavā tika izstrādāts likums par PSRS tautu valodām, kas paredz piešķirt krievu valodai PSRS oficiālās valodas statusu, tādējādi turpinot cariskās Krievijas, Stalina un Brežņeva laiku valodu politiku. Katedra protestēja pret šo likumprojektu, atgādinot, ka krievu valoda tādā valstu savienībā kā PSRS var būt federatīvo attiecību valoda, un apšaubot vajadzību pēc vienota vissavienības valodu likuma. Katedras 1989. g. 27. oktobra atklāto vēstuli PSRS Tautas deputātiem un Augstākās Padomes locekļiem parakstīja 315 fakultātes docētāji, studenti un darbinieki. Šo protestu atkārtoja Universitātes Padome arī 1990. gada 26. februārī pirms likumprojekta apspriešanas un pieņemšanas PSRS Augstākajā Padomē.

Tātad 1989. gadā latviešu valoda ir de iure atguvusi valsts valodas statusu, bet de facto gan tas vēl nav atjaunots. Šis darbs nākamajos gados prasis daudz pūļu arī no Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedras.

1. pielikums.

A. Czola pieminās konferenču tematika

1966. - Valodas sintaktiskās struktūras problēmas (7 referāti ar tēzēm rotaprinta izdevumā).
1967. - Leksikoloģijas un leksikogrāfijas jautājumi (13 referāti ar tēzēm rotaprinta izdevumā).
1968. - Fonētikas un fonoloģijas aktuālās problēmas (16 referātu ar tēzēm rotaprinta izdevumā).
1969. - Vārddarināšanas problēmas mūsdienu valodniecībā (22 referāti ar konferences materiāliem rotaprinta izdevumā).
1970. - Sintagmātika un paradigmātika un to savstarpējās attiecsmes sintakses līmeni (53 referāti, darbs sekcijās. konferences materiāli rotaprinta izdevumā).
1971. - Locījuma kategorija valodas struktūrā un sistēmā (69 referāti, darbs sekcijās, konferences materiāli rotaprinta izdevumā).
1972. - Valodniecība, folkloristika, metodika (23 referāti, darbs sekcijās, konferences materiāli rotaprinta izdevumā).
1973. un 1974. - Aktuāli dialektoloģijas jautājumi (37 referāti, konferences materiāli rotaprinta izdevumā).
1975. - Valodas kultūras problēmas (20 referātu).
1976. - Semantikas problēmas (6 referāti).
1978. - Semantikas problēmas (72 referāti, darbs sekcijās).
1979. - Valodas mācīšana metodikas problēmas (5 referāti).
1980. - Sintakses strukturālo elementu stilistiskās potences (27 referāti).
1981. - Aktuālās latviešu valodas un literatūras mācīšanas problēmas (6 referāti).
1982. - Verbs valodas sistēmā (37 referāti, darbs sekcijās).
1983. - Kārtas kategorija sinhroniskā un diahroniskā aspektā (14 referāti).
1984. - Pētišanas virzieni un turpmākie uzdevumi dialektoloģijā (21 referāts).
1985. - Krišjāna Barona 150 gadu jubilejas konference (11 referātu ar plašu Raina muzeja rīkotu izstādi).
1986. - Literāro valodu sākotne (10 referātu).
1987. - Kronvalda Atim 150 gadu (10 referātu).
1988. - Dzimtā valoda skolā (8 referāti).
1989. - Baltu filoloģija Latvijas Universitātē (12 referātu).

2. pielikums

Disertācijas, par kurām Latviesu valodas katedra devusi oficiālo - vadošās pētniecības iestādes atsaucsmi.

Doktora

- 1) D. Nitina. Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā. Vilņa, 1981;
- 2) A. Girdeniš. Lietuviešu fonoloģijas teorētiskie pamati. Vilņa, 1983;
- 3) A. Rosins. Baltu valodu pronomeni: sinhronija un diahronija. Vilņa, 1984;
- 4) S. Karalūns. Baltu valodām kopīgie struktūrelementi un to cilme. Vilņa, 1986;
- 5) A. Piročkins. Jons Jablonskis un viņa nozīme lietuviešu literārās valodas attīstībā. Vilņa, 1987;
- 6) A. Vanags. Lietuvas hidronīmu veidošana, cilme un semantika. Vilņa, 1988;
- 7) Ē. Jakaitiene. Nominatīvo vārdu leksiskā nozīme mūsdienu lietuviešu valodā. Vilņa, 1989;

Kandidāta

- 1) Dz. Lele. Prūšu valodas leksiskie kontakti ar ģermāņu valodām. Maskava, 1982;
- 2) H. Sāri. Igaunu terminoloģijas principu analīze. Tallinna, 1982;
- 3) I. Ēdelmane. Latviešu valodas augu nosaukumu lingvistiskā analīze. Rīga, 1986;
- 4) Dz. Hirša. Ziemeļrietumu Kurzemes toponīmi. Rīga, 1988;
- 5) J. Uļjanovs. Vārda stimula leksiskā semantika un asociatīvā lauka struktūra. Minska, 1989.

3. pielikums:

**Priekšlikumi Latvijas PSR
radošo savienību apspriedei
1988. gada 1. un 2. jūnijā
par latviešu valodas statusu.**

1. Ierosinām Latvijas PSR Konstitūcijā, tāpat kā tas darīts Gruzijas, Armēnijas un Azerbaidžānas PSR Konstitūcijā, iekļaut pantu, kas paredz latviešu valodai mūsu republikā valsts valodas statusu. Krievu valoda tāpat kā līdz šim izmantojama par galveno starpniecību sazināšanās līdzekli gan republikā, gan PSRS.
2. Pilnībā nodrošināt iespējas iegūt izglītību dzimtajā valodā: latviešiem (pamata, vidējo un augstāko, visās republikā apgūstamajās specialitātēs), bet baltkrieviem, ukraiņiem, poļiem u.c. nacionalitātēm - iespēju robežās pamata izglītību.
3. Nodrošināt iespējas latviešu valodu lietot visās republikās materiālās un garīgās dzīves sfērās, ieskaitot lietvedību, tādējādi radot pamatu visu latviešu valodas funkcionālo stilu pastāvēšanai un attīstībai.
4. Nodrošināt iespējas latviešu valodā uzrakstīt un aizstāvēt zinātņu kandidātu un doktoru disertācijas, kas līdz šim ir jādara krievu valodā.

"Ja pašreizējais laiks grib būt revolucionārs un kaujiniecisks ne tikai vārdos vien, tad tam ļoti nopietni jārēķinās ar tautām, to centieniem un pasiecienu, tam jāstraiša to radošais potenciāls. Bet to var izdarīt vienīgi ceļot nacionālo pašapziņu, veicinot tradicionālo kultūru un dodot iespēju brīvpriekšīgi pieņemt jaunas kultūras parādības." (Arno Valtors, igauņu rakstnieks)

Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas
fakultātes Latviešu valodas

Katedras vadītāja, filol. zin. kand., doc. *S. Kļaviņa* S. Kļaviņa
LPSR Nopelniem bagātā zinātnes darbiniece,
filol. zin. doktore, prof. *M. Rudzīte* M. Rudzīte
Filol. zin. kand., doc. *E. Soida* E. Soida

Marta Rudzite

LATVIJAS VALODNIEKU SAKARI AR TĒRBATAS UNIVERSITĀTI

Tērbatas universitāte visu savu vairāk nekā trīsarpus gadsimtu ilgo pastāvēšanas laiku dažādā ziņā ir cieši saistīta ar Latviju, arī ar latviešu valodniecību.

1632. gadā Tērbatas universitātes atklāšanas aktā runu teicis latviešu leksikoloģijas pamatlicējs teoloģijas profesors Georgs Mancelis. No 1635. līdz 1636. gadam viņš bijis pat šās universitātes rektors. Tērbatas universitātes students dažus gadus bijis latviskās dzejas celmlauzis Kristofors Firekers. 17. gadsimteni te mācījies arī latviešu literāts Jānis Reiters. Par visiem tikko minētajiem vīriem runā latviešu literārās valodas vēstures un latviešu valodas vēsturiskās gramatikas sakarā.

Kad pēc grūtiem kara un panikuma gadiem jauns posms Tērbatas universitātei sākās 1802. gadā, jau no 1803. gada kā īpašs mācību priekšmets tani ir latviešu valoda. Latviešu valoda tika mācīta ārstiem, mācītājiem un citiem, kas gribēja darboties pie latviešiem Vidzemē un Kurzemē.

Pirmais latviešu valodas lektors Tērbatas universitātē bijis Oto Benjamiņš Rozenbergers, kas 44 gadus (1803-1847) cītīgi mācījis šo priekšmetu, saviem audzēkņiem gādādams arī mācību līdzekļus, kam noteikta vieta ir mūsu gramatikū vēsturē. piem.; "Formenlehre der lettischen Sprache" (1830), "Das lettische Verbum" (1843), "Formenlehre der lettischen Sprache in neuer Darstellung" (1848). Latviešu valodas faktus Rozenbergers mēģinājis skaidrot arī no vēstures viedokļa, tāpēc salīdzinājis tos ar sanskritu. Jāatzīst, ka vietumis spriests pareizi. No Rozenbergera ieteiktajiem grozījumiem latviešu ortogrāfijā jāmin viņa atzinums, ka garumzīmes funkcijā nav vajadzīgs un patstāvīga garumu visur varētu rādīt ar zīmi, ko lieto lokatīvā, proti jumtīņu (^). Rozenbergers ir devis šādu pagātnes paradigmu: *mafgāju, mafgāji, mafgāja, mafgājām, mafgājāt, mafgāja*.

Pēc Rozenbergera par latviešu valodas lektoru strādājis Kārlis Ernsts Klemencs (1851-1874). Un tad pēc A. Bilensteina

ieteikuma šini amatā stājies latvietis Jēkabs Lautenbahs (1878-1918), kas bez tam vēl docējis arī latviešu un leišu literatūru, folkloru un mitoloģiju.

Teorētiskus valodniecības kursus Tērbatas universitātē lasījis Jānis Endzelins, darbojoties te no 1900. līdz 1908. gadam.

Laikā no 1919. līdz 1940. gadam latviešu valoda Tērbatas universitātē nav mācīta, bet tad te par latviešu valodas lektoru kļuvis Kārlis Dravins. Pēc kara gados šo darbu veicis pazīstamais latviešu literatūras popularizētājs Kārlis Abens, bet pēc viņa pensionēšanās - latviešu filoloģe Māra Veinberga. Ir zināms, ka dažus interesentus mācījis arī Pauls Ariste. Patlaban Tērbatas universitātē latviešu valoda netiek mācīta lektora trūkuma dēļ.

K. Abens, kas galvenām kārtām pazīstams kā latviešu literatūras tulkotājs, darbojies arī valodniecībā. Savā kandidāta disertācijā viņš apskatījis aizguvumus no somugru valodām latviešu valodā. Pazīstamas ir viņa latviešu-igauņu un igauņu-latviešu vārdnīcas: "Lāti-eesti sõnaraamat" (1959, ²1966), "Igauņu-latviešu vārdnīca" (1967). Māra Veinberga uzrakstījusi interesantu rakstu par latviešu frazeoloģiju, parādot somugru valodu atbilstmes latviešu frazeoloģismiem.

Latviešu valoda Tērbatas universitātē tātad, kaut arī ar pārtraukumiem, tikusi mācīta kā vajadzīgs priekšmets Baltijas kultūras reģionā.

Latvijas Universitātē igauņu valoda oficiāli mācīta 1940./1941. gadā, kad te par lektoru strādājis jau minētais Kārlis Abens. Pēc kara dažiem cilvēkiem fakultatīvi igauņu valodu mācījis LVU Zinātniskās bibliotēkas darbinieks, filologs Tenu Karma, kuram šai darbā dažkārt palīdzējusi M. Rudzīte.

Runājot par abu universitāšu valodnieku sakariem, nevar paiet garām jautājumam par izglītības iegūšanu.

Tērbatas universitātes atklāšanas svinībās Vidzemes ģenerālgubernātors Juhans Šīte vēlējis, lai jaunā universitāte "kļūtu svētnīca, izveicības sēdeklis, tikumības mājvieta un zinību krātuve, kas būtu pieejama visām tautām zem saules." Jau Tērbatas universitātes vecākajā periodā tani ir mācījušies studenti no Latvijas, kam vēlāk kādi nopelni ir arī latviešu valodniecībā. Jau tika minēti Firekers un Reiters. Taču galvenā studentu plūsma uz Tērbatas universitāti no Latvijas

bijusi 19. gadsimteni. Lielāka vai mazāka vieta latviešu valodniecībā ir Tērbatas universitātes audzēkņiem Augustam Bilensteinam, Kasparam Biezbārdim, Jurim Bāram, Jurim Neikenam, Krišjānim Valdemāram, Jurim Alunānam, Krišjānim Baronam, Jānim Kaulinam, Ludim Bērzinam, Pēterim Kikaukam un citiem, bet it īpaši jau Kārlim Milenbaham un Jānim Endzelinam. Ikvienam filologam visi šie vārdi izsaka daudz un pie tā nav ko īpaši kavēties. Tērbatas universitātei jau sen raksturīgs augsts līmenis mācību un zinātniskajā darbā. To apliecinājuši arī šās universitātes absolventi no Latvijas.

Kad Latvijai radās pašai sava universitāte 1919. gadā, tiešas vajadzības studēt Tērbatā vairs nebija. Taču pēc Lielā Tēvijas kara Tērbatas universitātē filoloģiju studējuši vairāki mūsu republikas jaunieši - literāti Laimonis Kamara, Anna Žigure, Janīna Kursite; somugristiku tur apguvušas Māra Veinberga, Lelde Rozīte, Kersti Boiko, Marika Kalvele. Arī patlaban somugristiku Tērbatā studē Maima Grinberga u.c.

Pēc kara radusies tāda universitāšu sadarbības forma kā studentu apmaiņa. No Tartu universitātes pirmais pie mums ieradās somugristikas students Lembits Vaba, ko TVU gribēja sagatavot par latviešu valodas lektoru. L.Vaba, labi apguvis latviešu un arī leisu valodu, sāka pētīt latviešu valodas aizgūvumus igauņu valodā. Viņa kandidāta disertācija tika publicēta un ir darbs ar palieckamu vērti - "Lāti laensõnad eesti keeles" (1977). Patlaban L.Vaba ir doktorants un turpina igauņu un latviešu valodas attieksmju pētīšanu. Studējama Tērbatā, apmaiņas kārtā LVU Filoloģijas fakultātē mācījās arī K.Boiko. Tagad viņa strādā Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā, kur darbojas ar libiešu vietvārdu mantojuma izpēti.

No mūsu studentiem Tērbatas universitātē apmaiņas kārtā mācījusies Rūta Karma.

Laikā no 1919. līdz 1940. gadam sakari starp abu augstskolu docētājiem ir bijuši mazliet citādi nekā patlaban. Notikusi zinātnisko rakstu apmaiņa un docētāju vizītes. Tā latviešu zinātnieki viesojušies Tērbatas universitātē 1927. gadā, no 1936. gada 29. novembra līdz 1. decembrim komandējumā Tērbatas universitātē bijis prof. E. Blese.

Īpašs posms abu universitāšu sadarbībā sākās pēc kara. Marisma nosodišanas konferencē 1950. gada rudenī Maskavā latviešu

valodas docētāji iepazīnās ar Tērbatas universitātes profesoru Paulu Aristi. Indzirdis mūs runājamies, profesors Ariste mūs uzrunāja, pārsteigdams visus ar latviešu valodas prāšanu. Arturam Ozolam radās ideja lūgt profesoru P. Aristi par vadītāju aspirantiem, kas pēc J. Endzelina aiziešanas no universitātes bija palikuši bez vadītāja. Profesors bija ar mieru. Un tā sākās latviešu valodnieku kadru gatavošanas darbs, kas bez P. Aristes palīdzības grūti iedomājams.

Tie, kas atceras šo posmu, zina, cik maz universitātē bija palicis cilvēku, kas bija sagatavoti valodniecības darbam universitātē. daudzi bija atstājuši dzimteni, citi aizvesti, daudzus no universitātes padzina. Bija jāsāk strādāt gandrīz vai tukšā vietā. Un te savu palīdzību piedāvāja erudītais Pauls Ariste, kas uzņēmās vadīt aspirantus dažādās specialitātēs - J. Kārklīņu latviešu valodas sintaksē, M. Rudzīti latviešu dialektoloģijā, V. Beitāni angļu literatūrā, A. Lauu fonētikā utt. Viena vadībā kandidāta disertācijas sagatavojuši arī V. Jurīks, A. Ahero, A. Grinblats, Dz. Barbare u.c. Liels ir to filologu skaits, kam prof. P. Ariste bijis disertācijas oponents. Oponents viņš bijis, piem., E. Šmites, M. Lepikas, S. Raģes, R. Grisles, T. Porītes, D. Zemzāres, M. Graudīnas, I. Celmraugas, A. Bankava darbiem. P. Ariste bijis oponents arī triju mūsu filoloģijas doktoru disertācijām - M. Rudzītei, A. Blinkenai un L. Ceplītim. LVU goda doktora piešķirums sakarā ar LVU 70 gadu jubileju Tērbatas universitātes profesoram Paulam Arisatem ir gadam nopelnīts.

Taču ar to P. Aristes ietekme uz mūsu valodniecības kadru izaugsmi nav izsmelta.

P. Ariste uzsāka mūsu fakultātē arī tādu svarīgu darba formu kā vieslekcijas. Novērtēdams to nozīmi, kāda latviešu valodas izveidē ir libiešu valodai, prof. P. Ariste 1951. gadā nolāsija spekkursu par libiešu valodu, uzsverot šās valodas galvenās īpatnības. Viņš visādi mudināja latviešu valodniekus pievērsties libiešu valodas pētīšanai. Paškritiski jāatzīst, ka latviešu valodnieki par maz ir darbojušies šajā laukā. Saprotais, ka to kavējuši arī objektīvi apstākļi - šāda darba veikšanai ir nepieciešama speciāla izglītība. Libiešu valodas pētniecībā galvenie nopelni ir Tērbatas universitātei. Pēc I pasaules kara libiešu valodu pētīja Tērbatas universitātes profesors somis Lauri Ketunens, kas devis pazīstamo vārdnīcu - "Li-

visches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung (1938). Tērbatas universitātes students, vēlākais filoloģijas doktors Oskars Loritss kļuva par ievērojamāko libiešu folkloras pētnieku. Dzimtās valodas biedriba (Emakeele Selts), kas sākumā darbojās pie Tērbatas universitātes, devusi 5 libiešu lasāmgrāmatas. Libiešu valodu pētījis arī Tērbatas universitātes profesors Juliuss Megiste. Šis Tērbatas universitātes tradīcijas pēc otrā pasaules kara atjaunoja tieši profesors P. Ariste. Viņš pirmais 1948., 1949. un 1950. gadā rīkoja ekspedīcijas uz Kurzemes libiešu zvejniekiem, viņš sagatavoja jaunus šī darba darītājus - profesoru Eduardu Vēri, Titu-Reinu Vitso, arī Tenu Karmu, kurš, darbotamies Rīgā, šo to ir paveicis libiešu pētniecībā. E Vēri audzēkne ir K. Boiko

LVU Filoloģijas fakultātes latviešu valodas katedras docētāji J. Kuškis un M. Rudzīte latviešu valodas dialektoloģijas praksēs Dundagā ir fiksējuši magnetofona lentēs libiešu runu, vākuši libiešu vietvārdus, sekodami P. Aristes rosinājumiem pievērsties libiešu valodas pētišanai. M. Rudzīte šo to rakstījusi par latviešu un libiešu valodas attieksmēm.

Zināmā mērā P. Ariste stāvējis kūmās vēl kādam latviešu valodnieku pasākumam - ekspedīcijām pie latviešiem ārpus Latvijas. Pirmā tāda ekspedīcija notika bijušā Lauru kolonijā Igaunijā. Tani devās LVU Latviešu valodas katedras docētājas M. Rudzītes vadībā vairāki Filoloģijas fakultātes studenti veikt praksi latviešu dialektoloģijā. Šie studenti fakultāti bija mācījušies igauņu valodu. Tas izrādījās ļoti noderīgi, jo citādi nezin vai saprastu, kāpēc tiek teikts - mēs to aicinām par galdu 'mēs to saucam par galdu'.

Bet sākums bija tāds, ka pēc īpatnējām kļūdām kāda studenta valodā prof. P. Ariste bija nopratis, ka puisis nav igauņis. Un tā atklājies, ka Vastselinā un tās apkārtnē vēl aizvien daudzās ģimenēs mājas valoda ir latviešu valoda. To tur runā pagājušā gadsimtenī iecelojuši latvieši. Pēc prof. P. Aristes informācijas 1970. gadā tad tika rīkota ekspedīcija uz šīm vietām. Savākts tika bagātīgs materiāls.

Prof. P. Ariste mudināja doties arī uz igauņu valodas salām Latvijā. Kopā ar Krievu valodas katedras docenti Mariju Semjonovu uz Lejasciemu pie t.s. leiviem devās M. Rudzīte, bet pie Ludzas igauņiem Pildā un Nirzā tika organizēta dialektoloģijas prakse. Diemžēl šis darbs bija jau

nokavēts un tā veikšanai trūka arī pietiekamu zināšanu somugristikā.

Pēc prof. P. Aristes rosinājuma M. Rudzīte ir piedalījusies divos starptautiskos somugristu kongresos.

Tādējādi Tērbatas universitātes profesors Pauls Ariste veido veselu laikmetu LVU un TVU valodnieku sadarbībā.

LVU valodniekiem sadarbība ir izveidojusies arī ar citiem TVU darbiniekiem - profesoru Huno Retsepu, profesoru Eduardu Vēri, profesoru Juhanu Tuldavu un citiem, kas piedalījušies ar referātiem mūsu konferencēs, sūtījuši savas publikācijas utt. Lielākie guvēji šai sadarbībā esam bijuši mēs. No savas puses esam sūtījuši uz Tērbatu valodnieku publikācijas, it īpaši jau profesoram P. Aristem. M. Rudzīte bijusi oponente 2 doktora disertācijām Tērbatā - E. Vēri disertācijai par vārddarināšanu libiešu valodā un H. Retsepam par igauņu sintakses jautājumiem.

Pašlaik LVU Latviešu valodas katedras valodniekiem ciešāki kontakti izveidojusies ar Igaunijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta līdzstrādniekiem.

Īpaši gribas pieminēt faktu, ka TVU auditorijā, kur tiek lasītas lekcijas filologiem, ir goda plāksne diviem šīs universitātes audzēkņiem - Krišjānim Baronam un Jānim Endzelīnam.

Un rūpēsimies par to, lai sakari starp LVU un TVU attīstītos.

Alģirds Sabalauskis

LIETUVIEŠU VALODNIEKU SAKARI AR LATVIJAS UNIVERSITĀTI

Jācer, ka reiz atradīsies cilvēks, kas par latviešu un lietuviešu valodnieku attiecībām uzrakstīs tādu grāmatu, kādu par šo tautu literārajiem sakariem sarakstījis ķestutis Nastopka¹. Kamēr grāmatas nav, noderēs arī atsevišķas piezīmes.

Ne viens vien lietuviešu un latviešu kultūras darbinieks un tautas modinātājs vairāk par visu ir rūpējies par dzimto valodu. Lietuvietis Simons Daukants latviešu valodas vārdus lietoja kopā ar lietuviešu valodas vārdiem, neuzskatīdams tos par svešiem. Savukārt latviešiem Jurim Alunānam, Atim Kronvaldam un citiem latviešu valoda bija avots, no kura varēja bagātināt veidojošos latviešu literāro valodu.

Lietuviešu leksikogrāfijas pamatlicēja Konstantīna Sirvida vārdnīcu "Dictionarium trium linguarum" izmantoja Latvijas leksikogrāfs Georgs Elgers, rakstīdams savu "Dictionarium Polono-Latino-Lottavicum", un Jānis Kurmins, rakstot "Słownik polsko łacinsko łotewski". Šie latviešu leksikogrāfijas darbi bija izdoti Vīlnā. Mikols Miežinis uzrakstījis pirmo tādu lietuviešu leksikogrāfijas darbu, kur uzreiz pēc lietuviešu vārdiem bija latviešu valodas vārdi. Lietuviešu-latviešu vārdnīcu rakstīja latviešu kultūras darbinieks, liels lietuviešu draugs Andrejs Dirikis. Bet viņa draugs lietuviešu leksikogrāfs Antans Juška sagatavoja Latviešu-lietuviešu-poļu vārdnīcas rokrakstu.

Ar Latvijas Universitāti un vispār ar latviešu tautu ir cieši saistīta lietuviešu literārās valodas tēva Jona Jablonska (1860.--1930.) dzīve. Liekas, jau studējams Maskavā, viņš bija iepazinies ar latviešu kultūras darbinieku Frici Brīvzemnieku, kas ir pielicis ne mazumu pūlu, lai ievestu Jablonski latviešu inteliģences vidū un vispār lai radītu viņam patīkamu atmosfēru².

¹ Nastopka K. Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai. Vilnius, 1971.

² Piročkina A. Prie bendrinės kalbos ištakų. Vilnius, 1977, 63.lpp.

No 1889. līdz 1896. gadam J. Jablonskis strādāja Jelgavas ģimnāzijā. Šeit viņš sāka lietuviešu valodas normu veidotāja darbu. Šeit nostiprinājās viņa sakari ar latviešu kultūru, kuri nepārtrūka visu mūžu. J. Jablonskis atceras, ka viņš jau varējis sarunāties latviski, ka viņam jau bijušas kādas zināšanas par šo valodu, bet vēl vajadzējis labi pamācīties runāt latviski¹. J. Jablonskis tūlīt bija iestājies Jelgavas Latviešu biedrībā. Tās sapulcēs viņš iepazinās ar ievērojamiem latviešu kultūras darbiniekiem -- grāmatu izdevēju un leksikogrāfu Jēkabu Dravnieku, folkloristu Ansi Lerhu-Puškaiti, advokātu un latviešu gramatikas autoru Andreju Stērsti. Ģimnāzijā J. Jablonskis strādāja kopā un uzturēja ciešas attiecības ar dižo latviešu valodnieku Kārli Milenbahu. Viņš iepazinās ar nākamo Latvijas prezidentu Jāni Čaksti. Jablonskis atceras: "J. Čakste priecājās, pazinis manā personā lietuvieti, latviešu brāli, un uzreiz piezīmēja, ka latviešu pusē skolotājs lietuvietis ir dārgs, ja ne tāpat, noteikti ne mazāk par skolotāju lietuvieti. Bija skaidri redzams, ka mans lietuviskums tiešām viņu interesē un ka viņš tiešām priecājās, ka starp ģimnāzijas skolotājiem, Latvijas ierēdņiem ir viens istis lietuvietis, kam rūp tā laika lietuviešu tautas lietas². J. Čakste mudināja J. Jablonsķi pēc latviešu piemēra sākt organizēt lietuviešu dziesmu svētkus.

1923. gada 6. jūnija sanāksmē pēc J. Jablonska ierosinājuma Kaunas universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes padome pieņēma lēmumu, ka valodniecības specialitātes studentiem ir obligāts latviešu valodas kurss.

Latvijas Universitāte 1929. gadā piešķīra J. Jablonskim goda doktora nosaukumu. Bez tam 1928. gadā viņš jau bija apbalvots ar Latvijas Triju zvaigžņu ordeni³.

Iespējams, ka J. Jablonska Latvijas periods ietekmējis lietuviešu literāro valodu. Vai tik, nenoskatīdamies latviešu va-

---

¹ Jablonskio raštai. Kaunas, 1932, 1. s., 285. lpp.

² Turpat, 285. lpp.; sal. arī Jānis Čakste, Ilustrēts piemiņas rakstu krājums. Rīga, 1928, 100. -- 101. lpp.

³ Piročkinas A. J. Jablonskis -- bendrinēs kalbos puoselētojas Viļnius, 1978, 147., 155. lpp.; sal. arī Piročkinas A. Jonas Jablonskis Latvījojē, -- Kalbotyra, 1974, 25 (1), 53. -- 60. lpp.

lodā, viņš nav radījis jaunus lietuviešu nedēļas dienu nosaukumus pirmādienis, otrādienis, trešādienis, aizstājot ar tiem agrākos slāviskus *panedelis, utarnykas, seređa*. Galu galā arī J. Jablonska uzskatus par literārās valodas veidošanu varēja ietekmēt viņa latviešu kolēģu uzskati un darbi. 1893. gadā, t. i., daudz agrāk par "Latviešu valodas gramatikas" iznākšanu (1901) J. Jablonskis laikrakstā "Varpas" publicējis rakstu "Mūsu rakstu valoda (1863--1893)", kurā teikts, ka arī lietuviešu literārās valodas kopšanā jāizmanto folkloras valodas bagātības, tāpat kā tas tiek darīts latviešu literārās valodas kopšanā¹.

Kopš 1909. gada K. Būga pievērsās lietuviešu valodas vārdnīcas rakstīšanai -- pēc J. Endzelīna ierosmes². Savukārt J. Endzelīns ir pateicīgs K. Būgam par lietuviešu valodas materiāla sagādi J. Endzelīna darbam "Slāvu un baltu etides"³. Tāds ir lielāko baltu valodu pētītāju draudzības sākums, kas vēlāk tapa par svarīgu faktoru Latvijas un Lietuvas universitāšu attiecībās. Šo valodnieku draudzībai laikam nav līdzīgas baltu valodu pētišanas vēsturē, un nākotnē tā būtu detalizēti jāpēti. Pirmais solis šeit jau ir sperts: Lietuvā ir publicētas K. Būgas vēstules J. Endzelīnam. Tās gandrīz visas ir veitītas baltu valodniecības problēmām.

K. Būga sarakstījās arī ar citiem Latvijas Universitātes profesoriem -- Pēteri Šmitu, Juri Plāķi, Ernestu Blesi. K. Būga recenzēja pirmos neatkarīgajā Latvijā izdotos latviešu filologu darbus. Viņš bija pārliecināts, ka Lietuvas un Latvijas nacionālo universitāšu dibināšana būs jauns posms baltu filoloģijā. Recenzēdams P. Šmita baltu filoloģijas lekciju konspektu, K. Būga prognozē: "Baltu filoloģija tikai tad uzplauks, kad balti sāks paši strādāt šai zinātnes druvā. Rīgas un Kaunas universitāšu dibināšana, šķiet, dod pamatu virzīties uz priekšu arī baltu filoloģijai"⁴.

1921. gada janvārī K. Būga ierodas Rīgā kā Lietuvas un Latvijas robežas nospraušanas komisijas loceklis. Šo apmeklējumu viņš izmanto arī, lai sagādātu latviešu grāmatas Lietuvas augst-

¹ Jablonskio raštai. Kaunas, 1935, 4. s., 42. -- 43. lpp.

² Būga K. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1961, 3. s., 14. lpp.

³ Endzelīns J. Darbu izlase. Rīga, 1974, 2. s., 169. lpp.

⁴ Būga K. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1961, 3. s., 660. lpp.

skolai -- J. Jablonska un citu valodnieku vajadzībām.¹

Jāpiemin, ka J. Endzelins ir ieteicis K. Būgam par doktora disertāciju iesniegt Latvijas Universitātē grāmatu "Valoda un senatne" ("Kalba ir senovē", Kaunas 1922). Tikai K. Būga aizbildinājās ar laika trūkumu un ar to, ka viņš plānojis vēl arī grāmatas otru daļu.

Kā interesantu Lietuvas un Latvijas universitāšu sakaru faktu var pieminēt arī to, ka Kaupas Vitauta Lielā universitāte, atzīmējama savus desmit darbības gadus, 1932. gadā goda doktora nosaukumu piešķir Jānim Endzelinam -- vienlaikus ar šā nosaukuma piešķiršanu lielākajam lietuviešu dzejniekam Maironim, dzejniekam un diplomātam Jurgim Baltrušaitim, dzejniekam un zinātniekam Ādamam Jakštam (Aleksandram Dambrauskam) un Lietuvas vēstures pētniekam, ilggadējam Maskavas universitātes rektoram, PSRS Zinātņu akadēmijas akadēmiķim Matvejam Ļubavskim. Nevarēdams ierasties uz šīm svinībām, J. Endzelins atsūtīja šādu telegrammu: "Nevarēdams pats ierasties, pateicos par ielūgumu un novēlu Vitauta Lielā universitātei iespējas ilgi un iespaidīgi darboties Lietuvai un zinātnei par labu".

Liels latviešu kultūras un zinātnes propagandētājs Kaupas universitātē bijis profesors Eduards Volteris, kā arī profesors Antans Salis. Vini lasīja Kaupas universitātē latviešu valodas un literatūras kursus. A. Salis lasīja kursu "Vecākie latviešu raksti".

Beidzis Kaupas universitāti, uz Rīgu papildināties 1935. gadā atbrauca nākamais ievērojamais lietuviešu valodnieks Petrs Joniks; rakstu krājumā "Cēli" viņš publicē rakstu par A. Ēriķa lietuviešu-latviešu vārdnīcas rokrakstu².

1931. gadā Kaupā profesora Jurga Ēruļa lietuviešu dialektoloģijas kursus kopā ar lietuviešu valodniekiem beidza arī talantīgais latviešu baltists Alvils Augstkalns.

Pēckara gados Lietuvā letonistikas novadā īpaši sekmīgi darbojas Latvijas Universitātes audzēknis Jons Kabelka. Četrdesmit gadus viņš docēja latviešu valodu lituānistikas studen-

¹ Sal. Zinkevičius Z. Kazimieras Būga. Vilnius, 1979. 100. lpp.

² Joniks P. Par Andreja Ēriķa leišu-latviešu valodas vārdnīcas rokrakstu. -- "Cēli", 6. s., 203.--208. lpp.

tiem. No sākuma viņš to darija Kaunas universitātē, vēlāk Vilnas universitātē un Pedagoģiskajā institūtā. Šim nolūkam viņš rakstīja arī latviešu valodas mācību grāmatas: "Latvių kalba" (Vilnius 1969, I--II), "Latvių kalba" (Vilnius 1975, otrs izdevums 1987). Īpaši nozīmīga ir pēdējā grāmata: tā ir ne tikai latviešu valodas mācību grāmata, bet arī ievads latviešu valodniecībā un daļēji latviešu kultūrā. Kopā ar savu skolnieku, vēlāko kolēģi Jāni Balkeviču J.Kabelka sarakstīja lielu "Latviešu-lietuviešu vārdnīcu" (ap 42 tūkstoši vārdi) (Vilnius 1977). J.Kabelka ievērojams arī kā izcils latviešu literatūras tulkotājs. Īpaši nozīmīgi ir viņa latviešu literatūras klasiku Andreja Upīša un Vīļa Lāča darbu tulkojumi.

J.Kabelka ar lielu cieņu atcerējās savu skolotāju J.Endzelīnu, stāstīja par viņu saviem skolniekiem, publicēja par viņu interesantas atmiņas¹.

Lietuviešu valodnieku sakari ar Latvijas Universitāti sekmīgi attīstās tālāk, tuvinās ne tikai valodnieki, bet arī abas baltu tautas.

Daudz ko varētu pateikt par Martu Rudzīti, Vitautu Mažuli, Jāni Balkeviču, Ainu Blinkenu, Zīgmu Zinkeviču, Laimuti Balodi, Ēriku Sausverdi, Albertu Sarkani, Janīnu Jakelaitīti, Ojāru Bušu, Alvidu Butku.

Laikam ar labiem vārdiem gadus, kas pavadīti starp lietuviešu valodniekiem, atceras Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes dekāns Reinis Bērtulis, jaunais šīs fakultātes pārsniedzējs Pēteris Vanags. Bet Vilņā strādājošais profesors Alberts Rosins vienmēr atcerēsies savu bijušo disertācijas vadītāju Artūru Ozolu ne tikai kā nopietnu zinātnieku, bet arī kā cildenu personību.

(No lietuviešu valodas tulkojusi Ērika Sausverde.)

---

¹ Kabelka J. Iš prof. J.Endzelīno baltu filoloģijos īvado paskaitu -- Žodžiai ir žmonės. Vilnius, 1974, 169.--175. 1pp.

Andrejs Bankavs

ANTUĀNS MEIJĒ UN ROMĀNISTIKA UNIVERSITĀTĒ

Dižākā franču valodnieka indoeiropēista, mūsu Universitātes Goda biedra, profesora Antuāna Meijē (1866 - 1936) darbs joprojām ir nozīmīgs valodniecībā. Daudzu valodu (t.sk. baltu, armēņu, slāvu, latīņu, grieķu u.c.) pētnieks savā 70 gadu ilgajā mūžā atstājis bagātīgu zinātnisko mantojumu (24 grāmatas un 540 rakstus) un daudzus skolniekus (E. Benvenistu, J. Kuriloviču u.c.).

Kad mūsu Alma mater svin 70. gadadienu, uz 70. gadskārtu atskatās arī Universitātes filologi un svešvalodnieki. Ja pievērsamies romāņu un latviešu filoloģijas savstarpējiem kontaktiem, tad der atzīmēt, ka abu specialitāšu filologi visu laiku ir strādājuši roku rokā, lai "lielais darbs uz priekšu tiek". Jau 1919. gada 30. septembrī pirmo lekciju jaunajā fakultātē nolasīja toreizējais docents Ernests Blese, kurš daudz darījis, ne tikai latviešu, bet arī franču valodas labā. Vīpš, piemēram, 30. gadu otrajā pusē rediģēja un papildināja latviešu leksikogrāfijā pirmo latviešu-franču vārdnīcu [1], kurā iznāca padomju varas laikā Lielā mērā E. Bleses atstātajos apskatos [2] mums ir iespēja tuvāk iepazīties ar tiem materiāliem, kuros aprakstīta Antuāna Meijē viesošanās Universitātē 1921. gadā, kad no 12. līdz 16. oktobrim ar Franču un latviešu komitejas palīdzību un toreizējā Filoloģijas fakultātes dekāna, profesora Jāņa Endzeļina atbalstu vīpš nolasīja četras lekcijas.

Pirmā lekcija, kuru A. Meijē nolasīja 12. oktobrī, bija "Radniecības vārdi indoeiropiešu valodās", kur tika dota leksēmu tēvs, māte, māsa, brālītis semantisko pārviržu analīze. Autors parādīja, kā indoeiropiešu radniecības vārdi zaudējuši pirmatnējo sabiedriski radniecisko kopnozīmi, kā vārdi ar pirmatnēju, banālu, pat smieklīgu nokrāsu vēlāk pārvērtušies par

cēliem un cienijamiem (piemēram, tēvs, tētis).¹

Divus referātus Anruāns Meijē veiktāja aizguvumiem. Referātā, kuru viņš nolasīja 13. oktobrī, analizēti latīnvalodas aizguvumi no egejiešu kultūras tautu valodām, kā arī no etrusku un semītu valodām. Pēc A. Meijē domām, vīns (latīņu *vinum*, grieķu *voinos*) un visi ar vīna kultūru saistītie vārdi ienākuši grieķu, latīņu un pat semītu valodās no egejiešu kultūras tautu valodām, jo senie indoeiropieši nepazīna vīnu un lietoja tikai medus dzērienu. Savukārt, 16. oktobra referātā A. Meijē sīkāk analizēja grieķu cilmes vārdus latīņu valodā, nedaudz pieskaroties arī gallu (keltu) valodām. Kā atzīmēja profesors, tieši grieķu valodas ietekmē latīņu valoda kļuvusi par kultūras un civilizācijas valodu.²

Iepriekšējie referāti bija ar tīri valodniecisku ievirzi. Ceturtais referāts, ko A. Meijē nolasīja 14. oktobrī Universitātes akadēmiskajā vakarā Lielajā aulā, bija veltīts franču valodai kā kultūras valodai. Šajā referātā A. Meijē, kā liels savas dzimtās valodas patriots, deva emocionālu franču valodas aprakstu, uzskatīdams, ka pēc grieķu valodas tieši franču valodai no visām pārējām eiropiešu valodām ir vislielākās tiesības saukties par kultūras valodu.

Latvijas Universitāte augsti novērtēja profesora Antuāna Meijē talantu, piešķirdama viņam Goda biedra nosaukumu. Jāatzīmē, ka tikai trīs ārzemju valodnieki (Mikola, Meijē un Zubatijs) ir Universitātes Goda biedri.

---

¹ Šī tēma vēlāk atbalsojusies arī mūsu docētāju publikācijās, piemēram, Filoloģijas fakultātes tagadējā dekāna Reipa Bērtula pētījumā par leksēmu māte baltu valodās un Svešvalodu fakultātes pasniedzējas Silvijas Pavides rakstā par tuvākās asinsradniecības terminoloģijas specifiku baltu un ģermāņu valodās [3].

² Vēlākajos lingvistiskajos pētījumos A. Meijē skartajai problemātikai pievērsās galvenokārt profesors J. Ēndzelins, lai dotu etimoloģiskus skaidrojumus latviešu valodas vārdiem. Pēckara periodā, īpaši pēdējo divdesmit gadu laikā izvērsti pētījumi par romāņu un ģermāņu valodu vēlākajiem sakariem ar latviešu valodu [sk. 4].

Pēc A.Meijē aizbraukšanas sadarbība ar Latvijas Universitāti turpinājās. Pēc trim gadiem Rīgā ieradās un desmit gadus strādāja A.Meijē skolnieks Mišels Žonvāls, kurš mācīja franču literatūru un tulkoja "Latvju dainas", kas šobrīd ir arī vienīgais dainu tulkojums franču valodā. Abi francūži aiziet no dzīves gandrīz vienlaicīgi (A.Meijē -- 1936.gadā, M.Žonvāls -- 1937.gadā). Vīnu iesāktais darbs tika turpināts, kaut lēnākos tempos un ar pārtraukumiem. Jau 30.gadu otrajā pusē Romāņu nodala bija sagatavojusi docētāju J.Ratermani, kurš pēc M.Žonvāla nāves sāka docēt franču filoloģiju un sarakstīja arī pirmos zinātniskos rakstus par Flobēra daiļradi. Valodniecībā aktīvi darbojās Apolonija Bojāte, kura, būdama romāniste, pēc kara kļuva arī par speciālisti baltu filoloģijā (vīpa devusi ievirzi mācību un zinātniskajā darbā docentam R.Bērtulim). Pēc viņas aiziešanas pensijā tika pārtraukts itāļu valodas fakultatīvais kurss, kuru viņa vadīja līdz 1964.gadam. Būdama pensijā, A.Bojāte turpināja leksikogrāfisko darbu, rediģējama un papildinājama franču - latviešu vārdnīcas otro izdevumu (reģistrēti ap 32 000 vārdus) [5]. Šī vārdnīca vēl līdz XX gadsimta beigām būs visplašākā.

Pēckara romānistu paaudzei nebija viegli laiki. Piespiedu pārtraukums [sk.6] uz gadiem divdesmit atsvieda atpakaļ romānistu sagatavošanu. Kandidāta disertāciju autore (piem., I.Zandreitere - par franču valodas vēsturiskās gramatikas jautājumiem un T.Millere-Kočetkova - par Stendāla daiļradi) strādāja Universitātē epizodiski. 70. gadu otrajā pusē tika aizstāvētas divas kandidāta disertācijas romānistikā (A.Bankavs un O.Ozolīna) un 80.gadu sākumā -- vēl divas kandidāta disertācijas sastatāmajā literatūrzinātnē (A.Skrābāne un L.Makare). Paredzēts, ka 90 - jos gados tiks sagatavota lielā latviešu - franču vārdnīca, franču valodas pašmācības grāmata un monogrāfija par franču un latviešu literārajiem sakariem. Arī franču lektori, kuri kopš septiņdesmitajiem gadiem atsāka darbību franču valodas nodalā, aizvien drošāk piedalījās filoloģijas izpētē, piemēram, Daniela Maknalli strādāja fakultātē tikai divus gadus (1986. - 1988.) un sagatavoja un publicēja Francijā divus nelielus rakstus par A.Pumpura eposu "Lāčplēsis" un par režisora P.Pētersona daiļradi. Patlaban ar lektora Fransisa Mulongē līdzdalību tiek gatavota grāmata par Baltiju.

Tādējādi Antuānā Meijē videsošanās mūsu Universitātē de-
va jaunus, radošus impulsus romānistikas un arī letonis-
tikas attīstībai mūsu republikā.

LITERATŪRA

1. Latviski - franciska vārdnīca. - R., 1941.
2. "Izglītības Ministrijas Mēnešraksts", 1922. g., II;
"Jaunākās Zinas". Nr. 236, 1922. g. 19. okt.
3. С.Павидис. Специфика балтийской и германской терминологии
ближайшего кровного родства // Valodas tipoloģiskās iezīmes
kontrastīvajā aspektā. - R., 1988., 161. - 169. lpp.
4. Latviešu valoda sastatījumā ar romāņu un ģermāņu valodām.
Bibliogr. rād. (1945. - 1987.). - R., 1988. - 40 lpp.
5. Franču - latviešu vārdnīca. - R., Liesma, 1973.
6. M. Salnāja. Nacionālie rēķini, bargā samaksa // Literatūra un
Māksla., 1989. g. 4. februāri.

Н. П. Гусарова

Б. А. ЛАРИН И БАЛТИЙСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Известно, что для большого ученого всегда характерна широта обобщений. Для него не существует изолированных частных вопросов, при глубокой эрудиции они всегда связываются в серьезную общелингвистическую концепцию.

Акад. Д. С. Лихачев писал: "Характерная черта Б. А. Ларина как ученого - стремление разрывать замкнутые круги изучения истории с современностью, а современности с историей, не замыкаться в области одного национального языка, одного диалекта, одной социальной группы. Он всюду идет по наиболее трудному пути, изучая любой вопрос в его соотношениях с другими вопросами, комплексно и исторически"¹.

Б. А. Ларин знал все славянские языки, литовский и латышский, основные западноевропейские и классические, санскрит в их числе.

В юности Б. А. Ларин занимался балтийскими языками у проф. Э. А. Вольтера. Практическое применение эти знания получили в 40-е - 50-е годы, когда проф. Ларин приезжал по приглашениям в Латвию и Литву, и написал ряд работ, в частности, послесловие к книге проф. Эндзелена "Звуки и формы балтийских языков"².

В эти годы Б. А. Ларин вел в Латвийском Государственном университете спецсеминары по языку и стилю писателя, а также по сопоставительной грамматике русского и латышского языков.

Из работ Б. А. Ларина, посвященных изучению славяно-балтийских отношений, остановимся на исследовании "Из славяно-балтийских лексикологических сопоставлений (стыд-срам)"³.

¹ Д. С. Лихачев. О Борисе Александровиче Ларине. История русского языка и общее языкознание. - М.; 1977, с. 7.

² Указ соч. 1948

³ Вестник ЛГУ. 1956. 14.

В ней проф. Ларин, анализируя историю значений студ-стыд-срам, реконструирует ее в виде следующей схемы. От синкретического значения "холод" как явления природы и физиологически определяемого болезненного состояния тела к более определенному, узкому - "переживание, аффект, сопровождающийся ощущениями холода" (ср. Стынет кровь в жилах). Далее обозначение аффекта "стыд" и отсюда социально-оценочное значение "позор, поношение"¹.

Проследивая параллельность в развитии значений, с одной стороны, слов студ, стыд и производных, а с другой - гнезда слов от корня мерз (морз), Б. А. Ларин сопоставляет мороз, замороз-ки, мороз-ить, из-морозь с мерз-ок, мерз-ость, мерз-ави, о-мерз-ение и мерз-нуть, мерз-дота. Это дает возможность выявить исходное значение "холод", а производные - в области чувства и оценки: чувства, близкого к стыду, страху, отвращению; оценки моральнопорочительной.

Выясняя, что в линиях развития этих слов остается не проследженной до конца история слов срам, сором, связанная с аффектом стыда, Б. А. Ларин считает, что это первое звено можно найти в литовском: "Сравните срам (сором) и литовское *šarūa*, латышское *šarūa* "иней"².

Далее очень подробно приводятся параллели из обоих языков.

Проф. Ларин делает вывод, что указанные параллели и аналогии являются достаточным основанием считать, что исходным значением слова срам (сором) было "холод" и далее - на Балтийской почве - "изморозь", "иней", в литовском - *šarūa* и латышском *šarūa*.

И далее проф. Ларин заключает: "Сохранив более древнее значение "изморози", *šarūa* и *šarūa* не развили тех производных психологических значений, какие созданы в славянских словах гнезда "срам"³.

Наше внимание в этих рассуждениях и приводимых параллелях привлекло не *kaups* - срам, позор (латышское) и не показательное литовское диалектное *kūvēties* - стыдиться, а очень яркая латышская параллель *kavēties* - медлить, мешкать. Б. А. Ларин пишет: "Отправляясь от этого слова, можно предположить, что *kaups*

¹ Указ. соч., с. 72.

² Указ. соч., с. 70.

первоначально было отглагольным прилагательным со значением "остолбенелый", "оцепенелый". а лишь позже стало существительным, утратив связь с глаголом *kuvēties*, и к значению "стыд" пришло значение "оцепенение"¹.

В этой работе Б. А. Ларин показывает мастерство в сравнительно-историческом изучении лексики и семантики языков славянской и балтийской ветвей индоевропейской семьи.

К области балтийско-славянских языковых отношений причисляет исследование Б. А. Ларина "О слове ятарь", напечатанное в сборнике статей, посвященном акад. Я. М. Эндзелину².

В этой работе, привлекающей впервые громадный русский историко-лексикологический материал из источников 16-18 вв., сказано безупречное владение Б. А. Лариным литовским и латышским языковым материалом. И, кроме того, как неоднократно отмечали многие исследователи, проф. А. Б. Ларин здесь блестяще сочетает знатока истории, истории культуры и лингвиста, очень тонко оперирующего материалом балтийских и славянских языков.

Особо следует сказать о вкладе проф. Б. А. Ларина в литуанистику, которую он начал изучать еще студентом. В 1913-14 гг. Б. А. Ларин совершил две поездки в Литву для изучения литовских говоров. (К сожалению, осталась неосуществленной экспедиция к завсиджским литовцам, о которой Б. А. Ларин мечтал всю жизнь).

По материалам экспедиции в Литву проф. Ларин пишет статью "Материалы по литовской диалектологии"³.

Отметим только два из многих важных теоретических положений этой ценной статьи:

- 1: Развитие любого диалекта происходит в тесном взаимодействии с окружающими его языковыми стихиями, т. е., необходимо учитывать тот "языковой фон", те условия, в которых развивается описываемый говор.
2. Необходимо тесно связывать диалектологию и историю языка с разработкой исторической диалектологии.

¹ Указ. соч., с. 72.

² Rakstu krājums. Veltījums ak. J. Endzelinam. R., 1969.

³ Сб.: Язык и литература. Т. I, вып. 1-2. Л., 1926, с. 62-172

И в статье "Об одной славяно-балто-финской изоглоссе" Б. А. Ларин прекрасно демонстрирует это положение, привлекая для исследования материал народов-соседей и показывая при этом глубокое знание этих языков и их диалектов.

Исследуя конструкции с именительным падежомпрямого дополнения при инфинитиве, Б. А. Ларин отмечает в этой работе, что эти конструкции были выделены в синтаксических работах по литовскому языку И. Яблонским и по латышскому языку Я. Эндзелином, тогда как "русские языковеды не заметили этого и до последнего времени считали такие обороты специфически русскими, даже северно-великорусскими"¹.

Б. А. Ларин призывает возобновить исследование грамматических и лексико-фразеологических соотношений между финскими, балтийскими и славянскими языками, как он говорит, "удачно начатое почти столетие назад датским лингвистом В. Томпсоном".

"В сближении и взаимопомощи языковедов-славистов с балтистами и финно-угроведами, которое заметно усилилось за последние десятилетия, — пишет Б. А. Ларин, — залог и условие наших дальнейших успехов в раскрытии древнейших контактов между племенами и языками Прибалтики и Русского Севера"².

В "Очерках по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов)"³ на примерах из литовского и славянских языков он показывает путь превращения свободных сочетаний слов во фразеологически связанные. И здесь проф. Ларин изучает языковые явления в процессе их исторического развития и в тесной связи с историей народа.

Диакронический аспект исследования присущ многим работам проф. Ларина, в частности, исследованию "Из заметок о русско-литовских соответствиях". Прослеживая путь семантического и грамматического развития образования с суффиксом -мый как в русском, так и в балтийских языках, Б. А. Ларин отмечает, что линия развития была такова: "От нейтрального по отношению к залогу, через значение факультативно-действенного признака к значению пассивного признака(действия) и тем самым от прилагательного к причастию".

^{1, 2} Б. А. Ларин. Об одной славяно-балто-финской изоглоссе.

Изд-во. Ленингр. ун-та. Л., 1963, с. 9.

³ История русского языка и общее языкознание. М., 1977.

Проф. Ларин указывает, что русские народные говоры дают ближайшее соответствие балтийским фактам. Богатый материал этого исследования подтверждает это положение.

Большим признанием научной работы Б. А. Ларина в Литве было избрание его в июне 1949 г. действительным членом Академии наук Литовской ССР. Там он реорганизовал словарную работу и положил начало составлению Диалектологического атласа литовского языка, редактировал русско-литовский словарь (сост. С. Я. Розен), написал программную статью "Состояние и задачи литовского языкознания" (1953 г.).

Мы коснулись лишь некоторых работ проф. Б. А. Ларина, так как, к сожалению, ограничены объемом статьи.

Постоянный, неослабевающий интерес проф. Б. А. Ларина к балтийским языкам, в которых он находил опору и подтверждение своим смелым и оригинальным гипотезам, большой интерес к народам Литвы и Латвии, их культуре проявлялся в всевозможных научных и дружеских, личных контактах, из которых отметим: чтение лекций, проведение спецкурсов и спецсеминаров в Латвийском и Вильнюсском университетах, участие в чествовании известнейшего языковеда "несравненного знатока и самого проникательного исследователя балтийских языков" акад. Я. М. Эндзелина, постоянная помощь в редактировании научных работ и рецензировании докторских и кандидатских диссертаций и т. п.

Глубоко прав в своей оценке деятельности Б. А. Ларина Д. С. Лихачев: "Он стремился к развитию филологической культуры повсюду, где только мог, и очень много сделал для развития лингвистических исследований по национальным языкам не только в Ленинграде, но и в Литве, Латвии, Эстонии, на Украине"¹.

И мы с глубокой благодарностью вспоминаем имя своего Учителя в светлые дни памяти его талантливого ученика - проф. А. Я. Осола.

---

¹ Д. С. Лихачев. Указ. соч., с. 9.

L i t e r ā t ū r ā s a p s k a t s

Pēteris Vanags

DAŽI LIETUVĀ IZDOTIE PĒTĪJUMI DIAHRONISKAJĀ BALTISTIKĀ.

Z i n k e v i č i u s Z. Lietuvių kalbos istorija. T.2. Iki pirmųjų raštų. Vilnius: Mokslas, 1987. 306 p.

Z i n k e v i č i u s Z. Lietuvių kalbos istorija. T.3. Senųjų raštų kalba. Vilnius: Mokslas, 1988. 298 p.

Z. Zinkeviča "Lietuviešu valodas vēstures" 2.sējumā aplūkota lietuviešu valodas attīstība laikā no m.ē. 1.g.t. vidus līdz 16.gs., kad parādījās pirmie raksti. Valodas attīstība cieši saistīta ar ekstralingvistiskiem faktoriem, kas noteica lietuviešu valodas stāvokli un tālāko likteni. Sākumā aprakstītas pirmās vēsturiskās zināšanas par lietuviešiem un Lietuvas vārda cilmes problēma. Nākošā nodaļa veltīta lietuviešu robežām un kontaktiem ar citām baltu ciltīm, kā arī ar austrumslāviem. Tiek parādīts šo kontaktu atspoguļojums valodā. Atsevišķā nodaļā aplūkota lietuviešu garīgā un materiālā kultūra. Sīki iztirzātas tā laika Lietuvas valsts un lietuviešu valodas attiecības, citu valodu loma Lietuvā. Plašā nodaļā analizēta lietuviešu valodas sistēmas - fonētikas, morfoloģijas, sintakses, leksikas - attīstība. Grāmatas pēdējās nodaļās aprakstīts lietuviešu izloksņu rašanās process, kā arī lietuviešu interdialektu veidošanās Lietuvā un Prūsijā.

"Lietuviešu valodas vēstures" 3.sējumā aplūkota lietuviešu senāko rakstu valoda 16. un 17.gs. Atsevišķās nodaļās aprakstīta lietuviešu rakstu valoda Prūsijā un divi tās varianti (vidus un austrumu) Lietuvas valstī. Noskaidroti politiskie, ekonomiskie un sociālie apstākļi, kas veicināja lietuviešu rakstu rašanos un attīstību. Īpaša uzmanība veltīta ievērojamākajiem autoriem (M.Mažvidam, B.Vilentam, J.Brečkūnam, M.Daukšam, K.Sīrvidam u.c.) un viņu darbiem.

Abus sējumus papildina interesants ilustratīvais materiāls un visu minēto lietuviešu valodas vārdu rādītājs.

K a r a l i ū n a s S. Baltu kalbu struktūru bendrības ir
ju kilmē. Vilnius, 1987. 259 p.

S. Karalūna monogrāfija veltīta baltu valodu vēsturiskās gramatikas jautājumiem. Pirmajā nodaļā aplūkota baltu io-celma darbības vārdu leksiskā semantika un morfoloģija. Autors analizē tikai tos verbus, kam saknē ir ie, ei, ai, au, uo, plaši izmantodams visu baltu valodu materiālu. Parādīts, kā morfoloģiskās struktūras attīstības rezultātā io-celmi aizstājuši senos e-/o-celmus, kā arī senos atematiskos celmus. Baltu valodu fakti tiek salīdzināti arī ar citu indoeiropiešu valodu dotumiem. Otrajā daļā iztirzāts ide diftonga *ei un garā patskana *o liktenis, kā arī patskanu miju ie : ei un uo : au rašanās austrumbaltu valodās. S. Karalūns izvirza jaunu hipotēzi, proti, ka austrumbaltu dialektos diftongs *ei monoftongizējies neuzsvērtā pozīcijā. Grāmatu noslēdz visu izmantoto vārdu rādītājs.

K u z a v i n i s K., S a v u k y n a s B. Lietuvių vārdu
kilmės žodynas. Vilnius: Mokslas, 1987. 392 p.

Lietuviešu personvārdu etimoloģiskā vārdnīca ietver vairāk nekā 3000 pašlaik lietojamo lietuviešu personvārdu cilmes skaidrojumu. Tā kā grāmata paredzēta plašam lasītāju lokam, tad skaidrojumi ir īsi un vienkārši. Ja zinātnē pastāv vairāki uzskati par kāda vārda cilmi, tad autori izvēlējušies tikai vienu no tiem. Grāmatu ievada 50 lpp. plašs teorētisks apraksts par lietuviešu personvārdu cilmi šādā izkārtojumā: I: Senie lietuviskie (baltu) vārdi, II: Kalendāra kristāmie vārdi, III: Jaunie lietuviskie vārdi, IV: Jaunie aizgūtie vārdi. Grāmatu padara vērtīgu arī bibliogrāfija, kas aptver 62 nosaukumus vairākās valodās.

B a l t i s t i c a. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslu
darbai. T. 23 (1, 2). Vilnius: Mokslas, 1987. 208 p.

"Baltistikas" 23. sējuma pirmajā daļā raksti, kas veltīti baltu valodu leksikai, otrajā daļā - gramatikai. Latviešu zinātnieku darbu rakstu krājumā nav, taču mūsu valodas vēsturei veltīts A. Rosina raksts "Latviešu valodas lokatīvi

evolūcija un tās iekšējā motivācija". Latviešu valodas materiāls izmantots arī vairākās citās publikācijās - R. Bui-vidienes rakstā par lie. mōša. la. māsa. A. Radzevičūtes rakstā par saikni starp koku un putnu nosaukumiem baltu valodās. V. Vitkauskis izvirza domu, ka Klaipēdas novada senie iedzīvotāji izrunā nepaģarinātus a, e, iespējams, kāda latviešu (vai kuršu) substrāta dēļ. Krājumā arī V. Šmida, P. Dini, V. Urbuša, F. Kortlanda, V. Šmolstiga, A. Erharta, J. Palona, A. Girdena un citu valodnieku raksti, kā arī recenzijas (to starpā par Acta Baltico-Slavica XIV un Ponto-Baltica 2-3).

B a l t i s t i c a. T. 24 (1, 2). Vilnius: Mokslas, 1988. 219 p.

"Baltistikas" 24. sējuma pirmajā daļā raksti, kas veltīti lielākoties valodu sakaru un attiecību problēmām, bet otrajā - gramatikas jautājumiem. Sējumā arī divi latviešu valodnieku darbi: V. Dambes "Daži hipotētiski baltismi vietu nosaukumos rietumos no Vislas" un M. Brences "Du Latvijas kaimo vardai: Vīķirauva ir Fededze". Citu krājuma autoru starpā Dž. Bolonezi, J. Otkupščikovs, A. Savčenko, V. Urbutis, Z. Zinkevičs, V. Šmolstigs, G. Mikelini, L. Palmaitis u.c. Sējumā arī vairākas recenzijas (to starpā par Valodas aktualitātēm - 1985).

B a l t i s t i c a. Priedas 3 (1, 2). Vilnius: Mokslas, 1989. 455 p.

"Baltistikas" 3. pielikuma divās daļās iekļauti 1985. g. rudenī Viļņā notikušās starptautiskās baltistu konferences materiāli. Pirmajā daļā ievietotie raksti veltīti galvenokārt diahronijas, bet otrajā daļā - sinhronijas problēmām. Autoru starpā arī daudzi latviešu valodnieki: J. Baldunčiks "West Europe and the Baltic: types of Language Contacts and Lexical Borrowings", A. Bankavs "Rannie zaimstvovaniya romanskogo proisxoždenija v leksike latyšskogo jazyka", O. Bušs "Kuršu valodas izpētes uzdevumi un perspektīvas", E. Kagaine "Prefiksālo verbu dialektālo nozīmju veidošanās Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs", K. Karulis "Lit. ūrdinti, lett. urdit - lautmalende Wörter?", B. Laumane "Apelativi un toponimi ar -ēj-, -ij- un -ien- Kurzemē", A. Reķēna "Aizguvums - semantikas diferencētājs".

M.Brēde, V.Gurtaja "Prosodičeskaja priroda latyšskogo konsonantizma", B.Bušmane "Izloksnes īpatnības tautasdziesmās (pēc Nīcas materiāliem)", I.Druvieta "Morfoloģiskie varianti normalizācijas vēstures aspektā", D.Nitina "Latviešu valodas vietniekvārdi vārdšķiru teorijas aspektā", Ā.Ozola "Divdabja ar izskanām -oss, -ošč aktivizēšanās mūsdienu latviešu valodā", J.Rozenbergs "Par dažām stilistikas parādībām sintakses līmeni", V.Rūke-Draviņa "Divdabju lietojums latviešu un lietuviešu literāros tekstos", V.Skujina "Appelativization and Separation as Methods of Word-formation", J.Valdmanis "Latviešu valodas verbu semantiskās sistēmas analīzes veids". Latviešu valodas vēsturei veltīts arī austrāliešu valodnieka T.G.Fennela raksts "Otrā un trešā konjugācija agrākajās latviešu gramatikās". Citu krājuma autoru vidū arī K.Garšva, V.Grinaveckis, M.Hasjuks, S.F.Kolbuševskis, V.Smočinskis, G.Benze, B.Stundža, Z.Zinkevičs u.c.

R o s i n a s A. Baltu kalbu īvardžiai. Vilnius: Mokslas, 1988. 254 p.

A.Rosina monogrāfija veltīta baltu valodu vietniekvārdu semantikas un vēstures problēmām. Pirmajā nodaļā ļoti rūpīgi aprakstīta baltu valodu vietniekvārdu semantiskā struktūra un piedāvāta jauna to semantiskā klasifikācija. Otrajā nodaļā veikta baltu kopības laikmeta vietniekvārdu sistēmas un semantiskās struktūras rekonstrukcija. Trešajā nodaļā autors izseko baltu valodu vietniekvārdu leksiskā sastāva un semantiskās struktūras evolūcijai. Cita starpā A.Rosins piedāvā arī jaunu la. vietniekvārda vīnš cilmes skaidrojumu, proti, vīnš cēlies no adverbā *vīn(ED)-, kur E - neskaidras kvalitātes vokāls elements, un vietniekvārda *(j)is saauguma. Latviešu valodas dotumi monogrāfijā vispār izmantoti ļoti plaši un vispusīgi.

M a ž i u l i s V. Prūšu kalbos etimologijos žodynas. T.1. A-H. Vilnius: Mokslas, 1988. 428 p.

V.Mažula "Prūšu valodas etimoloģiskās vārdnīcas" 1.sējums atšķiras no līdzīgiem esošiem J.Endzelina, V.Toporova, R.Trautmana darbiem prūsistikā. Autors pats savus gaļvenos uz-

devumus raksturo tā: "a) ar juvelierisku piesardzību tālāk studēt fiksēto prūšu vārdu grafofonētiku un semantiku (nozīmju precizēšanu un noteikšanu) un b) izsmelšāk (nekā līdz šim) analizēt vissvarīgāko prūšu etimoloģijas aspektu - tās prūsis-ko un baltisko problemātiku (balstoties uz iekšējo rekonstrukciju), kuru veido līdz šim maz pētītā vēsturiskā (protams, arī sinhronā) prūšu (resp. baltu) vārddarināšana vienlaicīgi ar citiem prūšu resp. baltu etimoloģijas analīzes līdzekļiem, kas aizgūti no fonētikas, morfo(no)loģijas un semantikas zinātnēm". Vārdnīcā atsevišķos šķirkļos aplūkoti visi fiksētie prūšu valodas sugas vārdi, arī daļa no ipašvārdiem: personvārdi, prūšu zemju nosaukumi un daži citi toponīmi. Grāmatā izmantots arī ļoti plašs latviešu valodas materiāls, tādējādi skarot arī latviešu valodas vēsturiskās vārddarināšanas problēmas.

Ieva Kalniņa

1989. GADS LATVIEŠU FOLKLORISTIKĀ¹

Retā tautas dzīves posmā galvenais ir šeit, šobrīd. Lai pastāvētu, lai sevi apliecinātu un saglabātu, lai dzīvotu tālāk - orientieri tiek meklēti nākotnē un pagātnē. Tā kā iepriekšējās nākotnes utopijas savu spožumu ir zaudējušas, bet jaunas vēl nav radītas, tautas zelta laikmets tiek meklēts pagātnē - daļēji tie ir 20. - 30. gadi, bet vēl noteiktāk tautas senvēsture (folkloristikā atkal atgriežas jēdziens - baltu zelta laikmets) - laiks, kad valdīja dievi, cilvēks bija vienots ar dabu un galvenais - zēla tikai augsti tikumi. Diemžēl, nav saprotams, kāds zelta sastinguma punkts tiek meklēts, jo gan mitoloģija, gan folklorā taču ir veidojušās daudzu gadu tūkstošu laikā, tās ir daudzslāpaines, arhaiski pretrunīgas. Kādas sastingušas sistēmas veidošana ir pretdabiska folklorai, tās spējai pastāvēt, izdzīvot visdažādākajos, arī galēji nelabvēlīgos, apstākļos. Protams, folklorā arvien ir bijusi latviešu tautas identitātes saglabātāja un veidotāja, un tagad, jūtot tautu apdraudētu no Austrumiem un Rietumiem, folklorā tiek meklētas nacionālā rakstura patstāvīgās iezīmes.

Gandrīz visos 1989. gada preses izdevumos ir publikācijas par folkloru - gan tikai informējošas, gan pseidozinātniskas, gan populārzinātniskas, gan zinātniskas. Turklāt šīs atšķirīgās pieejas ir folklorai, ir zinātnei pastāv netraucēti viena otrai blakus. Reālas polemikas nav - pastāv absolūts domu plurālisms, kad hipotēzes, kaut nepārbaudītas, nerosina zinātnisko domu, kad tās netiek apšaubītas, pārbaudītas, kritizētas, bet, savukārt, zinātniskās atziņas līdz tautai nonānā - jo sastopamas tikai specifiskos izdevumos.

Mūsdienās, kad jebkura presē, TV vai radio izteikta doma tiek pieņemta absolūti nekritiski, tikai tādēļ, ka tā ir interesanta un vēl - būtiski - pierāda mūsu tautas dziļo kopību

¹ Raksta pamatā LFB sanāksmē "Filoloģija - 89" nolasītais referāts.

ar senajām civilizācijām, tēl dažādas pseidoidejas.

Piem., kā citādi lai nosauc šādu atzinu, citēju M.Slavas rakstu "Latviešu mentalitāte cinā par pastāvēšanu":

"Šeit nav vieta plašam iztirzājumam, vajadzēs apmierināties ar gala secinājumiem: grāmatā /D.Strandens "Hermētisms"/ minētais trīskāršais Logoss (Dieva vārds), aplūkots savā kopumā, ir vienāds ar mūsu Dievu, pirmais Logoss (vienotais pasaules "Es") visticamāk ir mūsu Pērkons; otrais Logoss (visa esošā prototips vai veidols, Pasaules Gara un Pirmmatērijas divvienība) ir mūsu Jumis-Laima; trešais Logoss (Dievišķais, Rudošais saprāts, Dievišķa ideju pasaule, Kosmiskais Kristus, nesaraujami saistīts ar Sofiju - Viedu - Pasaules Dvēseles tirāko daļu) ir mūsu Jānis".

Interesantumu zinātnē veido domas uzdriktēšanās un pierādījumu spēks, te pierādījumi kā mazsvarīgi atmesti, latviešu folklorā vienkārši paklauta kādai teorijai, idejai. Salīdzinājumi ar citu tautu folkloru, kultūru mūsu folkloristikā ir ļoti nepieciešami (Latvijā salīdzināmā folkloristika kā zinātne nepastāv), bet vērojamas divas galējības: 1) saikne ar cittautu folkloru vispār tiek ignorēta, 2) salīdzināšanas procesā pazūd pats salīdzināšanas objekts - latviešu folklorā tipisks te secinājums par Jumi=Laimu).

1989.gadā pirmoreiz vietējās folkloristikas aprītē plaši iesaistās ārzemēs izdotie pētījumi par latviešu folkloru. Kā svarīgākos, kuru ietekme jaušama tiešāk, var minēt 1967.gadā publicēto Arvida Brastina apcerējumu "Māte Māra", 1983.g. izdoto M. un M.Grīnu pētījumu "Latviešu gads, gadskārta, godi", 1988.g. kopoјumu "Saules dainas" - šis milzīgais, modernais, uz datu bankas pamata veidotais krājums paver jaunas iespējas apzināt saules mīta nozīmību latviešu folklorā, reizē parādot tehnikas iespējas un cilvēka neaizvietojamību.

Pazīstot A.Brastina pētījumu, ir vieglāk izprast, kur daži autori smēlušies savas idejas vai pret ko citi vērsās, bet jāatzīst - arī 1989.gadā Māra ir dažādu viedokļu krustpunktos un, neatsakoties katram no savai idejai par labu piekārtotiem faktiem, neizvērtējot nopietni un pamatīgi A.Brastina darbu, bez plašāka skatījuma citu tautu mitoloģijā vienots viedoklis par Māras vārdu, izcelšanos, funkcijām latviešu kultūrā pagaidām neizveidosies. Brižam fakti pielabošana ir vērojama A.Brastina darbā, piem., apgalvojumā, ka Māra minēta kā tieša

svinību dalībniece, kas sēd cilvēku vidū pie galda, bet nekad to nedara Laima. Salīdzināsim vienas dziesmas variantus: Milā Māra dusmojās. //Ka nenēmu pirtizās, //Nāc, Māriņa, krustībās, //Sēdies galda galinā. (LD 1445, A. Brastina piemērs); Milā Laima apskaitās, //Ka nelūzdu pirtažās, //Nāc, Laimīte, krustībās //Sēdies galda galinā. (LD 1445.1)).

Brižam divaina faktu interpretācija vērojama arī šejienes autoru darbos. V. Anciņa rakstā "Latviešu mātes" un krājumā "Latviešu tautas dzīves ziņa" izteikta doma, ka sveštautieši 13. gs. Livoniju nosaukuši par Svētās Māras (Marijas) zemi, lai tuvinātu jaunavu Mariju latviešu Mārai. Bet - Livonija bija Romas katolu ipašums, to uzsvēra arī nosaukumā. Un tā - Palestīna - Dieva dēla zeme, Prūsija - sv. Pētera zeme, Livonija - sv. Marijas (Terra Mariana) zeme. Ja mēs šādi sāksim piekārtot faktus, tad pēc analogijas viens no prūšu mitoloģijas augstākajiem dieviem ir Pēteris. Latvijā nav arī dziļu pētījumu par tiem motīviem, kuros Māra ir pilnīgi patstāvīga, piem., Pilna Mārcis istabina //Sīku mazu šūpulišu.

Otra grāmata, kas izraisījusi milzīgu popularitāti, ir Māras un Marģera Grīnu "Latviešu gads, gadskārta un godi". Šķiet, lasītāju Latvijā visvairāk piesaista daudzpusīgais materiāls - tautasdziesmas, ieražu apraksti, ornamentu, rotālas, melodijas utt., tik kompleksa, rituālu kā vienota veseluma aptveroša darba mums nav. Latvijā šo robu ar katru izdevumu sekmīgāk centās aizpildīt Em. Melngaiļa Tautas mākslas centrs ar brošūrām "Lieldienas", "Ligo", "Ziemassvētki".^f

Ja "Lieldienas" ir vairāk informatīvs krājums, bez elementāra salīdzinājuma ar pārējo pasauli pat gluži nepieciešamos gadījumos, piem., kāda saikne putnu dzišanas tradīcijai ir lībiešiem, tad jau plašāks materiāls atrodams brošūrā "Ligo", kur ietverti salīdzinoši materiāli, dots plašs apraksts, dažbrīd vairāk gribējās atbildes uz jautājumu "kāpēc?". Kāpēc kurina ugunsgrūdu? Kāpēc pin vainagu?

Plašākais, izsmejošākais ir krājums "Ziemassvētki", te atrod gan dziesmas, gan rotālas, gan ēdienu receptes, gan masku gatavo-

^f Diemžēl daudzie un dažādie kooperatīvu izdevumi nav atrodami pat galvenajās Latvijas bibliotēkās (J. Mišņa bibliotēka vairs nespēj pildīt savu galveno uzdevumu - saglabāt visu latviešu valodā izdoto presi, grāmatas utt.)

šanas panēmieni utt., gan, protams, arī spilgts, dziļš, kvēls H. Staltes svētku ierāžu apraksts.

Mazāk zināmi Latvijā vēl arvien ir Haralds Biezā darbi, tie, protams, būs grūtāk pieejami lasītājiem, jo sarakstīti vācu valodā. Katrā ziņā akadēmiskā stila, strikti zinātniskās pieejas, tekstu rūpīgās izpētes, slavinoša patosa trūkuma dēļ tie būs neparasti darbi mūsu folkloristikā, turklāt pamazām veidosies līdzsvars - no trimdas publicējumiem pagaidām labāk mēs zinām dievturu darbus, ne strikti zinātniskus pētījumus.

1989. gadā izskan ilgi neskarts jautājums par latviešu folkloras un kristietības attieksmēm, vietu un nozīmi tautas apzinā, te ar zinātni gan sakara maz, jo rakstītāji - dievturi un kristieši - vairāk viens otru noniecina, nevis tiešām pēta folkloras un kristietības attieksmes.

Nozīmīgs kultūrvēsturisks notikums 1989. gadā ir "Latvju Dainu" 1. sējuma trešais izdevums; lai arvien nopietnāk pievērstos folklorai, jābūt brīvi pieejamam izcilākajam latviešu tautasdziesmu krājumam. Jāatzīst gan, ka lielo popularitāti veidoja arī cilvēku neinformētība - LD tomēr nav tas krājums, ko lasīt bērniem priekšā, kur meklēt apsveikuma pantipu - to darīt traucē "vecā" druka un daudzie varianti. Šķiet, līdzīgi būs ar "Kabatās" izdotajiem K. Strauberga "Latviešu buramajiem vārdiem", kuri specifiskās zinātniskās ievirzes dēļ grūti izmantojami buršanā.

Nozīmīgākie folkloras publicējumi pagājušajā gadā ir R. Drižules sastādītā tautasdziesmu izlase "Liepu laipa", E. Mednes un M. Viksnas Jāņu dziesmu krājums "Visu gadu dziesmas krāju" un K. Arāja veidotais krājums "Ai, bagāti Ziemassvētki".

"Visu gadu dziesmas krāju" pamatā ir "Latviešu tautasdziesmu" 4. sējuma izveides principi, no šī sējuma izvēlētas arī dziesmas. Lai krājums būtu piemērotāks mūsdienu Jāņu svinēšanai, dziesmas kārtotas sīkākās apakšnodalēs atbilstoši ierastākajiem rituālajiem motīviem, piem., "Metam zāles laidarā!", "Metam zāles istabā!". Zinātnisku ievirzi krājumam dod tautasdziesmu pieraksta vietas un dziesmas popularitātes norādes, V. Bendorfa ievads par līgotpu melodiju raksturu un sēlpilieša K. Blaubergera apraksta (iesūtīts 19. gs.) "Jāņu diena un Jāņu vakars" pirmpublicējums - kultūrvēsturiskas un folkloristiskas ievirzes darbs. Šāda tipa darbu publicējumi no folkloras arhīviem būtu jāturpina.

Krājumu "Ar bagāti Ziemassvētki" ievada K. Skujenieka filozofiski ieskicēts apcerējums par svētku svinēšanu un Ziemassvētkiem - par gada visisāko un vislielāko cerību dienu. Krājumu veido Ziemassvētku dziesmas, rotas, spēles, ticējumi, diemžēl krājumā nav neviena komentāra, bet, zinot plašo interesi par folkloru, nepietiekamās zināšanas, lasītājam komentāri būtu bijuši ļoti lietderīgi.

Par nozīmīgāko tautasdziesmu izlasi pēdējos gados uzskatāms R. Drizules darbs "Liepu laipa", nenovērtēts mūsu presē. Pārdomāts, sistematizēts izkārtojums, viegli uztverams, kaut, piem., daba tās mitoloģiskajā poetizējumā ir viena no visgrūtāk izprotamajām paradībām mūsdienu cilvēka uztverei un arī izpētei sarežģītākajām. Īpaši vērtīgi ir dziesmu komentāri un leksikas vārdnīca, tajos ietverts visaptverošs materiāls par latviešu mitoloģiju un ieražām, dotas vēsturiskas ziņas, piem., skaidrojumu par Pasaules koku, Sauli, Mēnesi, Pasaules kalnu, varam uzziņāt, kas ir dzeinis, raudava, rotināt utt. Komentāros ietvertas mūsdienu atziņas par šiem jautājumiem, atspoguļotas proindeiropeiskā slāņa iezīmes latviešu folklorā. Izlasi var izmantot rotalai, spēlei, kas rosinātu domāt pašam un pārbaudīt savu izpratni par dziesmām. Krājumu turklāt ievada pirmais plašais pēckara gados sociāli ne vulgarizētais folkloras ētikas raksturojums - S. Lasmaņa pētījums "Baltā pasaules izjūta", kurā uzsvēta tautas ētikas pamatvirzība uz saskanu un godīgi nodzīvotu mūžu, raksturota tautasdziesmu gudrība, akcentēts folkloristikā neierastākais "garīgi un fiziski varošais "Pats"". Krājums "Liepu laipa" ir spilgtākais darbs 1989. gada latviešu folkloristikā.

Protams, 1989. gadā top arī zinātniski apcerējumi par latviešu folkloru un folkloristiku. Folkloristikas vēstures izpētei velēts O. Ambaina darbs "Latviešu folkloristikas vēsture". Apakšvirsraksts - pamatvirzieni un fakti - atklāj darba ievirzi; tajā ir plašs, pamatīgs faktu kopojums par atsevišķu folkloras veidu, žanru vēstures izpēti, par ievērojamākajiem latviešu tautas folkloristiem. Tik koncentrētā formā - vienā darbā - šie fakti apvienoti pirmoreiz. Raksturoti galvenie latviešu folkloristikas darbības - krāšanas, publicēšanas, pētišanas - virzieni, teorētiskās domas pamatvirzieni tikai ieskicēti, tādēļ vienots priekšstats par teorētiskās domas attīstību neveidojas. Latviešu folkloristikas vēstures tradicionāli plašākā, pamatīgākā, arī konceptuālākā daļa ir par latviešu folkloristikas priekšvēsturi.

un jaunlatviešu darbību un nozīmi latviešu folkloras izpētē. Jū-
tams, ka "Latviešu folkloristikas vēsture" uzrakstīta pirms vai-
rākiem gadiem, kaut grāmata nodota saikšanai 1988. gada 18. de-
cembrī. Pārlietu asa ir pētījuma sociāli šķiriskā ievirze,
pārlietu tradicionāli nemainīgs parādību vērtējums. Vai folk-
loristikā tiešām nav jāatsakās no krasā pretnostatījuma: bur-
žuāziskā un marksistiskā folkloristika? Meiebilstu pret otro
apzīmējumu, kā lai citādi apzīmē J. Niedres "Latviešu folkloru",
bet nav gan skaidrs, kur slēpjas P. Šmita "Latviešu
mitoloģijas" vai K. Strauberga "Latviešu buramo vārdu" buržu-
āziskums. Vēl - diezgan dīvaini, ka par atsevišķu posmu folklo-
ristikas vēsturē netiek vērtēta Latvijas Republikas laika
folkloristika. Te rodas jauns organizatoriskais centrs - Folk-
loras krātuve, te ir cita kadru sagatavošanas sistēma, te ir arī
cita ideoloģiskā pieeja folklorai, te top vesela rinda nopiet-
nu pētījumu - tāpat ir pamats runāt par noteiktu posmu latviešu
folkloristikas vēsturē. Turklāt 20. - 30. gadu pētnieki vērtēti
vairāk nekā atturīgi, bet, piem., neviens taču vairāk par
K. Straubergu nav darījis latviešu buramvārdu izpētē vai vairāk
par L. Bērziņu tautasdziesmu metrikas un ritikas izpētē. No-
daļā "Latviešu padomju folkloristika" precīzi novērtēti galvenie
sasniegumi (saldzinosā paremioloģija, tautasdziesmu klasifikāci-
jas, sistematizācijas un tipoloģijas sistēmas izstrāde, uzkrātā
materiāla glabāšana, dokumentizācija, sistematizācija arhīvā),
skrupulozi uzskaitīti katra folklorista pētījumi (nerodas gan
priekšstats par zinātnieku personībām). Bet nav pat mēģināts
aizskart jautājumu, kāpēc daudzi folkloras izpētes jautājumi,
atsevišķas folkloristikas nozares Latvijā pēckara periodā vispār
neattīstījās, kāpēc sarucis, salīdzinot ar 20. - 30. gadiem, pēti-
jumu skaits, kā tika šķiriskota folkloras un pētījumi par to. Trim-
das autori tika pieminēti tikai pāris teikumos, kaut, piem.,
par H. Biezo latviešu mitoloģijas izpētē neviens vairāk neko da-
rijis nav. Kopumā "Latviešu folkloristikas vēsture" ir pirmais
secīgais latviešu folkloristikas apskats, bagātīgs faktu kopo-
jums.

Populārzinātnisks ir rakstu un materiālu krājums skolām
"Latviešu tautas dzīves zina. Daba. Debesis. Dievības", ko vei-
juši A. Caune, J. Brikmanis, V. Ancītis. Krājumam raksturīgs ko-
rektums, dažādu viedokļu neuzbāzīga atklāsmē, dots labs folkloras
un etnogrāfijas materiāls. Atsevišķi iebildumi, protams ir, piem.

kāpēc sašaurinātas Pērkona funkcijas (nav minēta cīņa ar Velnu), kāpēc par senlatviešu priekšstatiem atzīti nepārprotami jaunāki priekšstati kā Dieva ceļi, Dieva pirksts, Dieva zīmes. Tādus var atrast jebkurā darbā, bet godīgāk ir atzīt, ka "Latviešu tautas dzīves zīna" ir vērtīgs, neticami pēkšņi iegūts darbs mūsu skolām.

1989. gadā Montreālā iznāca V. Viķes - Freibergas apcere krājums "Dzintara kalnā". Ievērojamā Kanādas psiholoģe ir viena no nopietnākajām latviešu folkloras pētniecēm ārzemēs; grāmatā apkopoti dažādu gadu raksti, kuros autore centusies atbildēt uz jautājumiem: "Kas dainu tradīcijai ir īpatnējs un raksturīgs? Kas dainām īpatnēji latvisks? Kas īpaši vērtīgs un kādēļ?" Interesantākie un Latvijā neierastākie šķita to problēmu risinājumi, kuros jūtams V. Viķes-Freibergas - psiholoģes - skats uz latviešu folkloru. Te vispirms jāmin raksts "Dzejiskā iztēle latvju dainās". Zinātniece raksturojusi mutvārdu komunikācijas ietekmi uz dainu stilu, padomju folkloristikā šis jautājums palicis abstrakti teorētiskā līmenī. Pārlicinoši analizēts tautasdziesmu radītais "centrbēdzīgais" iespaids pretstatā mākslas dzejas "centrtiecīgajam" iespaidam. Autore prot atrast trāpīgus salīdzinājumus pasaules kultūrā, latviešu literatūrā, kas padarā izteiktās atziņas uzskatāmākas (piem., tautasdziesmas stils līdzīgs japāņu ikebānai, mākslas dzejas - J. Breigela pukēm). Rakstā "Vārda vara - buramie vārdi un burvestība dainās" rosinoša ir buramvārdu psiholoģiskās iedarbības un nelaimju vizualizēšanas analīze. Strīdīgākais kā jebkurš mitoloģisks pētījums ir apcere "Senā latvieša dievestība", dzīlāki pamatojumu būtu nepieciešami R. Greivsa hipotēzes izmantojumam latviešu sieviešu kārtas dievību izpētē - īpaši Laimas kā Dieva meitas apzīmējums un funkciju sadalījums. Plašākā apcere krājumā ir "Dzintara kalnā: Dzintara dziesmas un ticējumi", kur pirmoreiz latviešu folkloristikā tik pamatīgi izskatītas vēsturiskās ziņas par dzintaru, tā semantika dziesmās, izteiktas pārdomas, kāpēc latviešiem dzintara dziesmu tik maz. Tikai svešatnē dzīvojot, tik smagi un rūgti ir iespējams izjust trimdas motīvus dainās (mēs taču par tiem pat neiedomājamies), meltene tautās, projām no brāļu sētas kļūst par sievieti - trimdinieci: *Sveši laudis, sveša zeme, // Kur bij man ziedu raut? // Savas zemes magonību // Saujā nesu salocītu. Smel-* dzīgs motīvs dainās un grāmatā.

Lasot V. Vīķes-Freibergas krājumu, nevilus prātu nodarbina jautājumi: 1) kāpēc tikai trimdā ir nopietni zinātņu starpnozaru pētījumi folkloristikā; 2) kāpēc Latvijā beidzamos gadu desmitos nav neviena atsevišķa autora rakstu krājuma (lielu pētījumu publicējumi grāmatās, protams, ir), kaut raksti ir izkaisīti pa žurnāliem, avizēm utt. Gleznotāju mēs vislabāk iepazīstam personalizstādē, zinātnieku - viņa patstāvīgā grāmatā. V. Vīķi-Freibergu tagad mēs pazīstam labāk.

No periodiskā publicētajiem rakstiem jāatzīmē "LPSR ZA Vēstis" 10. nr. publicētie D. Bulas, B. Mežales, E. Olupes, A. Pūtela, B. Reidzānes, H. Erdmanes, S. Kokinas pētījumi. Šo darbu kopu apvieno: 1) rūpīga folkloras materiāla izpēte, atsevišķu tēlu, motīvu salīdzinājums, korekta materiāla sistematizācija, kas ir pamatā autoru izteiktajiem secinājumiem un vispārinājumiem; 2) salīdzinošas, plašas jaunāko teorētisko nostādņu zināšanas un izmantojums, to akla nepārpemšana; 3) viena sīka jautājuma dziļa, pamatīga izpēte, izvairīšanās no kategoriskiem secinājumiem. Protams, šādi pētījumi neapmierina sabiedrību, kura pieprasa izsmelošu koppriekšstatu par latviešu mitoloģiju, folkloru, senvēsturi, bet tas ir vienīgais isti cerīgais ceļš latviešu folkloristikā.

1989. gads latviešu folkloristikā vēireiz apliecina - zinātnē ierobežojumi, atsevišķu nozaru varmācīgs pārtraukums ir grūti pārvarami, spēkus tā atgūst iēni un pamazām, veidojoties jaunai zinātnieku paaudzei.

Notikumu apskats

Sarma Klavina

VALODU LIKUMS

1988.gada 1. un 2.jūnija Radošo savienību plēnumā būtisku vietu ienēma jautājums par latviešu valodas statusu. Par to jau pirms Plēnuma savus priekšlikumus rezolūcijas projektam bija nosūtījušas LVU Latviešu valodas katedras docētājas S.Klavina, M.Rudzīte un E.Soida (skat. šī krājuma 39.lpp.). Šie ierosinājumi tika iekļauti rezolūcijas nodaļā "Republikas statusa un tiesību aspekti". Svarīgākais no tiem - mūsu republikas Konstitūcijā iekļaut pantu, kas paredz latviešu valodai valsts valodas statusu. Plēnumā šo priekšlikumu izteica arī M.Zālīte, R.Veidemane, U.Bērziņš un A.Bels.

1988.g. 11.jūlijā Augstākās Padomes Prezidijs (turpmāk - APP) izveidoja darba grupu Plēnuma rezolūcijā ietvertu priekšlikumu izskatīšanai ("Cīņa", 1988.g. 30.jūl.). Grupu vadīja V.Millers, tajā ietilpa arī I.Bišers, A.Blinkena, I.Freidenfelds, J.Stradiņš, I.Ziedonis u.c. Vienai apakšgrupai tika uzdots nodarboties ar valsts un nacionālās simbolikas jautājumu, citai - ar valsts valodas jautājumu.

Šajā darbā aktīvi iesaistījās arī Universitātes Latviešu valodas katedras docētāji. Jau 29.augustā kopā ar Latviešu literatūras katedru tika apspriesti un pieņemti priekšlikumi Konstitūcijas panta formulējumam un republikas likumam par valodu lietošanu un attīstību. Tajos tika izteikta viena nešaubīga prasība - atjaunot latviešu valodai valsts valodas statusu. Šis projekts tika nošūtīts APP Juridiskajai daļai un publicēts laikrakstā "Literatūra un Māksla" 9.septembrī.

Tobrīd daži citi speciālisti neizlēmīgi piedāvāja vairākas iespējas latviešu valodas statusa noteikšanā (skat. A.Blinkena. Par latviešu valodas statusu - esošo un vēlamo. - "Padomju Jaunatne", 1988.g. 30.aug.): "latviešu valodu atzīt par republikas oficiālo valodu"; "latviešu un krievu valodai nepieciešamas pilnīgi vienādas funkcijas, garantējot absolūtu un

harmonisku divvalodību"; "varbūt latviešu valodai nav vajadzīgs nekāds īpašs statuss atšķirībā no pārējām republikā dzīvojošo pilsonu valodām (poļu, baltkrievu, lietuviešu u.c.)".

Līdz AP sesijai 6.oktobrī darba grupa saņēma 9395 vēstules, kurās 354280 cilvēku bija izteikuši savas domas par valodas situāciju republikā, dedzīgu atbalstu ierosinājumam par valsts valodas statusa noteikšanu latviešu valodai, kā arī priekšlikumus 29.septembrī publicētā AP lēmuma projekta pilnigošanai.

Paūtot tautas gribu, Augstākā Padome 1988.gada 6.oktobrī vienbalsīgi pieņēma lēmumu par valsts valodas statusu latviešu valodai un uzdeva Prezidijam līdz 1989.gada 1.janvārim izstrādāt likuma projektu par Konstitūcijas papildināšanu, kā arī likuma projektu par latviešu un citu valodu lietošanu. Šī darba veikšanai tika izveidota komisija 24 cilvēku sastāvā ("Cīņa", 1988.g. 29.okt.): juristi un valodnieki, žurnālisti un rakstnieki, zinātnieki un pedagogi, LKP, komjaunatnes un arod biedrību darbinieki, deputāti, latvieši, krievi, ukraiņi, poļi. Komisijas vadība bija uzdots A.Blinkenai. No sava vidus komisija izraudzījās 11 cilvēkus, kuriem uzticēja izstrādāt likuma projektus, tā atsevišķas nodaļas. Ar lielu atbildību, godprātīgi un nesavtīgi to darīja juristi R.Apsītis no LVU, R.Blukis no Ministru Padomes, U.Pētersons no ražošanas apvienības "Latvijas celi", valodnieki A.Blinkena un O.Bušs no ZA Valodas un literatūras institūta, S.Klavina, T.Liguta un M.Rudzīte no LVU Filoloģijas fakultātes, skolotāja L.Kalīnina no Rīgas 5.vidusskolas, žurnālists un dramaturgs V.Dožorcevs, lietvedības speciāliste T.Mazure no Ministru Padomes. Pārējie komisijas locekļi aktīvi piedalījās sagatavotā teksta apspriešanā, labošanā, precizēšanā un papildināšanā. Likumprojekta tapšanā līdzī darbojās APP Juridiskās daļas darbinieki A.Krūmiņš un G.Maiželis. Ļoti rūpīgi ar projektu iepazīnās un vairākus dzīli pārdomātus ierosinājumus izteica APP priekšsēdētājs A.Gorbunovs. Bez tam sagatavotā likumprojekta ekspertizē piedalījās gan LTF, gan Interfrontes, gan LKP, gan dažādu ministriju, resoru, iestāžu, uzņēmumu un organizāciju pārstāvji.

Rezultātā 1989.g. 1. un 2.februārī republikas laikrakstos tika publicēts Valodu likuma projekts un sākās dedzīga tā apspriešana. Dažādu profesiju, dažādu vecuma un dažādu nacionāli-

tāsu Latvijas iedzīvotāji, dažādi kolektīvi un organizācijas vēstulēs, publikācijās presē, televīzijas un radio raidījumos pauda savu viedokli par likumprojektu, sūtīja daudz vērtīgu priekšlikumu tā pilnigošanai, piedāvāja pat alternatīvus likumprojektus (skat. "Padomju Jaunatne", 1989.g. 12.marts). Augstākās Padomes Prezidijā šīs vēstules reģistrēja, kārtoja un tajās izteiktos ierosinājumus apkopoja LVU Filoloģijas un Juridiskās fakultātes studenti. Pavisam līdz 5.maijam tika saņemtas 6915 vēstules, ko parakstījis vairāk nekā 331 tūkstošis cilvēku.

Likumprojekta publicēšana aktivizēja arī to iedzīvotāju daļu, kas bija par divām valsts valodām - latviešu un krievu, resp. par valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai. Interfrontes, kā arī dažu LKP komiteju, piem., Rīgas un Daugavpils, vadībā viņi protestēja pret valodu likuma projektu. 25.februāra un 21.aprīļa mitinos Rīgā pie Uzvaras monumenta šī Latvijas iedzīvotāju daļa pauda ultimatīvu viedokli, pieprasot izbeigt vai atlikt likumprojekta apspriešanu un draudot ar masu streikiem un prasību valdībai demisionēt.

Kaut arī bija šādi ultimāti un sīva pretestība, darbs pie Valodu likuma turpinājās. Ņemot vērā visas tautas apspriešanās izteiktos priekšlikumus, projekta autori to uzlaboja isinot, konkretizējot un precizējot, kā arī izstrādāja jaunu lēmuma projektu par likuma spēkā stāšanos. Negrozāms palika galvenais - likuma projekts par LPSR Konstitūcijas papildināšanu ar 73. pantu, kas nosaka, ka republikas valsts valoda ir latviešu valoda. 1989.g. 23. un 25.aprīlī šie likumprojekti tika publicēti republikas presē. Tos izskatīja Augstākās Padomes deputāti 11.sasaukuma 11.sesijā 1989.g. 5.maijā. Apspriešanas gaitā tika izdarīti vairāki labojumi Valodu likuma projektā. Un beidzot Augstākā Padome pieņēma Konstitūcijas papildinājumu, Valodu likumu, kā arī lēmumu par tā spēkā stāšanos, tātad atjaunoja latviešu valodai valsts valodas statusu, ko tā bija zaudējusi 1940.gadā.

Pirms Latvijas 1989.g. 1.pusē to jau bija izdarījusi Igaunija un Lietuva kā pirmās no padomju impērijas republikām.

1989.g. 3.maijā Ministru Padome savukārt pieņēma Programmu latviešu valodas funkcionēšanas nodrošināšanai valsts, sabiedriskās, kultūras dzīves un citās sfērās periodam no 1989.

līdz 1992.g. ("Cīņa", 1989.g. 28.jūn.). Tajā uzmanība pievērsta citu tautību iedzīvotāju mācīšanai un lietvedībai, un paredzēto pasākumu finansēšanai atvēlēti 50 miljoni rubļu.

Jāpiezīmē, ka Ministru Padome jau 1988.g. 29.decembrī pieņēma arī lēmumu "Par pasākumiem LPSR Augstākās Padomes 1988.gada 6.oktobra lēmuma "Par latviešu valodas statusu" izpildei". Šis lēmums tika publicēts "Skolotāju Avīzē" 1989.g. 18.janvārī, bet citos preses izdevumos - kopā ar Valodu likuma projektu 25. un 26.aprīlī. Bez tam Ministru Padome 1989.g. 14.jūnijā vēl pieņēma lēmumu "Par prioritārajiem pasākumiem, kas veicami, lai izpildītu valdības programmu LPSR Valodu likuma realizēšanā".

Taču ir bezjēdzīgi izdot likumus un pieņemt lēmumus, neuzticot to īstenošanu ipašam pilnvarotam valdības orgānam.

Valodu likuma īstenošana tika uzticēta 2 komisijām - Ministru Padomes Valsts valodas funkciju nodrošināšanas komisijai L.Bartkēviča vadībā un Augstākās Padomes Prezidija Valodu komisijai I.Daudiša vadībā.

1990.g. 21.jūnijā APP pieņēma lēmumu par jaunas, mazākas Valodu komisijas izveidošanu 18 cilvēku sastāvā un D.Īvāna vadībā. Šis komisijas pārzinā tagad ir valsts valodas funkciju nodrošināšana latviešu valodai.

Ieva Kalnina

LATVIJAS FILOLOĢU BIEDRĪBAS ATJAUNOŠANA

1989.gada 1.aprīlī LVU Filoloģijas fakultātes zālē notika Latvijas Filologu biedrības (LFB) atjaunošanas sanāksme.

No 1920. līdz 1940.gadam pie Latvijas Universitātes darbojās Filologu biedrība. Viens no galvenajiem tās uzdevumiem bija lātviešu un citu tautu filoloģijas pētniecības veicināšana. Īsu brīdi (no 1943.gada 12.marta līdz 1944.gada aprīlim) Filologu biedrība atsāka darbu vācu okupācijas laikā. Šobrīd, kad mēs celam godā lātviešu valodu un lātviešu kultūru, Filologu biedrība ir atjaunota.

LFB mērķis ir filoloģijas veicināšana, galvenokārt pētniecības darba sekmēšana lātviešu valodniecībā, literatūrzinātnē, folkloristikā un mitoloģijā, kā arī šo nozaru sasniegumu popularizēšana. Nozīmīgs darba lauks ir sastatāmā filoloģija.

Par nozīmīgākajiem un aktuālākajiem uzdevumiem LFB darbā referenti izvirzīja: 1) savas valodas kopšanu (rakstnieks Z. Skujins, prof. M. Rudzīte, prof. V. Hausmanis, prof. A. Blinkena u.c.), 2) lātviešu valodas tezaura veidošanu (prof. M. Rudzīte, f.z.k. M. Baltiņa u.c.), 3) filoloģijas vēstures pētišanu (f.z.k. E. Knope, f.z.k. K. Karulis), 4) folkloristiskās domas veidošanu Latvijā (zin. līdzstr. M. Viksna), 5) noklusēto lātviešu rakstnieku darbu apzināšanu (f.z.k. E. Knope, f.z.k. K. Karulis).

Vairākkārt izskanēja doma, ka LFB darbā aktīvāk jāiesaista skolotāji un studenti. Studentiem uzstāšanās LFB varētu kļūt par iesākumu nopietnam zinātniskajam darbam. Skolotājiem, savukārt, LFB palīdzētu nepastarpināti un ātri iepazīt jaunākās filoloģijas atziņas, lautu aktīvi piedalīties filoloģijas zinātnes attīstībā.

Sanāksmē uzsvēra nepieciešamību LFB izdot savu rakstu krājumu un izveidot bibliotēku.

LFB atjaunošanas sanāksmē piedalījās 77 interesenti. Notika valdes un revīzijas komisijas vēlēšanas. Par LFB priekšnieci ievēlēja profesori Martu Rudzīti. Par valodniecības sekcijas

vaditāju ievēlēja A. Bankavu, par folkloristikas - E. Melni, par literatūrzinātnes - E. Knopi. LFB sekretāre ir A. Stikāne, kasieris - P. Vanags. Valdes locekļi ir arī A. Breidaks, Dz. Hirša, I. Kalniņa, G. Lejniece, G. Smiltiece. Revīzijas komisijas sastāvs: O. Ambainis, D. Guļevska, Ā. Ozola.

1. aprīļa LFB sanāsmē lielākais pārsteigums bija inženiera Zarina, 1944. gada Filologu biedrības sekretāra dēla, dāvana - Filologu biedrības kases grāmata. Cerēsim, ka atjaunotajai Latvijas Filologu biedrībai liktenis būs labvēlīgāks un kases grāmatā ieraksti netiks pārtraukti.

Jānis Kuškis

PĀRRUNAS FILOLOGU BIEDRĪBĀ PAR LATVIEŠU VALODAS TEZAURA
IECERI

1989.gada 17.maijā notika 1.aprīlī atjaunotās Filologu biedrības pirmā darba sēde. To vadīja prof.M.Rudzīte un aizrādīja, ka latviešu valodas tezaura izstrādāšanas ideja pieder J.Endzeļinam. Viņš arī devis norādes, kādam tam vajadzētu būt.

J.Baldunčiks par tezaura ideālu uzskata angļu valodas Oksfordas vārdnīcu, ko izveidojis kolektīvs laikā no XIX gs.piecdesmitajiem līdz XX gs. divdesmitajiem gadiem. Vārdnīca dod maksimālu ieskatu visos angļu valodas aspektos, atspoguļo vārdus ar visām niansēm, izrunas īpatnībām utt., ieskaitot arī etimoloģiju. Latviešu valodas tezauram materiāls no visas pasaules latviešu avotiem jāievada datorā, bet jāveido arī kartotēka.

A.Bankavs aizrāda uz franču leksikogrāfijas augsto līmeni. Ir izstrādāta teorija, leksikogrāfijā darbojas ap 20 organizāciju. Ar to ir radīta vide vārdnīcu izdošanai. Nāk klajā ne vien mūsdienu, bet arī senās franču valodas un speciālās vārdnīcas. Kopš 60.gadiem tiek veidots franču valodas tezaurs, ko plāno pabeigt ap 1991.gadu.

S.Klavina uzsver, ka nepieciešams veidot vārdnīcu stratēģiju, sadarbojoties arī ar citu valodu speciālistiem. Liela pieredze leksikogrāfijas mūsdienu tehnoloģijā ir igauņiem. Izmantojot datoru, tezaurs veidojams arī kā vēsturiska vārdnīca.

J.Kušķis runā par senāko tekstu kompjuāterizācijas jautājumiem. Nepieciešami tālāki veco tekstu teorētiski pētījumi. Vajadzētu XVI gs. tekstos pievērst uzmanību gan valodas, gan rakstības īpatnībām. Dažādu jautājumu risināšanai Filologu biedrība varētu domāt par atbilstošas komisijas izveidi.

V.Drīzule stāsta par A.Upīša romāna "Zaļā zeme" biežuma vārdnīcas veidošanu Valodas un literatūras institūtā un par šā darba nozīmi tezauram.

M.Baltiņa uzsver nepieciešamību sadarboties ar skaitļošanas speciālistiem.

R. Grabis atceras, ka J. Endzelins tūlīt pēc kara Valodas institūtā, kas sākotnēji pastāvējis Universitātes paspārnē, uzsācis tezaura gatavošanu un uzskatījis, ka tā izveide būs galvenais Valodas institūta darbs.

M. Rudzīte nobeigumā norāda, ka ļoti plašs valodas materiāls uzkrāts arī studentu kursa un diplomdarbos, kas arī izmantojams. Notikušās pārrunas ir uzskatāmas par lietderīgām.

Lidija Leikuma

10. BALTIJAS STUDIJU KONFERENCĒ

No 1989. g. 7. līdz 10. jūnijam Stokholmas universitātē notika kārtējā Baltijas valstu valodniecības, literatūrziņātnes, vēstures un kultūras jautājumiem veltītā zinātniskā konference. Vienlaikus tā bija arī jubilejas konference, jo valodnieki, literatūrziņātnieki, vēsturnieki un citu humanitāro zinātņu pārstāvji pulcējās desmito reizi.

Iepriekšējo gadu baltistu forumos parasti tikās zinātnieki no Rietumeiropas valstīm, Amerikas, Austrālijas un retu reizi no Igaunijas, Latvijas, Lietuvas. Šogad, pirmoreiz, kopš notiek Baltijas studiju konferences, vairāk nekā puse referentu bija no Latvijas, Lietuvas un Igaunijas augstskolām, pētniecības un kultūras iestādēm. Kopumā ar referātiem uzstājās gandrīz 160 konferences dalībnieku, to skaitā 30 no Latvijas.

Darbs ritēja vairākās sekcijās: lingvistika; literatūra; Rainis un Aspazija; Maironis; Hurts; vēsture; mūsdienu Baltija; reliģija un baznīca; kultūra; izglītība; pētniecība; māksla un arhitektūra; muzikoloģija. Ļoti noderīgs būtu bijis iepriekš nodrukāts tēzu vai pat referātu krājums, jo aplūkojamo jautājumu loks bija visai sazarots.

10. Baltijas studiju konference viskuplāk bija pulcinājusi pasaules valodniekus (lingvistikas sekcijā notika 8 sēdes, kā arī mūsdienu Baltijas un vēstures pētniekus (katrā sekcijā pa 6 sēdēm).

Konferences organizētāji bija padomājuši arī par īpašām sekcijām Baltijas kultūras nozīmīgām personībām - 4 sēdes tika veltītas Rainim un Aspazijai, 3 sēdes - Maironim (Jonam Mačulim - leišu dzejniekam, prelātam, teoloģijas un literatūras profesoram, modernās leišu dzejas centrālajai figūrai, mūsdienu leišu literārās valodas nostiprinātājam dzejā) un viena sēde J. Hurtam (19. gs. beigu ievērojamākajai igauņu kultūras dzīves personībai, folkloristam, valodas pētniekam, tautas izglītības veicinātājam, mācītājam un politikim).

Ielūkosimies nedaudz Baltijas studiju konferenču vēsturē.

Tās notiek ik pēc diviem gadiem, sākot ar 1971. gadu. To iniciators un sākotnējais organizētājs bija Baltijas institūts (izveidojās 1970. gadā no Baltijas emigrējušo zinātnieku rosīgās darbības rezultātā). Pirmās konferences nosaukums - "Simpozījs par baltiem Zviedrijā", un tajā tika nolasīti 24 referāti. Turpmākās konferences arvien dziļāk skāra Baltijas jautājumus un ieguva plašāku skanējumu. Trešo no tām, 1975. gadā, atklāja Zviedrijas premjerministrs Ulofs Palme. 1985. gada konferencē Stokholmā pirmoreiz piedalījās Latvijas literatūrzinātnieki un literāti: I. Auziņš, J. Darbiniece, L. Dzene, V. Hausmanis, B. Infantjevs, J. Kalniņš, M. Misina, J. Peters un S. Viese. K. Barona 150. jubilejas gadā viņi rādīja interesentiem no dažādām pasaules valstīm, ko latviešiem nozīmē Dainu tēvs un cik stiprs ir viņa darba sakpojums mūsdienās.

Gadu gaitā auga konferenču dalībnieku skaits, paplašinājās aplūkojamo jautājumu loks. Attīstībai labvēlīgs bija laiks līdz 1987. gadam, kad par Baltijas institūta vadītāju strādāja Gunārs Larsons (patlaban ievēlēts Lennarts Friks). Konferenču norise variējusies arī tādējādi, ka to tematika tikusi paklauta gan kādai galvenai tēmai (Baltijas minoritātes, 1979; Nacionālās kustības Baltijas valstīs 19. gadsimtā, 1983; Folklorā un tautas kultūrā Baltijā, 1985; Baltijas valstīs 1900 - 1914, 1987), gan bijusi universāla (1975, 1977, arī 1989).

Kā teica Baltijas institūta direktors Īvo Iliste, uzturēdamies Rīgā šā gada aprīlī, Baltijas institūts kopš septiņdesmito gadu vidus ir tāds kā komunikācijas kanāls starp Zviedriju un Baltiju, jo ciešākai valstu sadarbībai līdz pat pēdējam laikam traucējušas abu valstu konservatīvās aprindas. Patlaban Baltijas institūta darbību finansē Zviedrijas valdība, kas atbalsta stabilu sakaru nodibināšanu un uzturēšanu ar Baltijas valstīm, to zinātnes un kultūras iestādēm. Nozīmīga šai sakarā ir arī Zviedrijas premjerministra Ingvara Karlsona uzruna, 10. Baltijas studiju konferenci atklājot (tā publicēta "LM" 1989. g. 17. jūnija numurā).

Pieaugot interesei par dažādiem baltiešu kultūras pasākumiem, Baltijas institūts pēc 10 darbības gadiem sāka nodarboties galvenokārt ar kultūras dzīvi, sāka iepazīstināt Zviedrijas sabiedrību ar notikumiem Baltijā, savukārt pie Stokholmas universitātes 1981. gadā izveidojās Baltijas studiju centrs (direktors Aleksandrs Loits), kura pārziņā tad nonāca visi jautāju-

mi, kas saistīti ar zinātniskiem pētījumiem, sadarbība ar citu zemju universitātēm, zinātņu akadēmijām un citām pētniecības iestādēm, kā arī simpoziju organizēšana. Arī 10. Baltijas konferenci organizēja Baltijas institūts kopā ar Baltijas studiju centru. Īpaši jāizceļ mūsu tautietes valodnieces Baibas Metužāles-Kangeres pūles.

Kaut arī oficiālais konferences norises laiks bija dienas no 7. līdz 10. jūnijam, tā faktiski aizsākās jau 5. un 6. jūnijā, kad notika pirmā Vispasaules latviešu rakstnieku tikšanās, kurā piedalījās literāti no Zviedrijas, ASV, Kanādas, VFR, Anglijas un Latvijas. Par tās norisi plaša informācija atrodama mūsu presē. Konferences faktiskais noslēgums bija 14. un 15. jūnijā Tallinnā, kur uz speciālu sesiju pasaules vēsturniekus puicināja Igaunijas Zinātņu akadēmija.

Latvija 10. Baltijas studiju konferencē, kā jau minēts, reprezentējās ar 30 referātiem. Viskuplāk pārstāvēta šoreiz bija LVU (J. Bojārs, P. Krupnikovs, P. Lakis un 11 filologi - A. Bankavs, M. Brēde, V. Gurtaja, L. Leikuma, E. Ošins, A. Stelle, B. Šilina, P. Vagnags, A. Veisbergs, I. Zauberga) un ZA (Z. Apala, M. Baltiņa, S. Cimermanis, G. Grinuma, V. Hausmanis, A. Klotiņš, J. Kursīte, I. Ozere, V. Zarīns, I. Zemzare). Vēl referēja Z. Ikere un A. Priedītis no DPI, P. Dambis no LVK, S. Viese no Rakstnieku savienības, P. Pētersons no Teātra biedrības un luterāņu mācītājs J. Rubenis no Liepājas.

Visplašākā bija lingvistikas sekcija, kurā uzstājās daudzi visā pasaulē pazīstami baltisti, piem., T. G. Fennels (Austrālija; referāta temats "Pirmā latviešu valodas gramatika"), G. Mikelini (Itālija; "Indoģermāņu verbālās modalitātes rekonstrukcija uz baltu valodu pamata"), R. Ekerts (VDR; "Lexicon Lithuanicum" nozīme leišu valodas vēsturiskajā leksikoloģijā un frazeoloģijā"), T. Matiasens (Norvēģija; "Svešvārdu intonēšanas modeli latviešu un leišu valodā"), Dz. Bonda, S. Jangs, I. Lehiste (ASV), kā arī I. Dunkele, A. Eihe, B. Kangere, K. Kļava no Stokholmas universitātes. Diemžēl nebija ieradusies leišu valodnieki.

Konferences organizētāji bija parūpējušies arī par pilnvērtīgu dalībnieku atpūtu. Notika Raina monologu lasījumi angļu valodā J. Strengas izpildījumā, "Skandinieku" koncerts Staltu ģimenes sniegumā, kamerģimnāzijas koncerts P. Dambja vadībā, ieskaits Aspazijas dzīves un daiļrades lappusēs stokholmietes M. Rozītes

interpretācijā, kā arī citi pasākumi. Stokholmas universitātes bibliotēkā M. Rozīte un V. Lasmane bija izveidojušas interesantu grāmatu izstādi "Latviešu grāmatniecība trimdā 1945. - 1989."

Nelielo pārskatu par 10. Baltijas studiju konferenci gribas beigt, atgādinot mūsu Alma mater sadarbību ar ārzemēm līdz 1940. gadam.

20. gados Latvijas Universitātes raksti, ar kuriem Universitātes mācību spēki varēja reprezentēties pasaulē un kuri mūsdienās vairs neiznāk, apmaiņas ceļā tika sūtīti uz 130 pasaules ievērojamākajām augstskolām un organizācijām.

Universitātes zinātnieku tieksme papildināties savā specialitātē 20. - 30. gados tika apmierināta, katru gadu studiju nolūkos 10 - 20 Universitātes docētājus dažus mēnešus sūtīja uz ārzemēm.

Šķiet, nevienam vairs nav jāpierāda aksioma, ka iespēja apmeklēt starptautiskas konferences sekmē sadarbības nostiprināšanos starp dažādu valstu zinātniekiem un pētniecības iestādēm, garantē pieredzes apmaiņu un pozitīvā pārmantošanu, stimulē jaunu darbības formu meklējumus un pētnieka zinātnisko izaugsmi, kā arī personisku kontaktu veidošanos starp radniecīgās nozarēs strādājošiem. Stokholmā 1989. gada jūnijā tas viss bija.

Jānis Kuškis

FILOLOGU AIZSTĀVĒTĀS DISERTĀCIJAS

Vilņas universitātes specializētajā padomē 1988.gada 13. decembrī Pēteris V a n a g s aizstāvēja disertāciju "Baltu u-celmu ipašības vārdu vēsture" filoloģijas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai. Disertācija izstrādāta Vilņas universitātes Baltu filoloģijas katedrā prof. V. Mažula vadībā. Vadošā iestāde - Vilņas pedagoģiskais institūts, oficiālie oponenti - filoloģijas zinātņu doktors S. Karalūns un filoloģijas zinātņu kandidāts A. Ereidaks. Saņemtas arī citas pozitīvas atsauksmes. P. Vanags disertācijā pirmoreiz mēģinājis sistemātiski skaidrot baltu valodu u-celma ipašības vārdu attīstību. Aplūkots šo ipašības vārdu saknes vokālisma variantu rašanās un to saikne ar darbības vārdiem. Izvirzīta hipotēze, ka daļa deverbālo u-celma ipašības vārdu radušies no oksitoniem o-celma nomeniem, kam sākotnēji bijusi nozīme *nomen agentis / nomen instrumentum / adjectivum* un kas bijuši pretstatīti šī paša celma un saknes baritoniem *nomen actionis / nomen acti*. Šāda opozīcija pastāvējusi citās indoeiropiešu valodās (sengrieķu, senindiešu). Disertācijā pirmoreiz sistemātiski aplūkots arī u-celma ipašības vārdu liktenis latviešu valodā.

Baltkrievijas universitātē Minskā 1989.gada 5.maijā disertāciju "Vārda stimula leksiskā semantika un asociatīvā lauka struktūra" filoloģijas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai aizstāvēja Jurijs U l j a n o v s. Darbs izstrādāts prof. A. Suprunā vadībā. Disertācija balstās uz J. Uljanova "Latviešu-krievu asociatīvo vārdnīcu", ko laidusi klajā izdevniecība "Zinātne" Rīgā 1988.gadā. Materiālus šai vārdnīcai autors vāca LU Filoloģijas fakultātē. Gan vārdnīca, gan disertācija pozitīvi novērtēta LU Latviešu valodas katedrā, kas devusi oficiālo iestādes atsauksmi. Šāda tipa darbu pasaulē nav daudz, un tie sniedz svarīgas atziņas par pētītā laikmeta valodas asociāciju struktūru. Latviešu valodniecībā J. Uljanova pētījumi par vārdu asociācijām ir pirmreizīgi. Oficiālie oponenti prof. V. Martinovs un doc. A. Tiņova ļoti atzinīgi novērtēja J. Uljanova darbu. Atzinīgas bija arī citas atsauksmes.

Ausma Cimdina

REPUBLIKAS STUDENTU ZINĀTNISKO DARBU KONKURSS

XVII Republikas studentu zinātnisko darbu konkursa noslēguma kārtā 1989.gada pavasarī Latviešu literatūras sekcijā piedalījās LVU, LVPI un DPI Filoloģijas fakultāšu studenti.

Zinātnisko darbu tematiskā ievirze apliecina studentu padziļinātu interesi par latviešu folkloru, mitoloģiju un pirmspadomju literatūras klasiku. Par labāko darbu tika atzīts LVU Filoloģijas fakultātes studentes Ievas Šmites pētījums "Mitoloģiskās mātes latviešu tautasdziesmās" (zin. vad. I. Kalniņa). Šajā pētījumā mitoloģiskās mātes skatītas cilvēka un dabas attiecību kontekstā, skaidrota mitoloģisko māšu ģenealoģija un vietā pasaules koka struktūrā. Darbā izmantoti L. Adamoviča, L. Bērziņa, K. Strauberga, P. Šmita, V. Grebles, R. Drižules un citu pētījumi, kā arī K. Skujenieka un M. Zālītes atziņas.

Ievēribu pelna arī LVU Filoloģijas fakultātes studentes Kristīnes Žestovskas darbs "M. Zālītes traģiskās poēmas "Dzīvais ūdens" analīze" (zin. vad. V. Čakare). Poēma analizēta plašā kultūras kontekstā, meklējot motīvu analogijas Bībelē un R. Blaumana nepabeigtajā drāmā "Dzīvais ūdens", saistot to ar mūsu tautas eksistenciālo pamatjautājumu risinājumu mūsdienās.

Godalgoto darbu vidū bija arī LVPI studentes Anitas Purvainas "Tautasdziesmas kā ētisko un estētisko ideālu veidotājas un to loma tautas tradīciju pārmantošanā ieražu rituālos (zin. vad. V. Trumšņa) un LVU studentes Antras Rēkes "Mālpils pagasta devums folkloristikā" (zin. vad. M. Viksna).

Konkursa žūrijas komisiju tradicionāli veido minēto augstskolu docētāji un ZA Valodas un literatūras institūta pārstāvji, un 1989.g. tajā ietilpa A. Rožkalne, V. Kikāns, A. Grinvalde, A. Cimdina.

Jānis Kuškis

STUDENTU OLIMPIĀDE LATVIEŠU VALODAS FONĒTIKĀ

Filoloģijas fakultātē 1989. gada 17. aprīlī notika LVU Filoloģijas fakultātes, Pedagoģijas fakultātes un Liepājas Valsts pedagoģiskā institūta studentu gadskārtējā olimpiāde, kas šogad bija veltīta latviešu valodas fonētikas jautājumiem. No minētajām LVU fakultātēm piedalījās pa pieciem studentiem, no Liepājas - seši. Visi piedalījās pirmajā kārtā, kur tika noteikti labākie pieci, kas piedalījās otrajā kārtā.

Žūrijas komisija, kurā darbojās visu fakultāšu fonētikas speciālisti, pirmo vietu piešķīra LVU Pedagoģijas fakultātes studentei Līgai Osipovai, divas otrās vietas - LVU Filoloģijas fakultātes studentam Jurim Grigorjevam un Liepājas Valsts pedagoģiskā institūta studentei Lailai Anspokai, kā arī divas trešās vietas - LVU Pedagoģijas fakultātes studentei Zanei Žilēvicai un Liepājas Valsts pedagoģiskā institūta studentei Ievai Rozniecei. Olimpiādes nobeigumā visiem tās dalībniekiem Žūrijas komisija pasniedza grāmatas, bet minētajiem pirmo triju vietu ieguvējiem arī diplomus.

P i e m i n o t

Emilija Soida

1924.g. 22.III - 1989.g. 5.XII

5.decembra ritā pēkšņi pārtrūcis Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedras docentes filoloģijas zinātņu kandidātes Emilijas Soidas dzīves paveiciens.

E.Soidas dzīves gaitas sākušās 1924.gadā Ludzas apriņķī Nirzā. No 1945. līdz 1950.gadam viņa studējusi Latvijas Valsts universitātē latviešu valodu un literatūru, bet vēlāk aspirantūras laikā pētījusi "Pēterburgas Avižu" valodu. Kandidātes disertāciju "Vārdkopas jaunlatviešu publicistikā ("Pēterburgas Avīzēs")" E.Soida aizstāvējusi 1954.gadā, bet jau 1953.gadā sākusi strādāt Universitātē, kur aizritējis viss viņas darba mūžs. No 1954. līdz 1961. gadam E.Soida bija Vēstures un filoloģijas fakultātes dekāna vietiece, bet no 1976. līdz 1987.gadam, - Latviešu valodas katedras vadītāja.

Doc. E.Soida ar aizrautību un neatlaidību studentiem mācīja latviešu valodas morfoloģiju un vārddarināšanu, vispārīgo valodniecību un ievadu valodniecībā. Lēkcijās un praktiskajos darbos, vadot kursa un diplomdarbu izstrādi, doc. E.Soida topošos speciālistus iepazīstināja ar mūsdienu valodniecības jaunajām atzinām un metodēm, kā arī ar sava pētnieciskā darba rezultātiem.

Latviešu valodas vārddarināšanas sistēmai veltīta doc. E.Soidas doktora disertācija, kas diemžēl tagad paliek neaizstāvēta. Taču paliek arī daudzas publikācijas un mācību līdzekļi augstskolai, piem., Galvenās strukturālisma skolas aizrobežu valodniecībā (1968.), Adverbs un adverbēšanās mūsdienu latviešu valodā (1969.), raksts "Vārddarināšanas analīzes principi mūsdienu valodniecībā un valodā" (1970.) u.c. Savukārt rūpes par dzimtās valodas mācīšanu skolā ir rosinājušas doc. E.Soidu kopā ar kolēģiem rakstīt gan latviešu valodas mācību grāmatu vidusskolai (1963., 1977. un 1986.), gan palīg-līdzekļi vidusskolu skolotājiem (1962.). Šie darbi bieži vien izstrādāti vasaras atvaļinājumu laikā, atsakoties no atpūtas

un celojumiem, no mākslas baudījuma stundām.

Vadot katedru, doc. E.Soida turpināja savu priekšgājēju - prof. A.Ozola un doc. A.Lauas iedibinātās tradīcijas. To vidū sevišķi būtiska ir studentu iesaistišana katedras zinātniskajā darbā. Šādas kopdarbības rezultātā radās gan latviešu valodas inversā, gan frazeoloģijas vārdnīca. Doc. E.Soida daudz enerģijas ieguldīja arī Latviešu valodas katedras tematisko konferenču - A.Ozola dienu organizēšanā.

Steidzīgas, pienākumu un rūpju pilnas, bet cilvēcībā un vitalitātē gaišās ritēja doc. E.Soidas dienas.

Latviešu valodniecība zaudējusi talantīgu zinātnieci, eruditu pedagoģi, prasmīgu vadītāju un gaišu cilvēku.

S.Klavina

SATURA RĀDĪTĀJS

	Ievadvārdi.....	3
V. Eihvalds	Kā dibināja Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultāti.....	4
R. Grisle	J. Endzelīna izveidotā Baltu filoloģijas nodaļa un viņa veikumi Universitātes periodā.....	8
A. Stikāne	Latviešu literatūras katedras darbība pēckara gados.....	16
J. Kuškis	Latviešu valodniecība Universitātē no 1950. līdz 1964. gadam.....	22
E. Soida	S. Klavina	
	Latviešu literatūras katedra pēdējos gadu desmitos.....	28
M. Rudzīte	Latvijas valodnieku sakari ar Tērbatas Universitāti.....	40
A. Sabalausks	Lietuviešu valodnieku sakari ar Latvijas Universitāti.....	48
A. Bankavs	Antuāns Meijē un romānistika Universitātē.....	51
H. П. Гусарова	Б. А. Ларин и Балтийское языкознание.....	55
	L i t e r a t ū r a s a p s k a t s	
P. Vanags	Daži Lietuvā izdotie pētījumi diahroniskajā baltistikā.....	60
I. Kalnina	1989. gads latviešu folkloristikā.....	65
	N o t i k u m u a p s k a t s	
S. Klavina	Valodu likums.....	73
I. Kalnina	Latvijas Filologu biedrības atjaunošana.....	77
J. Kuškis	Pārrunas Filologu biedrībā par latviešu valodas tezaura ieceri.....	79
L. Leikuma	10. Baltijas studiju konferencē.....	81
J. Kuškis	Filologu aizstāvētās disertācijas.....	85
A. Cimdina	Republikas studentu zinātnisko darbu konkurss..	86
J. Kuškis	Studentu olimpiāde latviešu valodas fonētikā...	87
	P i e m i n o t	
Emilija Soida	(1924. g. 22. marts - 1989. g. 5. decembris)..	88